

CeLISR

CENTRAL EUROPEAN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE REVIEW
KÖZÉP-EURÓPAI KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI SZEMLE

2026/1

Közösségi tudomány a közkönyvtárban

Memory training at the State Scientific
Library in Banská Bystrica

Könyvtárak, levéltárak és múzeumok
közös utakon

Developing the Data Steward
Community in Hungary

A Folklór Archívum digitális stratégiája

The role of ECLs in the European
cultural heritage sector

Az Országos Széchényi Könyvtár
és a Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem Országos
Műszaki Információs Központ
és Könyvtár online, tudományos
folyóirata
ISSN 3004-1651 (Online)

Megjelenik negyedévente
journals.oszk.hu, journals.bme.hu

FELELŐS KIADÓ:
Rózsa Dávid főigazgató, OSZK
Varga István mb. főigazgató, BME OMIKK

FŐSZERKESZTŐ:
Dancs Szabolcs, OSZK

SZERKESZTŐ:
Ézsiás Anikó, Molnár Anita, BME OMIKK

KIVITELEZÉS:
Horváth Barnabás,
Ormándy Marcell Ottó, OSZK
Heincz Orsolya, BME OMIKK

TANÁCSADÓ TESTÜLET:
Bilcsi Erika, Bodnár Róbert,
Hubay Miklós, Kalcsó Gyula, Radó Rita,
Tegdes Egyházi Dóra, Tóth Máté,
Verók Attila

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
Egervári Dóra, Ézsiás Anikó,
Gerencsér Judit, Kiszl Péter,
Kovács Béla Lóránt,
Kovácsné Koreny Ágnes, Lencsés Ákos,
Lengyelne Molnár Tünde, Mészáros Tamás,
Némethi-Takács Margit,
Palkó Gábor, Sipos Anna Magdolna,
Szűts Etele, Z. Karvalics László

NEMZETKÖZI TANÁCSADÓ TESTÜLET:
Sabina Aneva, Zuzana Bolerazská, Nicoleta-
Roxana Dinu, Zorica Jakovleska Spirovska,
Alenka Kavčič Čolić, Tomasz Makowski,
Alisa Martek, Silvia Stasselová

BORÍTÓTERV:
Molnár Anita, BME OMIKK

ILLUSZTRÁCIÓ:
OSZK Archív, freepik

1014 Budapest, Szent György tér 4–5–6.
+36 1 224 3700 | celisr@oszk.hu

A főszerkesztő levele

E számunk *Koreny Ágnes* és *Kuczko Andrea* tanulmányával indít. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Ráday Mihály Emlékprojektjének ismertetése közelebb visz minket a közösségi tudomány (citizen science) mibenlétének megértéséhez, illetve annak felismeréséhez, hogy milyen szerepe lehet a közkönyvtári küldetés újraértelmezésében. Szlovák szerzőnk, *Ivana Bičanovská* – ugyancsak kitűnő tanulmányában – a Besztercebányai Állami Tudományos Könyvtár egy jó gyakorlatáról számol be, jelesen az intézmény szervezésében megvalósuló memóriatréning-alkalmakról, megfelelő elméleti és történeti keretbe foglalva mondandóját, kitérve a tágabb (szlovákiai és csehországi) kontextusra. Nyilvánvalóan nem cseng ismeretlenül a hazai szakmai közönség körében a következő szerzőnk neve. *Tóth Máté* a közgyűjteményi szektorban érvényesülő konvergens és divergens folyamatokról ír a tőle megszokott tudományos alaposággal. Nem csekély vállalkozást rejt magában az ezt követő angol nyelvű tanulmány, hazai szerzők: *Lencsés Ákos*, *Egyed-Gergely Júlia*, *Farkas Henrietta*, *Horváth Anna*, *Meiszerics Enikő*, *Sidó Zsuzsa* és *Vida Bence* tollából. Az írás a hazai adatgazdász közösség kialakulásának bemutatására vállalkozik. Ötödik tanulmányunk szerzője *Zagyva Natália*. Írásának címe önmagáért beszél: „A Hagyományok Háza Folklór Archívumának digitális stratégiája”. E tanulmányt követi *Olaus Ingskog Bergström* cikke, amelyben a norvég szerző arra keresi a választ, hogy milyen lehetőségek rejlenek a kiterjesztett hatályú közös jogkezelésben a kulturális örökség hozzáférhetővé tételében érdekelt európai intézmények számára.

A szervezeti önértékelésben érdekeltnek számára lehet érdekes *Kocsi Hajnalka* Anna cikke, amely „egy újonnan kidolgozott, a szerző saját szakmai tapasztalataira épülő módszert ismertet, amely a könyvtári szervezeti önértékeléshez kapcsolódó adatgyűjtési folyamatok egyszerűsítését és átláthatóbbá tételét tűzi ki célul”. Jelentős írás *Pogány György*é, aki Gulyás Pál „Magyar írók élete és munkái” című biobibliográfiája két utolsó kötetének tavalyi megjelenése kapcsán mutatja be „a hányatott sorsú, mintegy százéves vállalkozás kiadástörténetét, és elhelyezi a sorozatot a hazai biobibliográfiák keretében”. E számban is folytatjuk „Current trends in library and information science in the light of PhD research and studies” című interjúsorozatunkat. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtár- és Információtudományi Doktori Programján végzett kutatók közül ezúttal *Asmaa Bouaamrit*, *Simon András* és *Joseph Marmol* Yapot kérdeztük.

Ez évi első számunk öt könyvismertetőt is tartalmaz. *Szűts Etele* írása az ELTE Bölcsészettudományi Karán 2023-ban rendezett Valóságos könyvtár – könyvtári valóság VI. konferencia alapján készült tanulmánykötetet szemlézi. Három recenzióknak is a témája egy-egy, a mesterséges intelligenciát bizonyos szempontú megközelítésben taglaló kiadvány. Az ismertetések szerzői: *Kalcsó Gyula*, *Sírató Ildikó* és *Dancs Szabolcs*. *Sírató Ildikó* emellett egy másik könyvismertetőt is írt lapunk számára („A tudományos könyvtárak bizonyítékalapú gyakorlata a mindennapokban” címmel).

Perszonália rovatunkban *Pogány György* Szabó Sándor tanár urat, *Dippold Péter* pedig a Könyvtári Intézet egykori vezetőjét, Bánkeszi Katalint búcsúztatja.

Jelen számunk Külföldifolyóirat-figyelő rovatában hat cikkismertetőt találunk olvasóink.

Dancs Szabolcs
főszerkesztő

Tartalom

Közösségi tudomány a közkönyvtárban.....	1
Ráday Mihály Emlékprojekt	
Memory training as an effective educational activity for library visitors.....	13
Könyvtárak, levéltárak és múzeumok közös utakon.....	25
Konvergens és divergens folyamatok a közgyűjteményi szektorban	
Developing the Data Steward Community in Hungary.....	39
A Hagyományok Háza Folklor Archívumának digitális stratégiája.....	49
Szabványalapú gyűjteménykezelés és hosszú távú megőrzés nyílt forráskódú szoftverekkel	
The present, past and future role of Extended Collective Licenses in the European cultural heritage sector.....	59
„Bizonyítékleltár” – Hogyan gyűjtsük adatainkat a szervezeti önértékeléshez?.....	71
Befejeződött egy százéves vállalkozás.....	74
Gulyás Pál – Viczián János: Magyar írók élete és munkái	
Current trends in library and information science in the light of PhD research and studies.....	84
Interview with András Simon.....	84
Interview with Joseph Marmol Yap.....	87
Interview with Asmaa Bouaamri.....	89
Biztos pont a hazai könyvtár- és információtudományban.....	91
Valóságos könyvtár – könyvtári valóság 6. – Recenzió	
A mesterséges intelligencia és a mélytanulás forradalma – recenzió.....	96
A mesterséges intelligencia és a kulturális örökség találkozása – könyvismertetés.....	99
Mesterséges intelligencia a gazdaságban – recenzió.....	102
A tudományos könyvtárak bizonyítékalapú gyakorlata a mindennapokban – könyvismertetés.....	104
Szabó Sándor (1935-2025) emlékezete.....	105
Búcsú Bánkeszi Katalintól.....	108
Külföldi könyvtár- és információtudományi folyóiratokból (referátumok).....	110

Közösségi tudomány a közkönyvtárban Ráday Mihály Emlékprojekt

Citizen Science in Public Libraries The Ráday Mihály Memorial Project as a Case Study

Kovácsné Koreny Ágnes¹ , Kuczkó Andrea²

¹ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
koreny.agnes@fszek.hu

² Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
kuczko.andrea@fszek.hu

Beérkezett: 2025. 12. 30. / Elfogadva: 2026. 03. 03. / Publikálva: 2026. 03. 18.

A közösségi tudomány (citizen science) az utóbbi években egyre hangsúlyosabban jelenik meg a tudományos és kulturális örökségi diskurzusban, könyvtári alkalmazása azonban továbbra is kevésbé feldolgozott terület. A tanulmány egy közkönyvtári esettanulmányon keresztül vizsgálja, miként integrálható a közösségi tudomány a könyvtári működés hosszú távú, fenntartható gyakorlatába. A bemutatott Ráday Mihály Emlékprojektet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár indította el, a budapesti Király utca várostörténeti kutatására fókuszálva. A projekt a civil részvételt, a helyi tudást és a szakmailag megalapozott kutatást ötvözi egy világos intézményi, módszertani és etikai keretrendszerben. A tanulmány kiemelt figyelmet fordít a könyvtár közvetítő szerepére, a kommunikáció és a tudásmegőrzés jelentőségére, valamint a crowdsourcing és a citizen science elhatárolására. Az esettanulmány tapasztalatai arra utalnak, hogy a közösségi tudomány nem kiegészítő tevékenység, hanem a közkönyvtári küldetés kortárs újraértelmezésének egyik releváns lehetősége.

közösségi tudomány, közkönyvtár, várostörténet, kulturális örökség, állampolgári részvétel, könyvtári innováció

In recent years, citizen science has gained increasing visibility in academic and cultural heritage contexts, yet its application within public libraries remains underexplored. This paper presents a public library-based case study demonstrating how citizen science can be integrated into the long-term practice of a metropolitan library network. Focusing on the Ráday Mihály Memorial Project implemented by the Metropolitan Ervin Szabó Library (Budapest), the study examines how civic participation, local knowledge, and scholarly research can be combined within a structured institutional framework. The project builds on the legacy of an earlier civil urban heritage initiative while introducing contemporary methodological standards, ethical safeguards, and library-based digital infrastructure. Particular attention is given to the library's mediating role between professional researchers, volunteers, and local communities, as well as to communication practices that support transparency, participation, and institutional legitimacy. The findings suggest that citizen science in public libraries functions most effectively when embedded in existing collections, services, and infrastructures, and when the library assumes an active but non-dominant coordinating role.

citizen science, public libraries, urban history, cultural heritage, community participation, library innovation

1. Bevezetés – Miért releváns a közösségi tudomány egy közkönyvtár számára?

A közösségi tudomány (citizen science) az elmúlt években egyre gyakrabban jelenik meg a tudományos és közgyűjteményi diskurzusban, ugyanakkor könyvtári kontextusban ma is elsősorban gyakorlati kérdésként értelmezhető: milyen módon, milyen keretek között és milyen hozzáadott értékkel képes egy könyvtár bevonni a nyilvánosságot tudományos igényű kuta-

tásokba? A közkönyvtárak esetében ez a kérdés különösen releváns, hiszen ezek az intézmények hagyományosan egyszerre működnek tudásközvetítőként, közösségi térként és helyi beágyazottságú közintézményként.

A közösségi tudomány könyvtári alkalmazása nem új keletű jelenség, még akkor sem, ha a *citizen science* fogalma elsősorban az elmúlt másfél évtizedben, a 2010-es évektől kezdve terjedt el széles körben a tudományos és közgyűjteményi diskurzusban (Gaálné Kalydy, 2021). Számos olyan, korábbi civil alapú kezdeményezés ismert – különösen a helytörténet, a kulturális örökség és a városi kutatások területén –, amelyek mai terminológiával élve a közösségi tudomány előzményeinek tekinthetők, még akkor is, ha működésük inkább a *crowdsourcing* logikájához állt közelebb.

Ilyen például a magyar Fortepan,¹ ahol önkéntesek közösségi részvétellel járulnak hozzá történeti fényképek azonosításához, leírásához és kontextualizálásához, létrehozva egy széles körben használt vizuális forrásbázist a város- és társadalomtörténeti kutatások számára. Nemzetközi szinten hasonló logikát követ a Queens Memory Project,² amelyben a helyi lakosok a közkönyvtár és egyetemi partnerek szakmai irányítása mellett interjúkat, fényképeket és helytörténeti dokumentumokat gyűjtenek, közösségi archívumot építve. Ugyancsak ide sorolhatók a történeti források önkéntes feldolgozására épülő programok – például anyakönyvi, népszámlálási³ vagy hajónaplóadatok transzkripciója⁴ –, amelyekben civilek nagy tömegben járulnak hozzá levéltári és könyvtári gyűjtemények kutathatóvá tételéhez.

Ezeket a kezdeményezéseket a közösségi részvétel, a helyi tudás mozgósítása és a közgyűjteményi háttér jelenléte kapcsolja össze, ugyanakkor fontos világos különbséget tenni a *crowdsourcing* és a *citizen science* között. Míg a crowdsourcing-alapú projektek jellemzően jól körülhatárolt részfeladatok – például leírás, transzkripció vagy adatbevitel – elvégzésére kérik fel az önkénteseket, addig a közösségi tudomány szűkebb értelemben az állampolgárok aktívabb bevonását jelenti a kutatási folyamat egészébe: a kutatási kérdések értelmezésébe, az adatok kontextualizálásába, sőt esetenként az eredmények közös értelmezésébe is. A közösségi tudomány kortárs könyvtári értelmezése ebben az értelemben nem elszakadás a korábbi gyakorlattól, hanem annak továbbfejlesztése: annak felismerése, hogy a könyvtár mint intézmény alkalmas keretet biztosít a nem hivatásos kutatók bevonására, a forráskritikus gondolkodás fejlesztésére, valamint a keletkező tudás hosszú távú megőrzésére és szolgáltatására. A közkönyvtár így nem csupán helyszín vagy infrastruktúra, hanem aktív közvetítő a tudományos szféra, a civil résztvevők és a szélesebb nyilvánosság között.

Jelen tanulmány egy konkrét könyvtári esettanulmányon keresztül mutatja be, miként valósulhat meg a közösségi tudomány gyakorlata egy nagyvárosi közkönyvtári hálózatban. A bemutatott projekt nem kísérleti jellegű pilot, hanem tudatos intézményi előkészítés eredménye, amely egyszerre épít történeti előzményekre és kortárs könyvtári szolgáltatásokra. A cél nem csupán egy adott kutatás megvalósítása, hanem annak bemutatása, hogy a közösségi tudomány miként válhat a könyvtári működés szerves részévé.

2. Intézményi kontextus: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint közösségi tudományos környezet

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK)⁵ Budapest közkönyvtári hálózataként 47 tagkönyvtárral működik, miközben országos jelentőségű szakkönyvtári feladatokat is ellát. Ez a kettős szerep – a széles lakossági elérés és a tudományos igényű gyűjtemények együttes jelenléte – sajátos intézményi háttérrel teremt a közösségi tudományos kezdeményezések számára. A könyvtár egyszerre rendelkezik azokkal az infrastruktúrákkal, szakmai kompetenciákkal és közösségi kapcsolatokkal, amelyek a *citizen science* projektek sikeres megvalósításához szükségesek.

A FSZEK 2021–2027 közötti stratégiai céljai között hangsúlyosan jelenik meg az innovatív és fenntartható szolgáltatásfejlesztés, valamint új módszerek megismerése és alkalmazása (FSZEK, 2021). Ebbe a keretbe illeszkedik a közösségi tudomány mint módszertani megközelítés: nem önálló programként, hanem a meglévő könyvtári funkciók – gyűjteményfejlesztés, információszolgáltatás, oktatás és közösségépítés – kiterjesztéseként. A *citizen science* ebben az értelemben nem „extra” tevékenység, hanem olyan eszköztár, amely a könyvtár közvetítő szerepét erősítve új szereplőket von be a tudományos igényű tudás létrehozásába és értelmezésébe.

A könyvtár intézményi szerepe a közösségi tudományos projektekben több szinten értelmezhető (FSZEK, é. n.).

- Egyrészt információs háttérként működik: hozzáférést biztosít nyomtatott és digitális forrásokhoz, adatbázisokhoz, valamint azok használatához szükséges módszertani ismeretekhez.
- Másrészt oktatási és facilitatori szerepet vállal, amikor az önkéntes résztvevőket felkészíti az adatgyűjtésre, a forráskritikus kutatásra és az eredmények rögzítésére.

- Harmadrészt pedig technikai és jogi keretet és segítséget nyújt a keletkező adatok kezeléséhez, megőrzéséhez és nyilvános szolgáltatásához.

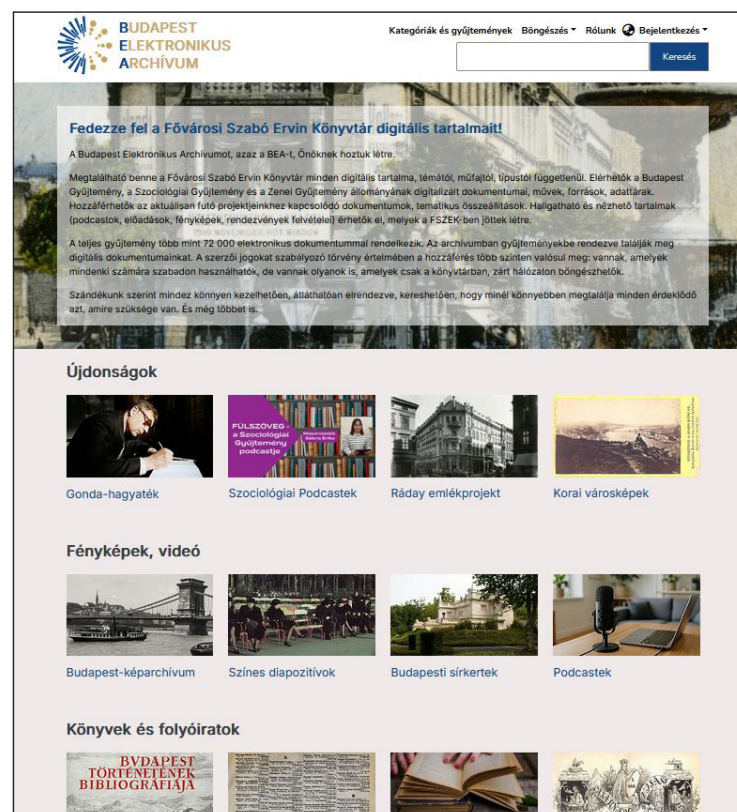
A FSZEK esetében különösen fontos az a közvetítői szerep, amely a tudományos kutatók, a civil önkéntesek és a helyi közösségek között jön létre. A könyvtár semleges, biztonságos és legitim térként működik, ahol a különböző tudásszintek és motivációk találkozhatnak. Ez a pozíció lehetővé teszi, hogy a közösségi tudomány ne csupán adatgyűjtésre korlátozódjon, hanem tanulási folyamattá és közösségi élménnyé váljon.

Ebben az intézményi környezetben indult el a Ráday Mihály Emlékprojekt, amely tudatosan épít a FSZEK helytörténeti gyűjteményeire, digitális infrastruktúrájára és közösségi kapcsolatrendszerére. A projekt nemcsak egy konkrét kutatási kérdés megválaszolását célozza, hanem azt is demonstrálja, hogy egy közkönyvtár miként képes a közösségi tudomány módszerét hosszú távon, fenntartható módon beépíteni a működésébe.

3. A Budapest Elektronikus Archívum

A projekt digitális hátterének egyik kulcseleme a FSZEK által 2025. október 15-én publikált és a könyvtár által működtetett Budapest Elektronikus Archívum⁶ (BEA), amely a könyvtár várostörténeti és helyismereti tartalmainak hosszú távú megőrzését és nyilvános hozzáférését biztosító digitális platform. A BEA nem egyszerűen technikai tárhely, hanem kurált, intézményi felelősséggel gondozott archívum, amely a könyvtár hagyományos gyűjteményeinek digitális kiterjesztéseként működik. Funkciója túlmutat az online megjelenítésen: a strukturált metaadatolás, a kereshetőség és az állandó hivatkozhatóság révén kutatási infrastruktúrát biztosít a várostörténeti és társadalomtörténeti vizsgálatok számára.

A Ráday Mihály Emlékprojekt esetében a BEA biztosította azt az intézményi keretet, amely lehetővé tette a közösségi tudományos munka eredményeinek ellenőrizhető, hosszú távon megőrzött és nyilvánosan hozzáférhető közzétételét (1. ábra).

1. ábra: A Budapest Elektronikus Archívum nyitóoldala

A projekt számára a BEA felületén külön tematikus egység jött létre, amely egyértelműen elkülöníti a jelenlegi állapotokat rögzítő leírásokat és fotókat a múltat feltáró történeti adatoktól. A kutatás során készült felvételek, interjúk és dokumentumok ezen a felületen váltak hozzáférhetővé. Amennyiben a résztvevők archív fényképeket, újságcikkeket vagy reklámanyagokat találtak, azokat a „Király utca archív” adatbázisba töltötték fel.

A résztvevők eltérő vállalásai következtében a kutatás eredménye nem homogén szerkezetű: már a jelentkezési lapon rögzítésre került, hogy az önkéntes milyen típusú feladatot vállal. Voltak, akik kizárólag a jelenlegi állapot fotódokumentációját készítették el, mások a történeti feltárást is prioritásként kezelték, és az épületek múltjára, lakóira vonatkozó adatokat is közzétették. Többen interjúk készítését vállalták, amelyek szintén az adatbázis részévé váltak.

A projekt során készült előadások felvételei, módszertani anyagok és kapcsolódó dokumentumok is a BEA felületén váltak elérhetővé, így a tudás nem kizárólag a résztvevők számára maradt hozzáférhető. Ez a megoldás egyértelműen elkülönítette a projekt oktatási és dokumentációs elemeit a kutatás során keletkező elsődleges adatoktól, és megerősítette a könyvtár szerepét mint a közösségi tudományos tudás intézményi gondozóját.

4. A Ráday Mihály Emlékprojekt – esettanulmány⁷

A Ráday Mihály Emlékprojekt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kezdeményezésében megvalósuló közösségi tudományos projekt, amely a budapesti belváros várostörténeti feltárást helyezi új módszertani keretbe. A projekt különlegessége abban rejlik, hogy tudatosan kapcsolja össze egy korábbi, civil alapú városvédő kutatás örökségét a közkönyvtár által biztosított kortárs infrastrukturális, oktatási és adatmenedzsment-kapacitásokkal.

A projekt kezdeményezése a FSZEK egyik tagkönyvtárához, a Körúti Könyvtárhoz⁸ kötődik, amely Budapest egyik legforgalmasabb városi tengelyén, a Nagykörúton működik, közvetlen közel a Király utcához. A könyvtár elhelyezkedése nem pusztán földrajzi adottság, hanem a projekt szempontjából meghatározó kontextus: olyan városi környezetben található, ahol a történeti rétegek, a mindennapi használat és az intenzív turisztikai jelenlét egyszerre vannak jelen.

A Körúti Könyvtár nemcsak a projekt ötletgazdája, hanem a kutatás operatív koordinátora is volt. A könyvtárban rendszerek és népszerűek a helytörténeti előadások, könyvbemutatók és városi séták, ezért a projekt tematikájának kijelölésekor tudatos döntés született a helytörténet mint fókuszterület mellett. A kezdeményezés így nem külső inspirációként, hanem a könyvtár korábbi programstruktúrájára és közönségére épülve indult el.

A Király utca Budapest két markánsan eltérő karakterű belső városrészét köti össze. *Belső-Erzsébetváros* a történelmi zsidónegyed részeként ma a város egyik legintenzívebben használt turisztikai és szórakozóövezete, vendéglátóhelyekkel, romkocsmákkal és kulturális emlékekkel. Ezzel szemben *Belső-Terézváros* elegánsabb, nagypolgári beépítésű városrész, amely az Andrássy út világörökségi környezetéhez kapcsolódik, és hagyományosan a színházi és művészeti élet egyik központja. A *Király utca* e két eltérő városi világ határán húzódik végig: belső szakaszán a „bulinegyed” szűk, túlterhelt utcáihoz kapcsolódik, külsőbb részein pedig forgalmasabb, üzletekkel és tömegközlekedéssel bíró városi tengelyként működik.

Ebben a sajátos, mára kifejezetten multikulturális, sokszor feszültségekkel terhelt, ugyanakkor rendkívül gazdag városi környezetben különös jelentősége van annak, hogy a közösségi tudományos projekt kezdeményezése egy helyi közkönyvtárból indult el. A Körúti Könyvtár mint a környék egyik stabil, közbizalmat élvező kulturális intézménye természetes kapcsolódási pontot kínál a helyi lakosok, az érdeklődő önkéntesek és a várostörténeti kutatás számára. A projekt így nem kívülről „érkezik” a vizsgált területre, hanem annak szerves részeként, a mindennapi városi használat kontextusában jön létre.

4.1 Történeti előzmények és kiindulópont

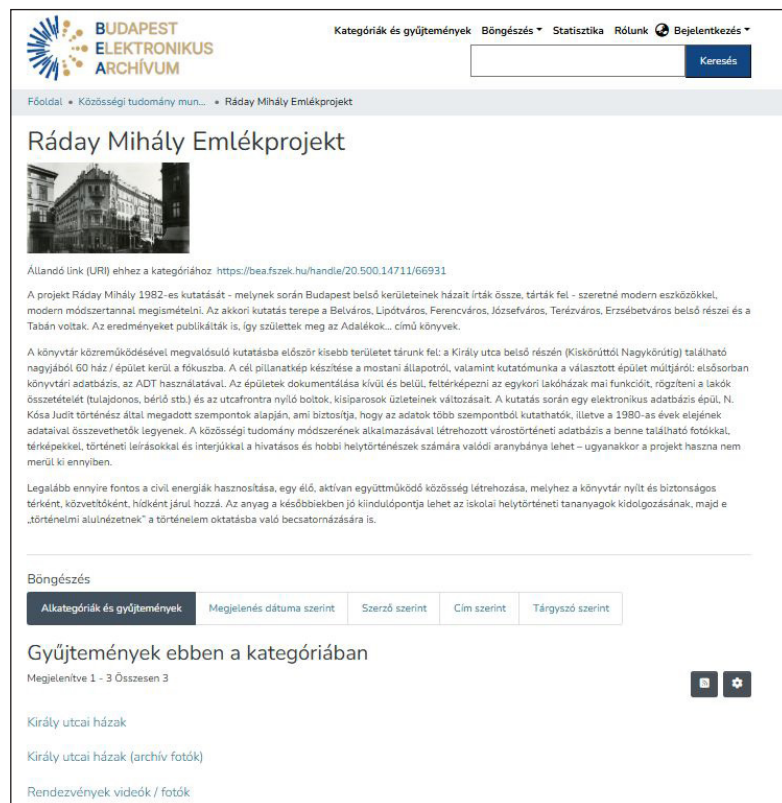
A projekt közvetlen történeti előzménye az 1980-as évek elején indult felmérés volt, amely Ráday Mihály Kossuth-díjas operatőr, rendező és a Városvédő Egyesület elnöke felhívására civilek százait mozgósította Budapest belső kerületeinek épületállományát dokumentáló munkára. Az akkori kezdeményezés célja az volt, hogy fényképek, interjúk és leírások segítségével rögzítse az érintett városrészek és épületeik állapotát, és ezekből átfogó helytörténeti publikációk szülessenek. Az *Adalékok...* című kötetek máig meghatározó forrásai a budapesti várostörténeti kutatásoknak (Szabó-Pap, 1983; Bernáth, 1984).

Ez a korai munka – bár terminológia híján nem nevezte magát közösségi tudománynak – lényegi elemeiben megfelelt annak: civilek bevonásával, szakmai irányítás mellett, közérdekű tudás létrehozására törekedett. Ugyanakkor az akkori források környezet, az információhoz való hozzáférés és az adatok feldolgozásának lehetőségei szükségszerűen korlátozottak voltak, ami a dokumentáció pontosságát és ellenőrizhetőségét is befolyásolta.

4.2 Kortárs könyvtári újraértelmezés

Ráday Mihály emlékére Budapest Főváros Önkormányzata Ráday Mihály-díjat⁹ alapított, amellyel évente a főváros épített örökségének megőrzéséért kiemelkedő munkát végző szakembereket és civileket ismerik el. A jelen projekt tudatosan ehhez

a történeti örökséghez kapcsolódik, ugyanakkor a kortárs digitális és módszertani környezetben értelmezi újra annak célkitűzéseit (2. ábra). A FSZEK projektjének fókuszterülete a Király utca Kiskörút és Nagykörút közötti szakasza, ahol mintegy hatvan épület kerül vizsgálat alá. A cél kettős: egyrészt pillanatkép készítése az épületek jelenlegi állapotáról és funkcióiról, másrészt az 1980-as évek elején rögzített adatokkal való összevetés lehetőségének megteremtése – azaz a változások dokumentálása.

2. ábra: A Ráday Mihály Emlékprojekt nyitóoldala a Budapest Elektronikus Archívum felületén

A projekt szakmai tanácsadója N. Kósa Judit Podmaniczky-díjas történész és újságíró volt, akinek kutatási területe Budapest története. Számos, a főváros múltját feldolgozó kötet szerzője, heti rendszerességgel publikál helytörténeti témájú cikkeket. A 2022-ben megjelent, *Nagykörút – Történelmi séta Pest főutcáján*¹⁰ című könyve elnyerte a Szép Magyar Könyv 2022 verseny ismeretterjesztő kategóriájának díját. N. Kósa Judit szakmai kapcsolatban állt Ráday Mihállyal, akivel közösen jegyezte a *Jelenetek a pesti utcán*¹¹ című kötetet. A Körúti Könyvtárral kialakított korábbi szakmai együttműködésére építve ebben a projektben is aktív szerepet vállalt: módszertani anyagot dolgozott ki az önkéntes kutatók számára, és egyéni konzultációk keretében segítette az adatbázisok használatát és az adathalmazokban való eligazodást.

A projekt egyik alapvető újdonsága a korábbi felméréshez képest, hogy a civil önkéntesek munkája nem elszigetelt adatgyűjtésként valósul meg, hanem *strukturált módszertani keretben*. N. Kósa Judit olyan oktatási anyagokat dolgozott ki a könyvtár számára, amelyek a forráskritikus kutatás alapjait, a digitális adatbázisok használatát, valamint az adatfelvétel és dokumentálás szempontjait egyaránt ismertetik. Ez a felkészítő anyag hivatott biztosítani, hogy az önkéntesek által gyűjtött anyagok összevethetők, ellenőrizhetők és hosszú távon is kutathatók legyenek.

A projekt megvalósítása során felmerült az a kérdés is, miként választhatók el egyértelműen az archív jellegű, korábbi kutatásokból származó anyagok és a jelenlegi adatgyűjtés eredményei. Ennek érdekében a könyvtár új digitális felületet fejlesztett, amely lehetővé teszi a két anyagcsoport világos elkülönítését. Ez a megoldás nemcsak az átláthatóságot növeli, hanem kutatómódszertani szempontból is fontos, hiszen egyértelművé teszi a különböző korszakokban keletkezett adatok státuszát és használhatóságát.

4.3 Partnerek és együttműködések

A projekt megvalósítása kiterjedt partnerségi hálóra épül. A FSZEK munkatársai mellett részt vesznek benne városvédő és civil szervezetek, a kapcsolódó kerületek önkormányzatai, felsőoktatási intézmények (építészeti és történeti képzések oktatói és

hallgatói), valamint közgyűjtemények is. Az önkéntes kutatók köre rendkívül heterogén: helyi lakosok, amatőr helytörténészek, egyetemi hallgatók, fotósok és könyvtárosok egyaránt bekapcsolódtak a munkába. Ez a sokszínűség egyszerre jelent kihívást és erőforrást, amelyet a könyvtár facilitátori szerepe tesz kezelhetővé.

4.4 A könyvtár szerepe és feladatai

A FSZEK szerepe a projektben többrétű. A könyvtár biztosítja mindazokat a nyomtatott és digitális forrásokat – például helytörténeti gyűjteményeket, adatbázisokat, levéltári segédleteket –, amelyek nélkül a kutatómunka nem lenne megvalósítható. Emellett technikai háttérrel nyújt az adatok rögzítéséhez: a projekt során keletkező fényképek, interjúk, leírások és metaadatok a könyvtár által üzemeltetett repozitóriumba kerülnek, ahol ellenőrzés után nyilvánosan hozzáférhetővé válnak.

Fontos elem a jogi és etikai keretek kialakítása is. A könyvtár gondoskodik az önkéntesekkel kötött megállapodásokról, az adatkezelési nyilatkozatokról és arról, hogy a feltöltött tartalmak megfeleljenek a vonatkozó adatvédelmi előírásoknak. Ezzel a FSZEK nemcsak a projekt résztvevőit védi, hanem a létrejövő adatbázis hosszú távú használhatóságát is biztosítja.

4.5 Állampolgári részvétel és kutatási feladatok

Az önkéntesek feladatai sokrétűek: az épületek külső és belső fotódokumentációja, kérdőíves felmérések és interjúk készítése a lakókkal, videós anyagok rögzítése, valamint a választott épület múltjának feltárása könyvtári és levéltári források segítségével. A részvétel nem merül ki a mechanikus adatgyűjtésben: az önkéntesek saját kutatási kérdésekkel, személyes motivációkkal is kapcsolódnak a projekthez, miközben a közös módszertani keret biztosítja az egységes feldolgozhatóságot.

A 2025 nyarán közzétett felhívásra 34 fő jelentkezett, közülük 24-en már korábban is a könyvtár aktív olvasói voltak (3. ábra). A résztvevők döntő többsége a nyugdíjas korosztályhoz tartozott, de jelen voltak a 45–60 év közötti aktív dolgozók is. A fiatal felnőttek alulreprezentáltak voltak: mindössze három egyetemista kapcsolódott be a munkába, egyikük kulturális antropológia szakos hallgatóként kifejezetten a kutatás módszertani dimenziója iránt érdeklődött. A nemek aránya kedvezőbb volt, mint amit a könyvtári rendezvényeken általában tapasztalni lehet: 26 nő és 8 férfi vett részt a projektben.

Ráday Mihály Emlékprojekt

Segítsd a kutatást, csatlakozz hozzánk önkéntesként!

A projektről

1982-ben Ráday Mihály felhívására több százdon dokumentálták Budapest belvárosát, közből között a Király utcát. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársai a Te segítségével 2025-ben újra fel szeretnék térképezni a Király utca Kiskörútól Nagykörútig terjedő szakaszát, hogy lássuk, mi és hogyan változott az elmúlt 43 évben.

Események, időpontok

- A Király utcát bemutató helytörténeti előadás a FSZEK Könyvtárában N. Kása Judit történetész közreműködésével: 2025. június 4.
- Az önkéntesek jelentkezési határideje: 2025. szeptember 12.
- Tematikus workshopok, oktatás a kutatáshoz, fotózáshoz, adatbázisban kereséshez: 2025. szeptember 16., szeptember 23.
- A kutatás lebonyolításának ideje: 2025. október - december

További információ

Web: <https://fszek.hu/Entities/110/Events/0601raday>
Email: raday@fszek.hu
Jelentkezési lap:

Téged keresünk, ha...

- valós tapasztalatokat szeretnél a kutatás, épületek feltérképezés területén,
- szeretsz épületeket fotózni, és van hozzá megfelelő eszközöd (akár egy telefon),
- vállalod, hogy adatbázisunkba feltöltöd a saját fotóidat, kutatásodat,
- az önkéntes munkára tudsz időt szakítani,
- vállalod, hogy e-mailben elérhető leszel.

Amiben számítunk rád

- épületek feltérképezés, a részt vevő házak dokumentálása, adatbázisba való feltöltése,
- épületek városképi kutatás, a jelenlegi lakók történeteinek gyűjtése.

Ami mi adunk

- ingyenes beiratkozást a FSZEK-be és a szükséges adatbázisok elérését,
- oktatást a projektben való részvételhez,
- publikációs lehetőséget,
- önkéntes igazolványt a kutatáshoz,
- igazolható önkéntes munka és szakmai gyakorlat lehetőséget,
- részvételt egy izgalmas közösségi projektben,
- a jó érzést, hogy egy jó ügyet szolgálj.

3. ábra: A Ráday Mihály Emlékprojekt szórólapja (Forrás: FSZEK)

A kutatók elsősorban Terézváros és Erzsébetváros lakói közül kerültek ki, ami a helytörténeti tematika természetes következménye. Kivételt képeztek a Budapest100 mozgalom önkéntesei, akik a konkrét helyszíntől függetlenül, kifejezetten a kutatás lehetősége miatt csatlakoztak. Néhány résztvevő vidékről érkezett, ugyanakkor személyes kötődésük volt a vizsgált területhez, például gyermekkorukat Erzsébetvárosban töltötték. A kutatás 2025. október 1. és 2026. január 31. között zajlott.

4.6 Kimenetek és várható eredmények

A projekt egyik legfontosabb kimenete egy strukturált, kereshető várostörténeti adatbázis, amely fényképeket, térképeket, történeti leírásokat és interjúkat egyaránt tartalmaz. Emellett oktatási anyagok, módszertani leírások és publikációk készülnek, amelyek nemcsak a konkrét kutatás eredményeit rögzítik, hanem más könyvtárak számára is adaptálható mintát kínálnak. A projekt hosszabb távon alapot teremthet szakdolgozatok, tudományos dolgozatok és további helytörténeti kutatások számára.

4.7 Elkülönítés: örökség és innováció

A Ráday Mihály Emlékprojekt egyszerre tekinthető tisztelgésnek egy korábbi civil kezdeményezés előtt és kifejezetten kortárs könyvtári innovációnak. Míg a történeti előzmény elsősorban a civil elköteleződésre és a helyi tudás mozgósítására épült, addig a FSZEK által megvalósított projekt a könyvtári infrastruktúrát, a digitális eszközöket és a módszertani tudatosságot állítja a középpontba. A két réteg nem kioltja, hanem erősíti egymást: a múlt tapasztalata ad legitimációt, a jelen könyvtári gyakorlata pedig fenntartható keretet a közösségi tudomány számára.

5. Kommunikáció, nyilvánosság és intézményi legitimáció

A Ráday Mihály Emlékprojekt megvalósítása során a kommunikáció nem kísérő tevékenységként, hanem a közösségi tudományos működés egyik alapfeltételeként jelent meg. A projekt előkészítési szakaszában a könyvtár tudatosan törekedett arra, hogy a kutatás céljai, módszerei és várható hatásai már a kezdetektől átláthatóak legyenek az érintett szereplők számára.

Ennek részeként a FSZEK a projekt ötletéről és tervezett megvalósításáról előzetesen tájékoztatta a Király utca által érintett két kerületi önkormányzatot, lehetőséget teremtve a visszajelzésekre és az intézményi egyeztetésre. A könyvtár emellett már a tervezési fázisban kikérte elismert szakértők – építészek, várostörténészek, kutatók – véleményét, amely hozzájárult a módszertani keretek finomításához és a projekt szakmai megalapozottságához. Ez a lépés nemcsak szakmai kontrollt biztosított, hanem megerősítette a projekt legitimitását a helyi és szakmai közegben egyaránt.

Az önkéntesek bevonására irányuló kommunikáció több csatornán zajlott. A könyvtár a felhívást nyomtatott szórólapok formájában a helyszínen és a környéken terjesztette, valamint közzétette saját honlapján és eseménynaptárában. Emellett a projekt bemutatása a helyi, kerületi újságokban is megjelent (Csejtei, 2025), így nemcsak a könyvtár aktív használóit, hanem a tágabb helyi közösséget is elérte. Ez a többcsatornás megjelenés lehetővé tette, hogy az önkéntesek köre sokszínű legyen, és ne korlátozódjon kizárólag a könyvtári törzsközönségre.

A projekt kommunikációjának fontos elemei voltak az ismeretterjesztő és bevonó események is. N. Kósa Judit helytörténész előadásokat¹² tartott az érdeklődők számára a Király utca történetéről és a kutatás céljairól, amelyek egyszerre szolgálták a szakmai háttér megismertetését és a potenciális résztvevők motiválását. Ezek az alkalmak lehetőséget adtak kérdések megvitatására, személyes kapcsolatok kialakítására, valamint arra, hogy a közösségi tudomány ne elvont módszerként, hanem konkrét, átélhető kutatási folyamatként jelenjen meg.

A kommunikáció nem zárult le az adatgyűjtés megkezdésével. A projekt során rövid videók készülnek, amelyek egyrészt az egyes épületek történetét mutatják be, másrészt az önkéntesek személyes narratíváit rögzítik: miért kapcsolódtak be a kutatásba, hogyan élték meg a részvételt, és mit adott számukra a közös munka? Ezek a tartalmak nemcsak az eredmények bemutatását szolgálják, hanem hozzájárulnak ahhoz is, hogy a közösségi tudomány emberi, személyes dimenziója láthatóvá váljon.

A projekt egyes házakra vonatkozó bemutatásai¹³ – strukturált leírásokkal, képi és szöveges tartalmakkal – szintén a nyilvánosság számára készülnek, és a könyvtár által működtetett digitális repozitóriumban válnak elérhetővé. Ez a nyitottság biztosítja, hogy a közösségi tudományos munka eredményei nem zárt kutatási anyagként, hanem közösségi tudásként jelenjenek meg, amelyhez a helyi lakosok, kutatók és érdeklődők egyaránt hozzáférhetnek.

Összességében a Ráday Mihály Emlékprojekt kommunikációs gyakorlata azt mutatja, hogy a közösségi tudomány könyvtári megvalósítása csak akkor lehet hiteles és eredményes, ha az intézmény tudatosan építi fel a párbeszédet a helyi közösségekkel, a szakmai szereplőkkel és a nyilvánossággal. A kommunikáció ebben az értelemben nem pusztán tájékoztatás, hanem a részvétel, a bizalom és az intézményi legitimáció egyik legfontosabb eszköze.

6. Kihívások, tanulságok és könyvtári relevancia

A Ráday Mihály Emlékprojekt megvalósítása során több olyan kihívás is azonosítható volt, amelyek túlmutatnak egyetlen konkrét kutatáson, és általános tanulságokkal szolgálnak a közösségi tudomány könyvtári alkalmazásához. Ezek a kihívások nem elsősorban technikai jellegűek, hanem a részvétel, a módszertani egységesség és az intézményi felelősség határterületein jelennek meg.

A projekt előkészítési szakasza egyben belső intézményi tanulási folyamatként is értelmezhető volt. Már a tervezés fázisában jól láthatóvá vált, hogy a közösségi tudomány könyvtári megvalósítása csak több szakterület szoros együttműködésével képzelhető el. Az informatikai terület már a koncepció kialakításától kezdve aktív szerepet vállalt a megvalósításban, nem csupán technikai támogatást nyújtva, hanem a módszertani és szervezési kérdések átgondolásában is részt véve. Hasonlóan fontos volt a jogi háttér közös kialakítása: a többkörös egyeztetések eredményeként az eredetileg tervezett, összetett szerződéses struktúra egy, a civil résztvevők számára is érthető és az intézmény számára is megfelelő, rövid nyilatkozattá egyszerűsödött. Ez a folyamat jól példázza, hogy a közösségi tudomány könyvtári kereteinek kialakítása nem előre adott sablonokra, hanem intézményi párbeszédre és kompromisszumokra épül.

6.1 Módszertani kihívások és kezelésük

Az egyik legfontosabb kérdés az önkéntesek eltérő tapasztalati és tudásszintjéből adódott. A projekt résztvevői között laikus érdeklődők, amatőr helytörténészek és felsőoktatásban tanuló hallgatók egyaránt jelen vannak, ami egyszerre gazdagítja és nehezíti a közös munkát. Ennek kezelésére a FSZEK tudatosan nem „szűkítette” a belépési küszöböt, hanem strukturált felkészítéssel, oktatási anyagokkal és folyamatos konzultációs lehetőségekkel teremtett közös alapot.

A résztvevők informatikai kompetenciái jelentős eltéréseket mutattak. Voltak olyan kutatók, akik számára az adatbázis-használat, a forráskutatás vagy a digitális fotók feltöltése nem jelentett nehézséget, míg mások alapszintű informatikai ismeretekkel sem rendelkeztek, ugyanakkor erős motivációval és helyismerettel kapcsolódtak be a projektbe. Ennek kezelése érdekében a csoportos módszertani előadások mellett egyéni konzultációkra és személyre szabott segítségnyújtásra is szükség volt. Ez a differenciált támogatási forma hozzájárult ahhoz, hogy a részvétel valóban inkluzív maradjon.

Kiemelt tanulság, hogy a közösségi tudomány könyvtári környezetben nem működik módszertani keretek nélkül. A forráskritika, az adatfelvétel egységes szempontjai és az adatrögzítés szabályai nélkül az önkéntes munka gyorsan szétartóvá válna. A könyvtár szakmai koordinátorként lép fel: nem a tartalmi következtetéseket minősíti, hanem azt biztosítja, hogy az adatok megfeleljenek az előzetesen meghatározott formai és technikai elvárásoknak.

A projekt előrehaladtával világossá vált, hogy az eredeti elképzelések folyamatos finomításra szorulnak, és a gyakorlat több ponton felülrírja az elméleti terveket. A könyvtár tudatosan rugalmas megközelítést alkalmazott: a módszertani előadások több alkalommal, eltérő hangsúlyokkal kerültek megtartásra, az informatikai bemutatók pedig a kezdeti csoportos alkalmak után kiscsoportos és egyéni konzultációkkal egészültek ki. Lehetőség nyílt személyes segítségkérésre is, amelyet a résztvevők aktívan igénybe vettek. Ez a közvetlen, elérhető támogatási forma jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az önkéntesek ne maradjanak magukra a kutatási folyamat során, és megerősítette a könyvtár facilitátori szerepét.

6.2 Részvétel és elköteleződés

A projekt tapasztalatai megerősítik, hogy az állampolgári részvétel fenntarthatósága szorosan összefügg azzal, mennyire érzik az önkéntesek sajátjuknak a kutatást. A Ráday Mihály Emlékprojektben az egyéni épületválasztás, a személyes érdeklődés és a kutatási kérdések szabad megfogalmazása fontos motivációs tényező. Ugyanakkor ez a szabadság csak akkor vezet értékelhető eredményekhez, ha világos könyvtári keretek társulnak hozzá.

A projekt fontos hozadéka volt a résztvevők digitális kompetenciáinak fejlődése is. A civil kutatók megismerkedtek olyan adatbázisok használatával, mint az Arcanum, a Budapest Időgép, a Hungaricana vagy a Budapest Képtár, valamint megtanulták a könyvtár digitális repozitóriumába történő szöveg- és képfeltöltés gyakorlatát. Ezek az elsajátított készségek nemcsak a konkrét kutatási feladatokat segítették, hanem önálló sikerélményt is jelentettek a résztvevők számára, erősítve a tanulási folyamat iránti motivációjukat.

Tanulásként fogalmazható meg az is, hogy a közösségi tudomány könyvtári gyakorlata nem gyors folyamat. Az önkéntesek bevonása, felkészítése és támogatása idő- és munkaigényes, ami intézményi elköteleződést igényel. A FSZEK esetében ez a projekt már az előkészítés fázisában túlmutatott egy egyszeri programon: a cél kezdettől fogva az volt, hogy a keletkező tudás hosszú távon beépüljön a könyvtár szolgáltatási környezetébe. A könyvtár ennek megfelelően az eredetileg tervezett három hónapos kutatási és adatfeltöltési időszakot – különös tekintettel az ünnepi időszakra – rugalmasan meghosszabbította, elsősorban az adatbázis-hozzáférés biztosításával.

6.3 Adatkezelés, etika és intézményi felelősség

A projekt során külön hangsúlyt kapott az adatkezelés és az etikai kérdések tudatos kezelése. A lakókkal készített interjúk, a belső terek dokumentálása és a személyes történetek rögzítése mind olyan elemek, amelyek fokozott körültekintést igényelnek, különösen egy sűrűn lakott, vegyes funkciójú városi környezetben. A könyvtár ebben a folyamatban nem csupán technikai tárhelyet biztosít, hanem aktív felelősséget vállal a jogi és etikai keretek kialakításáért és betartatásáért is. Ennek részeként a projektben részt vevő önkéntesek egységes, azonosításra alkalmas kutatói igazolványt kaptak, amely egyértelművé tette jelenlétük célját és intézményi háttérét a lakók számára. A bizalom erősítését és a kutatási munka zavartalan megvalósítását szolgálta az is, hogy a vizsgált épületek társasházainak közös képviselői hivatalos levelet kaptak a könyvtár főigazgatójától, amelyben az intézmény tájékoztatta őket a projekt céljáról, és segítségüket kérte a lakók informálásában, valamint az épületbe való belépés megszervezésében. Ezek az intézkedések nem adminisztratív részletek, hanem a közösségi tudomány könyvtári megvalósításának alapvető elemei: azt jelzik, hogy a könyvtár a kutatás minden szakaszában felelősséget vállal a résztvevők védelméért, az érintettek tájékoztatásáért és a keletkező adatok etikus kezeléséért.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a könyvtár mint közvetítő intézmény különösen alkalmas erre a szerepre. A FSZEK által biztosított nyilatkozatok, adatkezelési szabályok és ellenőrzési pontok nem korlátozzák az önkéntesek munkáját, hanem biztonságos környezetet teremtenek mind a résztvevők, mind a későbbi felhasználók számára. Ez a fajta intézményi garancia alapvető feltétele annak, hogy a közösségi tudomány eredményei hosszú távon is használhatók legyenek.

Az intézményi felelősségvállalás a projekt során a keletkező tudás hosszú távú archiválására és hozzáférhetővé tételére is kiterjedt. A módszertani és ismeretterjesztő előadásokról felvételek készültek, amelyek a könyvtár digitális archívumában váltak visszanezézhetővé, az előadásokhoz kapcsolódó prezentációs anyagokkal együtt. Ez a gyakorlat biztosítja, hogy a projekt során felhalmozott tudás nem kizárólag az aktuális résztvevők számára marad elérhető, hanem hosszabb távon is beépülhet a könyvtár tudáskörnyezetébe, és későbbi kutatások, képzések alapjául szolgálhat.

6.4 Könyvtári relevancia és best practice jelleg

A Ráday Mihály Emlékprojekt legfontosabb tanulsága könyvtári szempontból az, hogy a közösségi tudomány nem önálló szolgáltatásként, hanem integrált könyvtári gyakorlatként működik hatékonyan. A projekt egyszerre kapcsolódik a helytörténeti gyűjteményekhez, az információs és oktatási feladatokhoz, valamint a digitális tartalomszolgáltatáshoz. Ez a beágyazottság teszi lehetővé, hogy az eredmények a könyvtár hosszú távú tudáskészletének részeként jelenjenek meg.

A projekt best practice jellegét az adja, hogy a projekt világosan meghatározott könyvtári szerepekre épít: facilitálás, oktatás, adatmenedzsment és közösségi közvetítés. Nem vállalja át a kutatók szerepét, de nem is hagyja magára az önkénteseket. Ez az egyensúly különösen fontos olyan intézmények számára, amelyek a közösségi tudományt nem kísérleti programként, hanem fenntartható működési modellként szeretnék alkalmazni.

7. Összegzés

A Ráday Mihály Emlékprojekt tapasztalatai alapján a közösségi tudomány könyvtári alkalmazása akkor működik eredményesen, ha:

- világos intézményi célok és keretek határozzák meg a részvételt,
- az önkéntesek felkészítése és támogatása a projekt szerves része,
- a könyvtár aktív, de nem domináns szereplőként van jelen,
- a keletkező adatok hosszú távú megőrzése és hozzáférhetősége biztosított.

Ezek a tanulságok nemcsak a FSZEK számára relevánsak, hanem más közkönyvtárak számára is iránymutatást adhatnak ahhoz, miként lehet a közösségi tudományt a könyvtári működés hiteles és fenntartható elemévé tenni.

8. Záró megjegyzések

A Ráday Mihály Emlékprojekt bemutatása azt példázza, hogy a közösségi tudomány a közkönyvtárak számára nem csupán módszertani lehetőség, hanem intézményi szerepfelfogás kérdése is. A projekt nem új tudományos területet kíván megnyitni, hanem azt mutatja meg, miként válhat a könyvtár olyan közvetítő térre, ahol a helyi tudás, az állampolgári részvétel és a szakmailag megalapozott kutatás egymást erősítik.

A FSZEK által megvalósított kezdeményezés egyik legfontosabb tanulsága, hogy a közösségi tudomány akkor működik fenntarthatóan könyvtári környezetben, ha nem válik elszigetelt projektté. A Ráday Mihály Emlékprojekt szorosan kapcsolódik a könyvtár meglévő gyűjteményeihez, oktatási és információszolgáltatási feladataihoz, valamint digitális infrastruktúrájához. Ez a beágyazottság biztosítja, hogy az önkéntesek munkája nem átmeneti aktivitásként, hanem hosszú távon hasznosuló, megőrzött és hozzáférhető tudásként jelenjen meg.

A projekt egyúttal rámutat arra is, hogy a közösségi tudomány könyvtári alkalmazása nem az intézményi szerepek elmosását jelenti. A könyvtár nem válik kutatóintézeté, és nem ruházza át a szakmai felelősséget az önkéntesekre. Ellenkezőleg: világos kereteket, módszertani támogatást és etikai garanciákat biztosít, miközben teret ad az egyéni érdeklődésnek és a helyi közösségek bevonásának. Ez az egyensúly különösen fontos a kulturális örökség és a várostörténeti kutatások területén, ahol az adatok személyes kötődésekkel és élő emlékezetekkel fonódnak össze.

A Ráday Mihály Emlékprojekt tapasztalatai alapján a közösségi tudomány könyvtári gyakorlata tudatosan építkező, helyi viszonyokra érzékeny folyamat. Időt, szakmai jelenlétet és intézményi elköteleződést igényel, ugyanakkor olyan többletértéket teremt, amely túlmutat az egyes kutatási eredményeken. Erősíti a könyvtár közösségi szerepét, fejleszti az állampolgári forráskritikus gondolkodást, és hozzájárul ahhoz, hogy a helyi múlt dokumentálása ellenőrizhető, hozzáférhető és megőrzött formában maradjon fenn.

A projekt hitelességének és relevanciájának fontos eleme a helyi beágyazottság. A kezdeményezés a FSZEK Körúti Könyvtárából indult, amely a Király utcához közeli, intenzíven használt városi térben működik. A Király utca sajátos városszerkezeti és társadalmi átmeneti térként különösen alkalmasnak bizonyult a közösségi tudomány könyvtári alkalmazására. Belső-Erzsebetváros nyüzsgő, sokszor túlhasznált városi környezete és Belső-Terézváros elegánsabb, nagypolgári karaktere közötti átmenet nemcsak városszerkezeti sajátosságot jelent, hanem olyan társadalmi és kulturális feszültségeket is hordoz, amelyek különösen indokoltá teszik a dokumentálást, az összehasonlítást és a tudatos értelmezést. A Király utca ebben az értelemben nem pusztán kutatási helyszín, hanem maga is a projekt egyik aktív kontextuális eleme.

A Körúti Könyvtár mint stabil, közbizalmat élvező intézmény olyan közvetítő szerepet tölt be, amely egyszerre teszi lehetővé az állampolgári részvételt, a forráskritikus gondolkodás elsajátítását és a keletkező tudás hosszú távú megőrzését. A könyvtár jelenléte legitimációt ad a kutatásnak, miközben biztonságos keretet biztosít a különböző motivációjú és tudásszintű résztvevők együttműködéséhez.

Fontos hangsúlyozni, hogy a 2025-ben indult projekt nem lezárt kutatási anyagként értelmezhető. A BEA felületén közzétett tartalmak bármikor bővíthetők, újabb kutatási eredmények integrálhatók. A létrejött adatbázis a későbbiekben helytörténetészek, egyetemi hallgatók és laikus kutatók számára is kiindulópontot jelenthet történeti, szociológiai vagy gazdaságtörténeti elemzésekhez.

A projekt során azonban nemcsak kutatási eredmények születtek, hanem egy közösség is formálódott. A résztvevők büszkék arra, hogy a kezdeményezés részesei lehetnek, és ez a közös identitás a projekt lezárásához közeledve is erőteljesen meg-

mutakozott. Az egymásnak küldött személyes üzenetek és visszajelzések azt jelezték, hogy a közösségi tudomány könyvtári keretei között nem csupán adatgyűjtés, hanem kapcsolódás és közös gondolkodás is létrejött.

Összességében a bemutatott esettanulmány azt támasztja alá, hogy a közkönyvtár – megfelelő intézményi keretek között – hiteles és hatékony szereplője lehet a közösségi tudománynak. A FSZEK példája azt mutatja, hogy a citizen science nem kiegészítő tevékenység vagy alkalmi program, hanem a könyvtári küldetés kortárs újraértelmezésének egyik lehetséges és releváns útja: olyan módszertani és szemléleti keret, amely képes összekapcsolni a városi múlt feltárását, az állampolgári részvételt és a közgyűjteményi felelősséget egy élő, helyben gyökerező gyakorlatban. Mindez arra utal, hogy a Ráday Mihály Emlékprojekt nem lezárt kutatásként, hanem egy hosszabb távú, tovább építhető közösségi és intézményi folyamat részeként értelmezhető.

Jegyzetek

¹ Fortepan. Elérhető: <https://fortepan.hu/hu/> (Utolsó elérés: 2025. 12. 27.)

² Queens Memory Project. Elérhető: <https://www.queenslibrary.org/programs-activities/arts-culture/queens-memory-project> (Utolsó elérés: 2025. 12. 27.)

³ FamilySearch Indexing. Elérhető: https://www.familysearch.org/en/wiki/FamilySearch_Indexing (Utolsó elérés: 2025. 12. 27.)

⁴ Old Weather projekt. Elérhető: <https://www.oldweather.org/> (Utolsó elérés: 2025. 12. 27.)

⁵ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár honlapja. Elérhető: <https://www.fszek.hu/> (Utolsó elérés: 2025. 12. 27.)

⁶ Budapest Elektronikus Archívum. Elérhető: <http://bea.fszek.hu> (Utolsó elérés: 2025. 01. 15.)

⁷ A tanulmány a projekt dokumentumain, intézményi adatokon és a megvalósítás során keletkezett beszámolókon alapul.

⁸ FSZEK Körúti Könyvtár. Elérhető: <https://fszek.hu/Entities/110> (Utolsó elérés 2025. 01. 15.)

⁹ A Ráday Mihály-díj Budapest Főváros Önkormányzata által 2022-ben alapított kitüntetés, amellyel „a főváros épített vagy természeti örökségének megőrzése érdekében végzett kiemelkedő munkásságot” ismernek el.

¹⁰ N. Kósa, J. (2022) *Nagykörút, Történelmi séta Pest főutcáján*, Városháza, Budapest. ISBN 978639669727

¹¹ Ráday, M. (1998) *Jelenetek egy pesti utcán*, Karinthy, Budapest. ISBN 9789638591104

¹² Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: A Ráday Mihály Emlékprojekt előadásai – N. Kósa Judit. Elérhető: <https://dspace.fszek.hu/collections/9564bd39-5d69-4277-a6f1-6ae55a79d9c8> (Utolsó elérés: 2025. 01. 10.)

¹³ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: Ráday Mihály Emlékprojekt – egy épület dokumentációja. Elérhető: <https://dspace.fszek.hu/items/55be3df6-6d65-4ae5-be84-bfd887c3190c> (Utolsó elérés: 2025. 01. 10.)

Felhasznált és ajánlott források

Bernáth, L. (szerk.) (1984) *Adalékok a Belső-Terézváros történetéhez*, Okisz Labor, Budapest. ISBN 2310008239271

Csejtej, O. (2025) *Civilek tudományos munkában*, Terézváros, p. 14–15. <https://terezvaros.hu/hirek/civilek-tudomanyos-munkaban> (Utolsó elérés: 2026. 01. 10.)

Gaálné Kalydy, D. (2021) A közösségi tudomány. In: *Open Science: Nyílt tudomány magyar szemmel. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei = Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae* (45/120), Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest, pp. 85–125. ISBN 978-963-7451-73-7

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (é. n.) *Ráday Mihály Emlékprojekt*. Elérhető: <https://bea.fszek.hu/handle/20.500.14711/66931> (Utolsó elérés: 2025. 01. 10.)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai terve 2021–2027 (2021) Elérhető: <https://fszek.hu/uploads/KRNLLnsXgKIHmav3UfxUqsp5XY3nCvua.pdf> (Utolsó elérés: 2025. 12. 27.)

Szabó-Pap, K. (szerk.) (1983) *Adalékok a Belső-Erzsébetváros történetéhez*, Budapesti Városszépítő Egyesület, Budapest. ISBN 2399976957370

Memory training as an effective educational activity for library visitors

Ivana Bičanovská¹

¹ State Scientific Library in Banská Bystrica
ivana.bicanovska@svkbb.eu

Received: 11 February 2026 / Accepted: 15 March 2026 / Published: 31 March 2026

This article presents the theoretical basis and practical experience of memory training at the State Scientific Library in Banská Bystrica. The text describes the professional training of librarians specialising in memory training and maps the situation in the field of memory training in libraries in Slovakia, with a brief mention of experiences in the Czech Republic. The article presents specific forms of implementation of this educational activity in a library setting. The aim is to highlight the benefits of this activity and inspire other libraries to include it in their offerings for various target user groups

memory training, brain jogging, cognitive training, lifelong learning, State Scientific Library in Banská Bystrica, Brain Awareness Week

Memory weakens if you don't exercise it.
M. Tullius Cicero

1. Theoretical basis for training cognitive functions

Memory training and brain jogging are among the popular activities that have long been part of the offerings of libraries in Slovakia and the Czech Republic.

The advantages of libraries are usually good transport accessibility, open access, professionally trained staff, a pleasant cultural environment, the possibility of using information technology and suitable premises. Libraries thus become unique places for people to meet and organise educational events (Fialová, 2009, p. 50).

The term memory training itself is also referred to as cognitive training and can also be understood as the training of cognitive functions. The word cognitive comes from Latin. There, the word *cognosco*, *cognoscere* means "I know". In a broader sense, the word means "I get to know something, I examine something, and thus it becomes familiar to me" (Preiss, Křivohlavý, 2009, p. 41). Brain jogging is a similar activity aimed at training cognitive functions, especially in the younger generation (managers, people of working age, pupils, students, children, etc.).¹

For cognitive training, it is important to exercise not only cognitive functions, but also various procedures and operations for solving different tasks. Memory training helps build cognitive reserve and is one of the effective tools for increasing self-sufficiency and prolonging the independence of the senior population. We view cognitive training in the context of active ageing as a form of non-pharmacological stimulation of the brain functions with the aim of maintaining or improving their performance in healthy seniors (Hirtlová, 2015, p. 100).

2. Professional training of librarians - memory trainers

The MEMORY Centre in Bratislava² is the first specialised facility providing prevention, diagnosis, therapeutic activities and education for people with cognitive disorders and Alzheimer's disease in Slovakia. It is also the only educational institution in Slovakia that provides accredited courses for memory trainers and subsequently provides continuing education.

In the Czech Republic, accredited training courses and subsequent continuing education are offered by the Czech Society for Memory Training and Brain Jogging (hereinafter ČSPTMJ)³, which was founded in 1998. It provides a three-level training system: memory trainer I, II and III. Regular participation in training seminars and events is a prerequisite for maintaining

individual certificates. In 2002, the EURAG (European Federation of Older Persons) Memory Training Centre was established in Prague with the aim of training memory trainers in English for other countries, where experience in memory training for seniors is still insufficient. The Centre organises intensive memory training courses for individuals in English, as well as seminars for memory trainers from abroad, and information seminars for professionals and the general public (ČSPTPMJ, 2026).

2.1 Training in libraries in Slovakia and the Czech Republic

The first pioneer in memory training in Slovakia was the Tekovská Library in Levice, where a memory trainer was trained in 2010. Training a memory trainer is not a simple matter for libraries from a financial point of view. Thanks to the experience of this library and the many years of expertise in the Czech Republic, an initiative was launched by the Slovak Library Association. This was the project Educated Librarians = Satisfied Visitors. The project was supported by the Ministry of Culture of the Slovak Republic (Antolíková E., 2013, p. 81). It was an accredited continuing education course entitled "Improving the Cognitive Performance of Seniors" at the MEMORY Centre in Bratislava. The first 12 librarians specialising in memory training were trained here. The aim was to train librarians who would then provide educational programmes in the individual regions of Slovakia, especially for senior citizens. The librarians acquired the skills and knowledge necessary to conduct memory training, which has been added to the range of library activities in Slovakia since 2013.

In the same year, the first nationwide conference with international participation, "*Aby pamäť nestarla...*" (*So that memory does not age...*), was held. The 12th annual event is planned for 2026. It is organised by the Hornozeplínska Library in Vranov nad Topľou together with OZ *Korálky* and selected public libraries in Slovakia.⁴ The aim of the meeting is to motivate, inform and share the experts' and memory trainers' experiences, including ideas on how to work with different target groups and how to acquire new information and skills. In 2024, the Hornozeplínska Library in Vranov nad Topľou became the coordinator of librarians specialising in memory training in Slovakia, operating within the public libraries section of the Slovak Library Association.

Table 1: Memory training for seniors in libraries in Slovakia in 2024⁵ (Molčanová, Majzlíková, 2025, p. 133)

Number of Slovak libraries offering memory training	18
Number of librarians specialising in memory training	33
Number of lessons	91
Number of seniors	7,241

We maintain a traditionally good, long-standing cooperation, supported by a shared past and linguistic affinity, with fellow librarians specialising in memory training in the Czech Republic, who bring extensive experience in this field and are very inspiring. Czech librarians have considerably more experience in memory training in libraries than we do in Slovakia. The first Czech librarian-memory trainer has been working in the library in Havlíčkův Brod since 2002.

In mid-2011, a separate section called Librarians – Memory Trainers was established within the Association of Librarians and Information Workers of the Czech Republic (hereinafter SKIP ČR) (Adlerová, 2013, p. 25). Its mission includes, among others: bringing together trainers from libraries in the Czech Republic, sharing their experiences, organising educational seminars, cooperating with ČSPTMJ, cooperating with Slovak memory trainers from libraries, using literature as part of training, etc (SKIP ČR, 2026).

In 2012, a joint meeting of representatives of Czech and Slovak library associations was held on mutual cooperation in the field of activation programmes – memory training in libraries (Adlerová, 2013, p. 25).

Librarians specialising in memory training in the Czech Republic meet annually at the traditional spring Memory Trainers' Workshop called *Hrátky s pamětí* (*Playing with Memory*). This is a nationwide seminar divided into two blocks. On the first day, lectures are given by expert lecturers from the fields of healthcare, psychology and pedagogy. The second day is devoted to sharing experiences and good practice among seminar participants. For several years, Slovak librarians have been attending it regularly and always return feeling very inspired, bringing back several practical ideas for training in their libraries.

Table 2: Statistics on memory training in Czech libraries for 2025 (Maroszová, 2026)

Number of Czech libraries offering memory training	70
Number of librarians specialising in memory training in Czech libraries	83
Number of lessons	2,090
Number of participants	24,778
Of the total number of participants, seniors account for	18,307

3. Memory training at the State Scientific Library in Banská Bystrica

The State Scientific Library in Banská Bystrica (hereinafter referred to as "ŠVK BB") has two qualified memory trainers. The courses they completed are accredited by the then Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic (*Cognitive Activation of Seniors* – 2014; and *Development of Coaching Potential in the Field of Cognitive Activation of Seniors* – 2015, 2017). The training courses were delivered by the MEMORY Centre in Bratislava, a training centre that also serves as a specialised facility for people with Alzheimer's disease. The courses were funded by the Slovak Library Association, OZ Pro Bibliothecae and ŠVK BB. In 2026, one of the trainers completed a programme accredited by the Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic, *Memory Trainer Level I*, which is run by ČSPTMJ. In addition to the above-mentioned courses, they regularly attend workshops and professional seminars and participate in the aforementioned meetings of memory trainers in Slovakia and the Czech Republic.

At ŠVK BB, memory training is a popular activity not only for seniors, but also for pupils, students and people of working age.

3.1 Seniors

Population ageing is a long-term trend that has been evident in Europe for several decades.

It is one of the most significant demographic trends of the 21st century and has a major impact on social policy, the social services system and overall social dynamics. With the growing proportion of seniors in the population, issues such as their quality of life, social relationships, support and participation in social life are coming to the fore. Seniors are among the groups that are particularly prone to loneliness and social isolation as a result of changes in their living conditions, health status, loss of social contacts, or changes in their family (Šíp, 2025, p. 7).

The ageing process is driven by historically low birth rates, increasing life expectancy and, in some cases, migration patterns (EUROSTAT, 2025). This also applies to Slovakia. Senior citizens make up an increasingly large part of the population of our country, with their numbers rising each year. In 2013, there were 733,136 senior citizens; this figure has risen to 995,431 by 2023 (Statistical Office of the Slovak Republic, 2025).

In order to successfully participate in life, society and employment, it is becoming essential and important to be able to learn new things, respond flexibly to change, adapt to new situations and stay mentally fit (Fialová, 2009, p. 49). It is precisely these kinds of preventive programmes that can make memory training accessible to seniors.

Table 3: Specific characteristics of the target group – seniors (Fialová, 2009, p. 51)

Target group	Specification	Course focus
Seniors	- Concerned about memory loss. - Awareness of the threat of memory loss. - Often unnecessarily underestimating their ability to learn new things. - Lack of social contacts. - Feelings of disinterest from those around them. - Possible lack of intellectual stimulation. - Risk of falling into scepticism, lethargy, and disinterest in what is happening around them.	- Concentration. - Strengthening of short-term memory. - Creativity. - Communication. - Logical, verbal thinking. - Utilisation of rich life experiences. - Possibility to assign time-consuming homework assignments, and to discuss their results

Memory training for active seniors is a comprehensive educational programme aimed at activating intellectual abilities, with the goal of maintaining good memory in old age, achieving healthy self-confidence, and a sufficient degree of independence and self-sufficiency in everyday life. The theoretical basis is scientific knowledge about the human brain. Practical exercises focused on memory maintain and develop the mental abilities of seniors in acquiring and understanding new knowledge, as well as in navigating change (Čunderlíková, Wirth, 2009, p. 15).

3.2 Spatial facilities and the personality of the lecturer

A big advantage of our library is that we have suitable premises. In one room, we have tables with chairs arranged in a U-shape at the front to give the lecturer better access to the participants. It is sufficiently ventilated and lit. At the back of the room, we have chairs arranged in a circle, where physical exercises and cognitive warm-ups take place. The room is equipped with a PC with speakers, a data projector and a whiteboard for writing. At the beginning of summer, we usually move the physical exercises to the library courtyard, where the climate is very pleasant at that time. The personality of the instructor often plays a key role in memory training. Their professional preparedness, communication skills, empathy, creativity, and ability to respond flexibly to the needs of the group influence the course of each meeting and the level of participant engagement.

3.3 Structure of memory training

Memory training for seniors consists of four parts. Each session has a predetermined goal, theme and corresponding exercises. The structure of the sessions is based on the methodology our librarians were trained in at the MEMORY n.o. Centre.⁶

Part 1 – introduction and movement exercises (approx. 30 min.)

Part 2 – warm-up exercises + concentration exercises (approx. 10 min.) – this part should be included in every training session, as it prepares participants for the main part of the training

Part 3 – the main part – depending on the set goal, it is advisable to use worksheets for specific exercises (approx. 30 min.)

Part 4 – space for discussion (20 min.) (Čunderlíková, Wirth, 2009, p. 22).

The meeting begins with an introductory welcome, where we summarise and inform participants what to expect on that day. This is followed by physical exercises and cognitive warm-up in a circle. We focus on breathing, exercising the eye muscles, stimulating energy in the body and, above all, hand massage, which aims to improve blood circulation in the skin and exercise fine motor skills. We use massage aids and aids for physical activities (massage hedgehogs, tennis balls, chiffon scarves, overballs, rubber bands for strengthening muscles, etc.). The introductory warm-up also includes rhythmic coordination exercises accompanied by music (using, for example, drumsticks or the body itself). We also enjoy incorporating finger gymnastics exercises into our meetings, which, in addition to exercising the fingers, promote cooperation between both hemispheres of the brain. During the introductory meetings, we repeat the names of the participants in a circle using various, often entertaining exercises.

Fig. 1: Physical warm-up in the courtyard of ŠVK BB

After warming up our bodies and minds, we move to the tables and do a short concentration exercise, which is essential for preparing and enabling better focus on the work ahead. The main part of the training is to familiarise ourselves with var-

ious mnemonics for improving mental performance, learning them and thus facilitating orientation in everyday life. These are techniques for storing data in memory that compensate for its imperfection. At the same time, short-term and, ultimately, long-term memory are trained. In all exercises, it is important that participants have clear instructions and know what the specific exercise is focused on and what it strengthens (e.g. concentration, visual perception, short-term memory, language, verbal fluency, vocabulary, spatial orientation, etc.).

The spring and autumn cycles include topics such as: The brain and its functions, Short-term memory, senses and sensory memory, How to remember names and faces, How to remember numbers, Associations and creativity, Improving long-term memory, Healthy lifestyle, Concentration, Mind maps, and so on. Each cycle ends with the presentation of commemorative certificates, and we recommend literature for home study with additional exercises to participants. We also receive feedback through an anonymous questionnaire. The lecturers strive to maintain a good atmosphere at the meetings so that participants enjoy learning and training their skills while experiencing their smaller or larger successes.

Here are a few selected responses from the questionnaires after one training cycle:

1. Why did you decide to take memory training?

"I realise that the brain needs to be exercised constantly."

"I don't sit bored at home; rather I do activities for my memory and meet new people."

"I attend the trainings to strengthen my memory. Since I am blind, it is a necessity of life. I have to remember what I cannot see."

2. What do you enjoy most about training?

"Discovering new and useful things."

"Training my memory with the Happy Neuron CD."

"Exercises that make me so mentally active that I forget about everything else around me."

3. Have you learned anything new in memory training?

"Through various exercises, I always learn something I didn't know before. At the same time, it's a new way for me to keep my grandchildren busy during the holidays."

"How to remember longer numbers, create visual associations, categorise."

"Lots of new things, especially how to train your memory with seemingly simple movements. Many of the movements can be done while watching television."

4. Do you consider memory training a meaningful use of your time?

Eleven respondents answered this question with a resounding yes.

3.3.1 Spring and autumn memory training cycles

From 2015 to 2024, we offered seniors two series of memory training each year: one in spring (March–May) and one in autumn (October–December). This is a cycle of 10 to 12 meetings (once a week, always on the same day – Thursday). Each meeting lasts 90 minutes, without a break, and has a precise structure. In order to maintain quality, these courses are designed for a maximum of 12 seniors per meeting. However, due to increasing interest, we have increased this number to 15 seniors in recent years. The conditions for participation are a valid library card and €2 per meeting. Disabled persons have free admission.

Fig. 2: Training the senses using an auditory memory game

3.3.2 Club for the (non-)forgetful

In response to the growing interest of seniors in memory training, we expanded our offer in 2019 by launching the *Club for the (Not So) Forgetful*. This is a follow-up format for graduates of the spring and autumn cycles. Club members meet once a month and continue to deepen and refine the individual mnemonics they have learned, with lecturers coming up with new exercises and topics for each meeting. An example is a meeting on the topic of mental health called *Brain Wellness*. Together, we discussed how mental health affects the lives of seniors and what we can do every day to support our mental well-being. For example, we worked with EDUMA cards⁷. Participants learned how mental health is related to memory training.

Fig. 3: Memory training session, working with EDUMA cards

The fee for one meeting is €2. Admission for those over 65 is €1. Disabled persons have free admission. Due to high demand, we have two groups, but even that is sometimes not enough and we have to exceed the capacity limit of 15 seniors per meeting. We currently have a database of almost 60 seniors who attend our meetings regularly or somewhat regularly. They are informed about individual meetings via email invitations. We contact seniors who do not have email by telephone. Groups are like living organisms. Every year, regular participants bring new members, family, friends or acquaintances. However, for various reasons, such as deteriorating health, some members stop attending the courses. Currently, our oldest participant is 86 years old, the youngest is 64, and there is only one man among all participants.

3.3.3 European Senior Academy

October is traditionally known as the month of respect for the elderly in some countries, such as Slovakia and the Czech republic. The city of Banská Bystrica, which is the main organiser, organises *the European Senior Academy* every year on this occasion, and in 2026 it will be held for the 25th time. During October, various cultural institutions in the city offer a variety of events for seniors. The ŠVK has been one of the city's partners for 10 years, and our events are part of the main programme. We strive to come up with original activities for the seniors of our city. In recent years, we have been offering memory training, which the City of Banská Bystrica asked us to include in the programme. We always try to enrich it with interesting activities. Each year, there is a central theme for the entire event (e.g. Unity in Diversity (2016), European Year of Cultural Heritage (2018), Giants from Horn (2021), Discover the Treasures of Banská Bystrica (2022), the 130th Anniversary of the Birth of Architect L. E. Hudec (2023), Rediscovered Landmarks of Banská Bystrica (2024)). Due to the great interest of the City of Banská Bystrica in our offer, we have added two dates in recent years so that as many interested parties as possible have the opportunity to participate. We mostly had mixed groups from social facilities for seniors operating in the Banská Bystrica area and individual seniors from Banská Bystrica. We are very pleased with the thanks and positive feedback from the social affairs department of the city council and also with the feedback from the senior citizens' facilities, which conveyed the satisfaction of their clients and employees (Bičanovská, 2025).

Here is an example of an activity that was carried out:

In 2023, the main theme of the academy was the 130th anniversary of the birth of architect L. E. Hudec.⁸ We started with a warm-up memory training exercise. Then our colleague gave a lecture on the life and work of Ladislav E. Hudec. After the

lecture, we returned to practising our cognitive skills. We continued by practising spatial orientation in our city. We used period postcards from our collection and a map on which the participants determined the location of buildings associated with L. Hudec's father, the builder Juraj Hudec. Finally, they tested their construction skills, concentration and spatial perception by building structures from special wooden blocks. They also visited the permanent exhibition dedicated to Ladislav Hudec, located on the first floor of our library.

Fig. 4: Working with a map and strengthening spatial orientation

3.3.4 Cooperation with Paměťář

Since 2023, our library has also been cooperating with Zdeněk Gloz, a Czech certified memory trainer of the third degree from Moravia, whom we met at the event of Czech memory trainers *Hrátky s pamětí* (Memory Games) in Kutná Hora. He visits our library about once a year and prepares creative training sessions for seniors to improve their mental abilities in the form of experiential games, such as *Poklad staříčka Floriša* (Old Man Floriš's Treasure) and *Cesty tetky Poluše* (Aunt Poluše's Journeys). These sessions have been very well received by participants. The presence of a male lecturer is also a welcome change, as men are only minimally represented among the participants in memory training. Zdeněk Gloz is also actively involved in popularising memory training through the *Paměťář* Facebook page (from the word *paměť*, meaning memory), where he regularly publishes tasks for practising cognitive functions, shares interesting information about how the brain works, and presents inspiring exercises from friendly professional communities.

Fig. 5: Participants successfully reached the treasure at the end

4. Projects for pupils and students

Since 2015, our library has been offering memory training, or brain jogging, for pupils and students in primary, secondary and higher education. These are mostly one-off meetings lasting a maximum of 60 minutes. During the training sessions, we focus on presenting and practising various memory techniques that can be helpful in learning and working at school (acronyms,

acrostics, the Loci technique, the story technique, memorising numbers, and so on). The aim is to contribute to improving the learning process, which, with the use of the right techniques, does not have to be difficult. The training is designed to be entertaining and educational, rather than boring.

Table 4: Specifics of the target group – students (Fialová, 2009, p. 51)

Target group	Specification	Course focus
Students	• The need to learn as much as possible in a short period of time, often involving large amounts of uninteresting and incomprehensible information, primarily of factual nature. • Problems with concentration and coping with pressure and stress. • Lack of time.	• Concentration. • Stress relief. • Logical, verbal thinking. • Mnemonics for easy memorisation of abstract information. • Creativity. • Critical thinking. • Methods for effective information processing.

4.1 Culture for schools

The training programme, *Komu sa nelení, tomu sa pamäť zdokonalí* (Those who are not lazy will improve their memory), which was implemented in 2024 and 2025, included a variety of activities for primary and secondary school pupils. It was financially supported by the Ministry of Culture. The project made it possible to take the training directly to schools.

The aim was to develop and practise cognitive functions such as memory, concentration, speech, logic, imagination, spatial orientation, creativity and sensory training, and it also included physical exercises. Pupils learned how to strengthen their brains and what is good and bad for them. They learned memory techniques (associations, storytelling, the Loci technique, mind maps, etc.) for better memorisation, which they can use in their studies. After consultation with the teacher, each meeting was tailored to the specific class.

In 2025, we also included thematic memory training dedicated to the 210th anniversary of the birth of Ľudovít Štúr. We also enriched the individual sessions with memory games. The training sessions are supplemented by fine motor skills exercises and rhythmic activities from the bilateral integration programme for schools. We also used the funds raised to further educate our memory trainer. We purchased aids for physical activities, various memory games and professional literature necessary for the preparation of memory training.

5. Brain Awareness Week

This is a global initiative that originated in the USA in 1996 and was founded by the Dana Foundation.⁹ It aims to raise awareness of the importance and scientific understanding of the brain among the general public. The aim is to draw attention to the human brain, its functioning, and new research findings, as well as to discuss brain diseases and ways to prevent them. The main organiser of Brain Awareness Week in Slovakia is the Slovak Alzheimer's Society, and one of the partners is the Neuroimmunology Institute of the Slovak Academy of Sciences. During Brain Awareness Week, lectures, workshops, school programmes and exhibitions are held to highlight various aspects of neuroscience, from basic research to clinical practice and health policy. In Slovakia, various institutions participate in the event, such as libraries, day care centres for seniors, and primary and secondary schools. In the Czech Republic, National Memory Training Week and educational lectures for the public are held during this week. The official partner of the event is the Czech Society for Memory Training and Brain Jogging.

Fig. 6: Brain Awareness Week logo

The event takes place during the third week of March, this year specifically from 16 to 22 March 2026. Our library will be participating in the campaign for the twelfth time. During this week, we organise lectures for seniors in cooperation with the Public Health Authority, e.g. on the importance of physical activity for proper brain function. Based on this, our seniors participate in an annual study on the impact of physical activity on brain function, or *Lifestyle and Health of Seniors*. In 2026, we are planning a lecture on *Lifestyle for a Healthy Brain*. Along with the event, we also traditionally present our spring series of memory training for seniors. We regularly include sample memory training sessions for the public and meetings with games for developing and training cognitive functions in the programme.

In 2024, we included *a Walk for the Brain* in the programme for the first time, inspired by a similar activity in the Czech Republic, where such walks and marches for the brain are already organised on a regular basis. The aim was to remind people of the importance of exercise for the brain. The walk through the city park also included breathing exercises combined with elements of qigong. During the walk, we engaged our senses and learned architectural styles in a precise order using the Loci technique. The entire walk lasted two hours. We saw satisfaction on the faces of the participants. This year, we have included the brain walk in the programme again. We also regularly prepare something for those who prefer a home environment and can borrow books from our memory training book display in the lending room. In 2025, more than 60 books were borrowed during the week.

Fig. 7: Brainwalk

Fig. 8: Warm-up in the park

6. Organisational changes in the implementation of memory training

Between 2014 and 2017, two certified memory trainers conducted memory training at ŠVK BB. Since 2018, due to maternity and parental leave, they have been taking turns, with one memory trainer providing long-term training. Following consolidation measures related to staff reductions and the redistribution of work activities, we were forced to make the unpopular decision to discontinue the spring and autumn series of memory training sessions at the beginning of 2025. Despite the interest expressed by participants in maintaining these activities, unfortunately, we are unable to accommodate them in 2026 either. For comparison, we present statistical data for 2024, when both the spring and autumn training series were held, and for 2025, when these series were no longer part of the programme. At the same time, we continue to conduct training sessions focused on developing concentration, logical thinking, imagination, memory techniques, etc. for pupils and students.

Table 5: Memory training at ŠVK BB, comparison of 2024 and 2025¹⁰ (Doktorová, 2025)

Year	2024	2025
Number of active memory trainers	1	1
Number of meetings	67	33
Number of participants	876	478
Of which seniors	468	208

Fig. 9: Our memory trainer leads a workshop on physical activities during the International V4 Seminar held in October 2025 at the State Scientific Library in Banská Bystrica¹¹

7. Conclusion

The memory training sessions conducted in our practice represent a meaningful form of work with various age groups, from pupils and students to seniors. Their benefits lie not only in developing cognitive abilities, but also in promoting mental health, strengthening self-confidence and fostering motivation for lifelong learning. Experience from working with target groups confirms that the content and forms of training can be flexibly adapted to the age, needs and abilities of participants.

Feedback from participants points to the important role memory training sessions fulfil in preventing loneliness, promoting active ageing and meaningful leisure activities. An integral part of the quality of the training courses is the continuous education of lecturers, the exchange of experiences at professional forums and the systematic addition of literature focused on the development of memory skills to the library collection. We believe that the experiences presented here can serve as inspiration for libraries that are looking for new ways to work with different age groups and are considering introducing memory training, or have not yet encountered this form of work.

Notes

- ¹ Source: Křivohlavý, J. (2009) Úvod do psychologie paměti. Materiál k přednášce, Kurz pro certifikované trenéry paměti I, Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging, Praha. The study material was created for the Course for Certified Memory Trainers, Level I of a three-level training programme, which took place in Prague from 26 January to 31 January 2026 (<https://www.trenovanipameti.cz/treneri-pameti/vzdelavani-pro-trenery/>). It was organised by the Czech Society for Memory Training and Brain Jogging
- ² Centrum Memory, n.o., more information at www.centrummemory.sk
- ³ Czech Society for Memory Training and Brain Jogging, more information at www.trenovanipameti.cz
- ⁴ "Aby pamäť nestarla..." <https://kniznicavranov.sk/?s=Aby+pam%C3%A4%C5%A5+nestarla>
- ⁵ Statistics for 2025 are not available at the time of writing. These are statistics from 2024 focused on seniors; statistics for all target groups are not available.
- ⁶ The methodology for memory structure taught during the Level I Memory Trainer training course organised by ČSPTPMJ in January 2026, which our memory trainer attended, is slightly different. It was very inspiring to discover this. This opened up a wider range of possibilities for us in how to conduct our memory training. In our case, we describe the procedures according to the methodology of the MEMORY Centre n.o.
- ⁷ EDUMA cards are an educational tool that combines images, stories and people and helps to start conversations that might otherwise never have begun. More information about EDUMA cards can be found at <https://eduma.sk/karty/>
- ⁸ The full program of the event can be found at <https://cdn.banskabystrica.sk/2023/09/Program-AES-2023.pdf>
- ⁹ Dana Foundation, more at <https://dana.org/brain-awareness-week/>
- ¹⁰ The statistics for 2025 are taken from the lecturer's internal records; the official report on activities for 2025 is not available at the time of publication.
- ¹¹ More information about the seminar can be found at <https://svkbb.eu/medzinarodny-odborny-seminar/>, The electronic proceedings from the seminar can be found at https://svkbb.eu/wp-content/uploads/2025/10/Zb_Inkluzia-2025.pdf

Sources/Literature

- Adlerová, Z. (2013) *Knihovny jsou nejlepší hřiště pro hrátky s pamětí*, Knížnica, 14(7–8), pp. 24–25.
- Antolíková, E. (2013) Vzdelaní knihovníci = Spokojní návštěvníci, Projekt Slovenskej Asociácie knižníc. In: Snopková, B. *Konkurencieschopnosť knižníc v omnimediálnom veku*, pp. 77–83. Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Banská Bystrica. ISBN 978-80-89388-49-3
- Bičanovská I. (2025) Examples of good practice activities of the State Scientific Library in Banská Bystrica for disadvantaged users. In: Turčan Uhríková, V. *Inclusion-Accessibility-Services. Exchange of Experiences Libraries in V4 Countries*. pp. 312–322. Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Banská Bystrica. ISBN 978-80-8227-033-7
- Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging (2026) *O nás*. Available at: <https://www.trenovanipameti.cz/o-nas/> (Accessed: 06 February 2026)

Čunderlíková, M., Wirth, M. (2009) *Aktivizačný program a tréovanie pamäti pre seniorov*, Centrum MEMORY n.o., Bratislava. ISBN 978-80-970-1379-0

Doktorová, O. et al. (2025) *Správa o hospodárení a činnosti za rok 2024*, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Available at: https://svkbb.eu/wp-content/uploads/2025/03/Sprava-o-cinnosti_2024.pdf (Accessed: 15 November 2025)

EUROSTAT (2025) *Ageing Europe – Statistics on population developments*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_population_developments#Older_people_.E2.80.94_population_overview (Accessed: 15 January 2026)

Fialová, K. (2009) Trénování paměti a mozkový jogging v knihovnách jako podpůrný nástroj v procesu celoživotního učení. In: Snopková, B. *Úloha knižnice v rozvoji klíčových kompetencí jednotlivce*. pp. 49–53, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Banská Bystrica. ISBN 978-80-89388-09-7

Hirtlová, P. (2015) Kognitívny tréning v seniorskom veku. In: Tokovská, M., Muller, O., Hirtlová, P. *Aktívne starnutie v spektre perspektívy*. pp. 94–110, Belianum, Banská Bystrica. ISBN 978-80-557-0851-5

Majzlíková M., Molčanová, D. (2025) The library as a guide for seniors in the modern world. In: Turčan Uhríková, V. *Inclusion-Accessibility-Services. Exchange of Experiences Libraries in V4 Countries*. pp. 124–130. Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Banská Bystrica. ISBN 978-80-8227-033-7

Maroszová, D. (2026) *Výroční zpráva o činnosti za rok 2025*. Available at: <https://skip-treneri-pameti.webnode.cz/news/vyrocnizprava-o-cinnosti-za-rok-2025/> (Accessed: 06 February 2026)

Preiss, M., Křivohlavý, J. (2009) *Trénování paměti a poznávacích schopností*, Grada Publishing, Praha. ISBN 978-80-247-2738-7

Sváz knihovníků a informačních pracovníků ČR (2026) Available at: <https://www.skipcr.cz/odborne-organy/sekce/sekce-knihovniku-treneru-pameti> (Accessed: 06 February 2026)

Šíp, M. (2025) *Osamelosť a sociálna izolácia v starobe*, Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, Prešov. ISBN 978-80-555-3658-3

Štatistický úrad Slovenskej republiky (2025) *Obyvateľstvo a charakteristika veku*. Available at: https://datacube.statistics.sk/#/view/sk/VBD_SK_WIN/as1001rs/v_as1001rs_00_00_00_sk (Accessed: 15 December 2025)

Könyvtárak, levéltárak és múzeumok közös utakon Konvergens és divergens folyamatok a közgyűjteményi szektorban

Libraries, Archives and Museums on Common Paths Convergent and Divergent Tendencies in the Public Collections Sector

Tóth Máté¹

¹ Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar
toth.mate@pte.hu

Beérkezett: 2026. 01. 20. / Elfogadva: 2026. 03. 13. / Megjelent: 2026. 03. 31.

A könyvtárakra, levéltárakra és a múzeumokra gyakran tekintenek úgy, mint egyetlen közös területre, amely a kulturális örökség megőrzéséért felel. A cikk a szakirodalom alapján tekinti át azokat a tényezőket, amelyek a közgyűjteményi ágak közötti konvergencia és divergencia irányában hatottak az elmúlt évtizedekben.

Az egyes közgyűjteményi ágak gyakran közös történelmi előzményekre tekintenek vissza, és az intézményrendszerek kialakulásának közös szellemi gyökerei is vannak. A közgyűjteményi ágak a 19. század végén, az önálló szakmai identitások kialakulása során szétváltak. Az önálló szakmai identitások kialakulása eltérő módszertanokat, megközelítéseket eredményezett, amely az intézményrendszerek önállósodása irányában hatott. A 21. században, a digitalizálás korában, az elektronikus térben a könyvtárak, levéltárak és múzeumok újra egy platformra kerültek, gyakran közös felületeken szolgáltatva a kulturális örökség dokumentumait.

A digitalizálás mellett az általános elvárás az együttműködések kialakítása, a használorientáltság, a társadalmiasítás kívánalma és az azonos társadalmi tér, amelyben a szervezetek mozognak. Ezek mind a konvergens folyamatokat segítették elő. A konvergencia irányában ható tényezők következményeként megjelentek a közös stratégiai gondolkodást elősegítő kormányzati szervek, a közös intézmények, valamint hogy a könyvtárak, levéltárak és múzeumok hasonló társadalmi problémákra nagyon hasonló válaszokkal reagáltak.

A konvergens folyamatok ellenére az erős önálló szakmai identitásoknak köszönhetően a szakmák közötti határok továbbra is nagyon élesen kirajzolódnak, annak ellenére, hogy világszerte egyre több közös közgyűjteményi projekt, képzés, intézményi összevonás születik.

könyvtár, levéltár, múzeum, konvergencia

Libraries, archives and museums are often regarded as one common area responsible for the preservation of cultural heritage. Based on literature, the article reviews the factors that have influenced the convergence and divergence between the different sectors of public collections in recent decades.

The different sectors of public collections have common historical antecedents, and the development of institutional systems also has common roots. The individual sectors of the public collections separated at the end of the 19th century, when independent professional identities have developed.

The development of independent professional identities resulted in different methodologies and approaches, which influenced the independence of institutional systems. In the 21st century, in the age of digitalization, libraries, archives and museums have been placed on a single platform in the electronic space, often providing cultural heritage documents on common interfaces.

Besides digitization, many factors are contributing to convergence from the general expectation of the society toward launching cooperation's, to the user-orientation, participation and the common social space in which the institutions are operating. As a result of convergence, governmental bodies supporting joint strategic development and integrated institutions have appeared. Libraries, archives and museums developed similar answers to similar social challenges.

Despite convergence, several joint cultural heritage projects, higher education program or integrated institutions – as a result of the strong professional identities – the limits of the professions are still clear and visible.*library, archive, museum, convergence*

1. Bevezetés

A könyvtári, levéltári és múzeumi szektor három önálló identitással bíró szakmai közösség, amelyekre azonban az elmúlt években tapasztalható néhány jellemző összetartó folyamat miatt gyakran tekintenek úgy, mint egyetlen közös területre. Az olyan fogalmak, mint a címben is szereplő „közgyűjteményi szektor”, „kulturális örökség intézmények”, „memóriaintézmények”, „LAM” vagy „ALM field”, „GLAM szektor”¹ bizonyára nem hangzanak idegenül az olvasók előtt, hiszen azok mind a szakmai kommunikációban, mind pedig stratégiai dokumentumokban vissza-visszatérő módon felbukkantak az elmúlt években. Ugyan a fogalmak között árnyalatnyi vagy hangsúlybeli különbségek érzékelhetők, végső soron mind azt hangsúlyozták, hogy ezek a gyűjtemények közel azonos célokkal, eszköztárral működnek, bizonyos értelemben összetartoznak (Nagy, 2024, p.153.).

A könyvtárak gyűjtik a könyveket, a levéltárak az iratokat, a múzeumok pedig a tárgyakat. Míg az átlagember szemében a fenti logika mentén az egyes intézmények közötti határok egyértelműnek tűnnek, addig az ezeket fenntartó szakmai közösségek mindig is érzékelték, hogy azok állandó mozgásban vannak, hol elmosódnak, máskor élesebbnek tűnnek. A nemzeti levéltár és a nemzeti könyvtár kiállításokat rendez, a múzeum és a levéltár könyvtárat tart fenn, míg egyes régi iratok nem a levéltár, hanem a könyvtár vagy a múzeum gyűjteményébe tartoznak (Hvenegaard Rasmussen et al., 2022).

Az egyes közgyűjteményi ágak intézményei gyakran bírnak közös történelmi előzményekkel. Az intézmények az önálló szakmai identitások kifejlődésekor divergens fejlődési utat jártak be, majd a széles körű digitalizálás nyomán újra egymásra találtak. Számos olyan példát találhatunk szerte a világon, ahol mind a mai napig közös fedél alatt működik a könyvtár, levéltár és múzeum, másutt a közgyűjteményi ágak felsőoktatási képzését integrálták egyetlen intézménybe. Igazán az olyan digitális platformok hirdetik a közgyűjteményi szektor egységét, mint például a 2008-ban létrejött Europeana² vagy a magyar Hungaricana portál,³ amelyekben az egyes közgyűjteményi ágak képviselői által szolgáltatott tartalmak közötti határvonalak régen lebomlottak (Cousins, 2017; Tóth 2015a; Tószegi, 2020, p. 38.).

A sok hasonló példa ellenére az egyes szakmák, a szakmai identitások között húzódó határvonalak mindig is nagyon világosan és egyértelműen láthatóak voltak, és azok ma is, ugyanakkor újra és újra felmerül a könyvtárak, levéltárak és múzeumok szorosabb együttműködésének vagy akár integrálásának a kérdése. Magyarországon az elmúlt években jelentős költséggel és médiavisszhanggal létrejött Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ (MNMKK),⁴ majd annak – sajtóinformációk alapján – várható „finom decentralizációja” jelzi, hogy a kérdés nemcsak a nemzetközi szakirodalomban, külföldi országokban, de hazánkban is igen aktuális (Sümegi, 2025).

A tanulmányban arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen konvergens és divergens folyamatok játszódnak le az egyes szektorok között, mely területen és miért közelítenek egymáshoz időről időre az egyes közgyűjteményi ágak, majd miért lépnek újra a színre a divergencia irányába ható erők és kerülnek előtérbe azok a szempontok, amelyek a különbözőségeket és nem az azonosságot hangsúlyozzák. Ezt követően rámutatok az elmúlt évtizedekben zajló konvergens folyamatokból levezethető néhány következményre. Tekintve, hogy a kérdéskör nagy múltra tekint vissza és igen terjedelmes nemzetközi szakirodalmi háttérrel bír, a cikk értelemszerűen csak egy áttekintésre és nem a probléma teljes mélységben történő megtárgyalására vállalkozhat.

2. Módszer

A dolgozatban a témára vonatkozó szakirodalom egy részét tekintettem át, amelynek feltárásához a kiindulási pontot a nemzetközi ALMPUB (*Archives, Libraries, Museums, Digitalization and the Public Sphere*) projekt és a *Libraries, Archives, and Museums in Transition* kutatás eredményei szolgáltatták (Audunson et al., 2020; Rydbeck et al., 2022). A skandináv egyetemek kutatási programjaiban az elmúlt két évtizedben meghatározó téma volt a közgyűjteményi szektorok közötti konvergencia és divergencia kérdése, ahogy szakpolitikákban és a felsőoktatásban egyaránt rendre megjelentek azok a hangok, hogy a könyvtári, levéltári

és múzeumi terület közösen keressen megoldásokat az aktuális problémákra (vö. Vårheim et al., 2020; Hylland et al., 2022). A kiindulásként szolgáló kutatásokban éppen a kibontakozó érdeklődés miatt foglalkoztak a közgyűjteményi konvergencia és divergencia világ más tájain előforduló jelenségeivel is az Egyesült Államoktól, Ausztrálián keresztül az európai országokig.

A téma összegzéséhez ezen túl jelentős mértékben hozzájárultak egy 2025-ben megvalósított franciaországi ösztöndíjas út tanulmányai, amelynek során a könyvtárak társadalmi szerepeit kutattam a nagy múltú École nationales des chartes professzora, Christophe Gauthier szakmai támogatásával párizsi könyvtárakban. A tanulmányút során a fenti forrásokból kibontakozó, elsősorban angol nyelvű szakirodalmat kiegészítettem a francia szakirodalom néhány eredményével, és gyűjthettem példákat Franciaországból is a könyvtárak, levéltárak és múzeumok közötti konvergens és divergens folyamatokra.

3. Történeti előzmények

A közgyűjtemények születésekor nem volt éles határ az egyes közgyűjteményi ágak között, hiszen a fő cél egy-egy közösség kulturális örökségének a megőrzése volt. Történetileg a ma ismert három fő közgyűjteményi ág, a könyvtár, a levéltár és a múzeum nem vált el annyira élesen egymástól, mint napjainkban. Erre számos történeti példát hozhatnánk az ókortól kezdve.

Az első kulturális örökség intézmények olyan kormányzati levéltárak voltak, amelyek az uralkodó réteg genealógiáját, olykor isteni eredetét voltak hivatottak igazolni. Vallási rítusok, majd jogszabályok, a kortárs kormányzati adminisztráció hivatalos iratai kerültek ide (Stauffer, 2021, p. 2.). A legelső közgyűjteményekről Kr. e. 2500-ból, Mezopotámiából vannak adataink. Itt agyagtáblákat őriztek, amelyeken irodalmi szövegek, jogi szövegek, szerződések, a korszak adminisztratív ügyeit dokumentáló tartalmak voltak. Ma ezeket a gyűjteményeket elsősorban levéltárként azonosítanánk (Hvenegaard Rasmussen et al., 2022, p. 2.).

A közgyűjteményi ágak metszéspontján áll az ókori Musaeion, a múzsák csarnoka, vagyis az alexandriai könyvtár, amely egy oszlopcsarnokból, egy könyvtárból, valamint egy tudósoknak és kutatóknak otthont adó kollégiumból állt. Az intézmény gyűjtött mai értelemben vett levéltári iratokat, irodalmi szövegeket, a kulturális örökségbe tartozó tárgyakat, de volt egy állatkert is. A teljes gyűjtemény célja a kulturális örökségbe tartozó dokumentumok megőrzése és a szellemi munka elősegítése volt (Barbier, 2005, p. 35–36.). A levéltár és a könyvtár metszéspontjára jelenthetnek példát a királyi levéltárak, amelyeknek a létrejötte ahhoz a ponthoz köthető, amikor bevezették az írásbeliséget a hivatalos ügyintézésben. Erre Magyarországon III. Béla király uralkodása alatt, 1181-ben került sor. Ez szükségessé tette az iratok megőrzését és egy királyi levéltár létrehozását is. Itt őrizték a királyi könyveket, amelyekbe az udvar különböző fórumain készült okleveleket másolták (Blazovich, Müller, 1996).

A nagy nyugat-európai nemzeti könyvtárak és nemzeti múzeumok jó része egy-egy, a nemzet számára adományozott gyűjtemény különválasztásával nyerte el mai formáját. A brit nemzeti gyűjtemények eredete Sir Hans Sloane ír és angol származású londoni fizikus, természettudós adományára vezethető vissza, aki 1753-ban bekövetkezett halála után a nemzetre hagyta a 71 000 tételből álló gyűjteményét. A kezdetekkor 40 000 könyvből és 7000 kéziratból álló Sloane-gyűjtemény lett az alapja a British Librarynek, amely önálló intézményként azonban csak 1972-ben, a brit könyvtári törvény rendelkezése alapján jött létre, előtte a British Museum része volt (Hvenegaard Rasmussen et al. 2022).

Franciaországban az egykori királyi könyvtár alapjaiból született Bibliothèque Nationale de France (Franciaország Nemzeti Könyvtára) szintén jó példa a közgyűjteményi szektorok közötti határok elmosódására. Az egykori királyi gyűjteményt a francia forradalom idején, 1792-ben adományozták a nemzetnek. A kollekció mindig is tartalmazott nem hagyományos dokumentumokat (térképek, tervek, aprónyomtatványok, fényképek, kéziratok) mellett pénzürmeket, érmeket és régiségeket. Amikor 1988-ban megépült a François Mitterand elnökről elnevezett új nemzeti könyvtári épület Párizs XIII. kerületében, a Szajna partján, odaköltöztették a nyomtatott dokumentumokat (könyvek, folyóiratok) és az audiovizuális anyagokat. Ekkor vehette kezdetét a „Richelieu-projekt”-ként ismert fejlesztés, amelynek keretében megújult a híres Ovális olvasóterem, továbbá kialakítottak egy múzeumi szárnyat, amelyben a királyi gyűjtemény tárgyai is bemutatásra kerülhettek (Pei, Sanson, 2021, p. 473.). Míg Nagy-Britanniában a nyomatok, rajzok, pénzürmék, érme a British Museumban maradtak a nemzeti könyvtár önállósodása után, addig Franciaországban soha nem mondtak le a gyűjtemény egységéről, ezzel is demonstrálva annak összetartozását és enciklopédikus jellegét (Blaselle, Toscano, 2021, p. 19.).

A magyar olvasó számára a legkézenfekvőbb példa Széchenyi Ferenc adománya, amely a Nemzeti Múzeum és az Országos Széchenyi Könyvtár alapjává lett. Az országgyűlés 1808-ban rendelkezett a nagyrészt hungarikumokat tartalmazó nagycenki könyvtár dokumentumaiból és múzeumi tárgyakkal létrehozandó nemzeti közgyűjteményről, amelyben a könyvtár a Nemzeti Múzeumnak egy „tára” lett, és csak később vált önálló intézménnyé (Somkuti, 2002, p. 20.).

4. Közös szellemi gyökerek

A könyvtárak, levéltárak és múzeumok közös szellemi gyökerekből eredeztetik a jelenlegi küldetésüket, mostani formájukat. Casper Hvenegaard Rasmussen és szerzőtársai (2022) négy – egymással szoros kapcsolatban lévő – szellemi áramlatot azonosítottak az európai történelemben, amelyek az intézményrendszerek mai formájának a kialakulásához vezettek: 1. a felvilágosodást, 2. a nemzetállamok kialakulását, 3. a modernitást és 4. a demokráciát.

„A felvilágosodás az ember kilábalása a maga okozta kiskorúságából. Kiskorúság az arra való képtelenség, hogy valaki mások vezetése nélkül gondolkodjék. Magunk okozta ez a kiskorúság, ha oka nem értelmünk fogyatékoságában, hanem az abbeli elhatározás és bátorság hiányában van, hogy mások vezetése nélkül éljünk vele. Sapere aude! merj a magad értelmére támaszkodni! – ez tehát a felvilágosodás jelmondata” (Kant, 1980, p. 24.). A felvilágosodás korának meghatározó intézményei lettek a közgyűjtemények, amelyek a felvilágosodás eszmeiségének megfelelően a tudáshoz való hozzáférést biztosították széles tömegek számára. Jó példa erre Franciaország, ahol már a forradalmat megelőzően több mint 50 közkönyvtár működött az országban (Chapron, 2024). Ekkor született meg a ma is mindenki által látogatható művészeti múzeum, a Louvre, a francia nemzeti könyvtár. Szintén ekkor, 1794-ben foglalták törvénybe, hogy minden polgárnak joga van hozzáférni a levéltári iratokhoz (Hvenegaard Rasmussen et al., 2022).

A nemzetállamok kialakulása elsősorban a nagy nemzeti gyűjtemények alapításában játszott szerepet. A nemzetállam sajátossága, hogy bár a benne élők többsége egyazon nemzethez tartozik, de mégsem mindenki rendelkezik azonos etnikai vagy kulturális identitással. A nemzetállam legitimitásának a kulcsa a nemzetépítés, amely folyamatos feladatot jelent, és amelynek mindig is fontos részét képezték a nemzeti gyűjtemények. Egy közösség kulturális öröksége annak kulturális identitását reprezentálja. Magában foglalja és egyben szimbolizálja is azokat a közös értékeket, eszményeket és törekvéseket, amelyeket a következő generációk számára tovább szeretnének hagyományozni, ezzel biztosítva a kultúra és az identitás továbbélését. A kulturális örökség és a kulturális identitás egymást feltételezik, egymás tükrökei, és hatással vannak egymásra. Ha egy közösség kulturális identitása megváltozik, akkor a kulturális örökséget is újraértelmezik, és olyan formában találják ki újra, hogy az tükrözze a közösség identitását. Egy nemzet kulturális öröksége reprezentálja annak identitását. Az ezt megőrző intézmények pedig a kulturális örökség intézmények (Stauffer, 2021). Az identitás erősítése napjainkban is gyakran hangoztatott érv meghatározó kulturális beruházások indoklása során, nemcsak a nemzeti könyvtár, múzeum vagy levéltár vonatkozásában, de akár közkönyvtárak vagy múzeumok esetében is. Így történt ez Norvégiában az oslói Bjørvika negyedben 2020-ban megnyílt Munch Múzeum és a Deichman-hálózat központi könyvtára esetében is, de Magyarországon kisebb múzeumok esetében is, ahol a helyi vagy a nemzetiségi identitás erősítése fogalmazódott meg prioritásként (Audunson 2021, p. 30–32.; Koltai, 2023).

A nemzetállamok kialakulása és a felvilágosodás egy társadalom modernizálódását jelenti. A könyvtárak, levéltárak és múzeumok esetében a modernizálódás mindig a divergens folyamatok felerősödését hozta. Erre jelenthetnek példát a múzeumok esetében a különböző típusok megjelenése, mint természettudományi múzeum, művészeti múzeum, történeti múzeum, vagy a könyvtárak esetében az egyes könyvtártípusok funkcióinak a világos elkülönülése és az intézmények hálózatokba szerveződése, az iskolai könyvtárak, nemzeti könyvtárak, szakkönyvtárak kialakulása (Hvenegaard Rasmussen et al., 2022), amelyek mind új szakmai gyakorlatok kialakulását eredményezték.

Végül fontos közös szellemi bázis a demokrácia, amelyben alapvető követelmény a tudás javaihoz való egyetemes hozzáférés. Döntést hozni csak információk birtokában lehet. A levéltárak az iratokhoz való hozzáférés biztosításával, a könyvtárak a publikált tudás szolgáltatásával, a múzeumok az egész életen át tartó tanulás lehetőségének az elérhetővé tételével mind hozzájárulnak a demokratikus intézményrendszerek működéséhez, valamint a polgárok felvilágosult döntéshozatalához (Hvenegaard Rasmussen et al., 2022). A skandináv államokban ez a motívum különösen hangsúlyos az intézményrendszereket meghatározó kulturális szakpolitikákban, de kisebb-nagyobb mértékben minden európai nemzet közgyűjteményeinek kialakulásában szerepet játszott (Hylland et al., 2022).

5. Divergencia a közgyűjteményi ágak között

Jóllehet közösek voltak a közgyűjteményi ágak szellemi gyökerei, ugyanakkor a szakmák kialakulása során előtérbe kerültek azok a divergens folyamatok, amelyek meghatározták az egyes közgyűjteményi szektorokat művelők önálló professzionális identitását. A szakmai egyesületek létrejötte, az önálló folyóiratok kialakulása, a felsőfokú képzés mind a szakmák önálló arculatának a meghatározását segítették elő, amelyek pedig a divergens folyamatok erősödését jelentették.

5.1. Mérföldkövek az önálló szakmák felé vezető úton

A könyvtárak, levéltárak és múzeumok 20. században lezajló divergens fejlődésére Magyarország nagyon jó példázat. A 19. század végén és a 20. század elején a közös döntéshozó szerv a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége volt. 1898 és 1913 között ez a szervezet indított könyvtáros tanfolyamokat a hazai intézményekben egyre nagyobb számban dolgozó könyvtárosoknak. A tanfolyam elvégzését elő is írták a szakmabelieknek. 1935-ben a könyvtárosok a levéltárosokkal együtt megalakították közös szervezetüket, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületét. 1937-ben és 1938-ban ez az egyesület szervezett szaktanfolyamokat a nagyobb könyvtárak szakemberszükségletének igényeihez igazodva. Az önálló, egyetemi szintű könyvtárosképzés fél évszázaddal az első szaktanfolyamot követően, 1949-ben indult el Budapesten (Kovács, 1970). Ugyanekkorra datálódik az önálló egyetemi levéltárosképzés elindulása is. A két szakmához az egyetemen már külön képzés tartozott, a közös könyvtáros- és levéltáros-egyesület szétválására csupán 1986-ban került sor. Ettől az évtől datálódnak az önálló levéltáros vándorgyűlések is (Blazovich, Müller, 1996).

Szintén beszédesek a szakmák divergens fejlődésének állomásaiként az első szaklapok megjelenésének dátumai, illetve azok szakterületenkénti önállósodása. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyeletének kiadványaként 1907-ben indult és a 20. század első évtizedeinek a szakmai tudományos párbeszédének fő fóruma a Múzeumi és Könyvtári Értesítő című lap volt, amely mindkét szakma képviselőitől jelentetett meg írásokat. A II. világháborút követő években, gyakorlatilag egy időben az egyetemi képzések elindulásával indultak a legjelentősebb országos szakfolyóiratok: a Levéltári Szemle 1951-ben, a Könyvtáros 1953-ban, a Könyvtári Figyelő 1955-ben jelent meg először.

5.2. Önálló szakmai identitások

A fent leírt jelenségek háttérében az önálló szakmai identitások kialakulása húzódik. A szakmák tudatosan keresik azokat a tényezőket, amelyek megkülönböztetik őket másoktól (Tóth et al., 2025).

A különbözőségek hangsúlyozásának egyik kulcsát jelenthetik azoknak a dokumentumtípusoknak köre, amelyeket a szakosodott közgyűjtemények gyűjtenek. Ugyan léteznek olyanok, amelyek esetében nem lehet egyértelműen meghatározni, hogy hol van a „helyük” a közgyűjteményi struktúrában, mégis a dokumentumok döntő többsége kapcsán teljesen egyértelműen eldönthető, hogy könyvtári, levéltári vagy múzeumi gyűjteménybe tartoznak (Bychelberg et al., 2025, Hvenegaard Rasmussen, 2019, p. 1258.). Egy író kéziratot hagyatéka vagy egy régi fényképfelvétel egyaránt helyet kaphat egy könyvtárban vagy múzeumban, ahogyan egy oklevelet tartalmazó kódexről is nehéz lenne megmondani, hogy elsősorban a könyvtár vagy a levéltár gyűjteményében kapjon helyet. Ezekkel szemben egy sokszorosított nyomtatott könyv vagy bármilyen nyomtatvány, egy irat vagy egy műkincs esetében teljesen egyértelmű, hogy melyik szakma fennhatósága alá tartozik. A gyűjtemény kezelésének, bemutatásának, rendelkezésre bocsátásának a mikéntje más és más valamennyi közgyűjteményi ág esetében, amely eltérő szerepértelmezésekhez, eltérő szakmai identitásokhoz vezetett.

A könyvtárosok előszeretettel vezették le a saját szerepértelmezésüket és szakmai értékrendjüket Ranganathan törvényeiből, amely az olvasót, a használat helyezi a tevékenység fókuszába. A könyvtárosságot szakmailag meghatározó törvények szerint a könyv arra van, hogy használják, minden könyvnek megvan a maga olvasója, és fordítva, minden olvasónak a maga könyve, a könyvtárosoknak pedig a használókat kell szolgálni azzal, hogy kíméljük az idejüket. Az indiai tudós szerint a könyvtár egy növekvő szervezet (Ranganathan, 1931). Ranganathan törvényei messze túlmutatnak a praktikumon. Ugyanúgy tekinthetők a szakma értékrendjének, hitvallásának is, amely világos megkülönböztetésként szolgál más szakmák képviselőihez képest. Ugyanez mondható el a tizedes osztályozásról, amely Hvenegaard Rasmussen és Jochumsen szerint „több mint egy funkcionális eszköz a tárolásra és visszakeresésre, ugyanúgy a modern társadalom differenciálásra és mindennek a megfelelő helyére helyezésére irányuló törekvéseinek szimbóluma is” (Hvenegaard Rasmussen, Jochumsen, 2007, p. 50.).

A levéltárosok esetében Terry Eastwood 1994-ben lefektetett öt levéltári alapelvét lehetne említeni: pártatlanság, hitelesség, természetesség, összekapcsoltság és egyediség, melyek egyértelművé és minden más szakmától megkülönböztethetővé teszik a dokumentumok levéltári kezelésének mikéntjét (Bychelberg et al., 2025, p. 75.).

A muzeológusokat világosan megkülönbözteti a másik két közgyűjteményi szektortól, hogy míg a könyvtárakban és a levéltárakban őrzött dokumentumok jellemzően önállóan is dekódolható jelentéssel bírnak, ez a múzeumok esetében nem törvényszerű. Egy könyv a könyvtáros nélkül is értelmezhető a használónak, sőt a használók jellemzően nem kérnek a könyvtá-

ros értelmezéséből. Ugyanakkor egy néprajzi tárgy, például egy „kampós eke” kapcsán a nem szakmabeli látogatónak alapvető elvárása, hogy segítséget, leírást, háttér-információt kapjon annak értelmezéséhez. Ebből fakadóan a muzeológusok tevékenységének fontos része az interpretáció, a kurátori tevékenység, a gyűjtemény darabjainak kontextusba helyezése. Erre a könyvtárakban és a levéltárakban alig találhatunk példát. Ezzel szemben a múzeumokban kevésbé hangsúlyos, hogy a gyűjtemény valamennyi darabjához hozzáférést kínáljanak, ez a levéltárakban és a könyvtárakban szinte alapvető követelmény (Rydbeck et al., 2022, p. 232–233.).

6. Konvergencia a közgyűjteményi szektorban

Az elmúlt évtizedekben egyértelműen megerősödtek a konvergencia irányába ható folyamatok, amelyeknek a fő hajtóereje és indoka a kiterjedt közgyűjteményi digitalizálás volt, de ezen túl is azonosíthatók olyan tényezők, amelyek ebbe az irányba hatnak.

6.1 Digitalizáció és adatosítás

A mindhárom területen megfigyelhető kiterjedt digitalizáció és az elektronikus tartalmak szolgáltatása újra felerősítette a konvergencia folyamatokat és stimulálta a konvergenciáról szóló párbeszédet. Az egyes közgyűjteményi szektorok által az interneten közzétett tartalmak fizikailag nem lettek elkülöníthetők egymástól. Rayward szerint „az elektronikus információforrások megjelenése, valamint azok egyre növekvő mennyisége és változatossága megköveteli a levéltárak, múzeumok és kutatókönyvtárak szerepének jelentős újradefiniálását és integrációját. Véleményem szerint ezeknek a látszólag különböző intézménytípusok közötti különbségtételnek végső soron egyre kevésbé lesz értelme, bár előre láthatjuk a folyamatos területi csatározásokat az őket irányító szakmai csoportok között” (Rayward, 1998, p. 207–208).

A területek közötti konvergenciáról szóló párbeszéd a 2000-es évek elejétől erősödött fel igazán az Egyesült Államokban. A párbeszéd néhány jelentős állomását jelzik egyes nagy visszhangot kiváltó szakmai konferenciák, tanácskozások, amelyek közül a teljesség igénye nélkül csak néhányat említek. 2005-ben az RLG fórum címe (Libraries, Archives & Museums – Three Ring Circus, One Big Show? – Könyvtárak, Levéltárak és Múzeumok – három porond, egyetlen nagy műsor?) vagy a 2006-os RBMS-konferencia (Libraries, Archives and Museums in the Twenty-First Century: Intersecting Missions, Converging Futures? – Könyvtárak, levéltárak és múzeumok a 21. században: egymást fedő küldetések, összetartó jövő). 2008-ban az OCLC Library, Archive and Museum Collaboration című program vagy a CHIP (Cultural Heritage Information Professionals) workshop 2008 áprilisában ugyanennek a stratégiai közös gondolkodásnak jelentették a következő állomásait (Zorich et al., 2008; Marty, 2009, p. 295.).

A gondolkodás háttérében az a feltételezés húzódott, hogy az elektronikus információszolgáltatás korában a használókat nem érdekli, hogy melyik intézmény menedzseli a tartalmakat, számukra kizárólag a hozzáférés jelent értéket, amely sokkal jobban biztosítható együttműködésben, a közös funkciók erősítésével a méretgazdaságosság elve alapján (Zorich et al., 2008, p. 6.). Az egyes panelekben született eredményeket a három önálló terület vezető lapjaiban publikálták (Marty, 2008, 2009, 2010). Ezen publikációk, amelyek alapvetően Rayward korábban idézett érvelését visszhangozzák, tekinthetők a három közgyűjteményi szektor konvergenciájáról szóló kutatások zenitjének (Hvenegaard Rasmussen, 2019, p. 1259.).

A gondolkodás háttérében meghúzódó újdonság az adatosítás (datafication) fogalmának 2013-as megjelenése volt, ami a big datáról szóló gondolkodás kapcsán került a figyelem fókuszába. A koncepció szerint nem elegendő a dolgokat digitálisan elérhetővé tenni, de azokat adatokká is kell alakítani, olyan formában, hogy azok táblázatokba rendezhetők és elemezhetők legyenek (Cukier, Mayer-Schönberger, 2013; Bychelberg et al. 2025). Az adatifikáció nyomán beszélhetünk a kulturális tartalmak adatokként kezeléséről, majd azok kreatív újrafelhasználásáról, amelynek támogatása általában nagyon hangsúlyos elemét képezik a közös szakmapolitikáknak, valamint az olyan közös közgyűjteményi portáloknak is, mint például az Europeana (Tóth, 2015a). Ebben a megközelítésben a dokumentumok nem feltétlenül tartják meg az integritásukat. Egy műtárgyról készült fényképfelvétel, egy mondat, egy dallam vagy egy könyvben szereplő illusztráció önálló adatként más kontextusban újra felhasználható, különböző tartalmakkal összekombinálható. Ilyen formában azok eredeti dokumentumban elfoglalt helye vagy akár az egész eredeti dokumentum irrelevánssá válhat.

A három közgyűjteményi szektor konvergencia folyamatainak nagyon jó példái azok a közös portálok, amelyek demonstrálják a könyvtári, levéltári és múzeumi adatok közös digitális jövőjét. Az egyik nagy intézményi példa erre a Colorado State

University (Colorado Állami Egyetem) digitális központja.⁵ Országos hatókörű kezdeményezésként megemlíteném a Hungaricana közgyűjteményi portált Magyarországról, míg vannak nemzeteken és határokon átvívelő kezdeményezések is, mint a már többször említett Europeana (Hvenegaard Rasmussen, 2019).

6.2 A digitalizáláson túl: együttműködés, használóorientáltság, részvétel

A digitalizálás – bár a felületes szemlélő számára messze a leginkább magától értetődő, de – nem az egyetlen előmozdítója a könyvtárak, levéltárak és múzeumok 21. század elején megfigyelhető újbóli konvergenciájának. Hvenegaard Rasmussen (2019) a digitalizálás mellett még három olyan tényezőt sorolt fel, amelyek közös irányt szabnak a területek fejlődésének: a kapitalizmus új szellemét, amely az együttműködések szorgalmazza, a használók irányába történő orientációt, valamint a felszólítást a részvételre.

Az együttműködések kezdeményezése napjainkban a jól működő szervezetektől elvárt alapvető tevékenység, amely illeszkedik a korszellem aktuális elvárásainak sorába. Ilyen értelemben hasonlít a digitalizálás kényszeréhez. Henningsen és Larsen (2020) norvég kormányzati dokumentumok tanulmányozása alapján megállapították, hogy a digitalizálás egy imperatívusz, szakrális természetű, annak létjogosultságát, gazdaságosságát, értelmét senki nem kérdőjelezi meg. A közgyűjtemények környezetét azonban nem kizárólag a digitalizálás imperatívusza határozza meg, ugyanilyen kötelező érvényű az együttműködés az egyes szektorok között. Korunk ideális vezetője mélyen elkötelezett a hálózatosodás és az együttműködések iránt. Az együttműködés a digitalizáláshoz hasonlóan szakrális természetű jelenség, minél több, annál jobb, ritkán kérdőjeleződik meg az értelme. Ezt hívja Hvenegaard Rasmussen (2019) a kapitalizmus új szellemének. A közgyűjteményi szektor intézményei közötti együttműködések innentől magától értetődők és a kurrens értelmezés szerint jellemzően megkérdőjelezhetetlenek.

A használóorientáltság és a részvételre való felszólítás ugyanannak az éremnek a két oldala, amely azt igyekszik elősegíteni, hogy az intézmények relevánsak maradjanak a használók számára. A használóorientáltság praktikusán azt jelenti, hogy az intézmények folyamatosan vizsgálják az igényeiket, és annak megfelelően alakítják a szakmai programjaikat. Ebben a három közgyűjteményi ág lényegében azonos módszereket alkalmaz a használói igények megismerésére. A használói igény- és elégedettségmérések sora, a minőségmenedzsment eszköztár teljes arzenáljának alkalmazása mindhárom közgyűjteményi ágra nézve egyre jellemzőbb.

A felszólítás a részvételre – vagy ahogy Magyarországon gyakran nevezik, a „társadalmiasítás” – azt szorgalmazza, hogy az intézmények ne csak felmérjék és kielégítsék a használók igényeit, hanem egyenesen a részvételükkel valósítsák meg a szakmai programjaikat, aktív szereplővé téve a használókat (Beke, 2017). Az egyes közgyűjteményi ágaknál ugyanazokat a trendeket azonosíthatjuk: az önkéntes programoktól kezdve az interaktív workshopok szervezésén át a használók által készített kiállításokig, a felhasználók által vezetett klubokig. Mindez szintén elősegíti a területek közötti konvergens folyamatokat.

6.3. Azonos társadalmi tér

Szintén a konvergencia irányában ható tényező, hogy a közgyűjteményi ágak egymáshoz nagyon hasonló társadalmi környezetben működnek, éppen ezért a reakcióik is egybevágók ugyanazon társadalmi kihívásokra (Hvenegaard Rasmussen, 2019). A környezetet meghatározzák a korábban már említett digitalizálás vagy együttműködés imperatívuszai, a használóorientáltság vagy a részvétel, de gondolhatunk olyan külső kényszerítő tényezőkre is, mint a szakmabeliek társadalmi státusza vagy a legitimáció állandó igazolásának szükségessége.

Mindhárom közgyűjteményi ág az úgynevezett „kulturális szektorban” működik. A kultúra pedig hosszú időn keresztül egy önmagát igazoló érték volt. Ezt támasztották alá azok a nézetek, miszerint a kultúrára szánt pénz soha nem lehet elég, illetve a kultúra befektetés a jövőbe. Az utóbbi évtizedekben azonban a közgyűjteményekre egyre inkább úgy tekintenek, hogy nem az általuk végzett tevékenység jelenti az értékét, hanem a társadalmi problémákra adott válaszuk. Ennek eredményeképpen egyre gyakrabban igényként jelentkezik, hogy a kulturális intézmények mutassák ki a társadalmi hasznosságukat, azt a visszajuttatott értéket, amit a közösségtől kapott erőforrások fejében állítanak elő (Barátné, 2025).

A konvergencia folyamatoknak számos gyakorlati következménye volt, amelyek közül a szakirodalom a közös szakmapolitikák megalkotására vonatkozó igényt, a szervezeti, intézményi integrációkat, valamint az azonos társadalmi problémákra adott azonos vagy egymáshoz nagyon hasonló válaszokat emeli ki (Hvenegaard Rasmussen 2019; Vårheim et al. 2020; Rydbeck et al., 2025).

Az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején, amikor a digitalizálás nyomán felerősödtek a könyvtárak, levéltárak és múzeumok konvergens folyamatairól szóló hangok, egyre inkább igény lett a közös szakmapolitikák megalkotására, amelyet jeleznek azok a több országban is megalapított kormányzati szervek, amelyek a közös stratégiai szintű gondolkodás megalkotására voltak hivatottak. Az Egyesült Államokban létrejött Institute of Library and Museum Service (IMLS)⁶ 1996-ban alakult. Ausztráliában a Collection Council 2004 és 2010 között működött. Az Egyesült Királyságban 2000-ben született és alig több mint egy évtizednyi működés után 2011-ben szűnt meg a Museums Libraries and Archives Council. Ezek a különböző angolszász országokban létrehozott szervek mind a közgyűjteményi szektorokról szóló közös stratégiai gondolkodást hivatottak elősegíteni legfelsőbb döntéshozói szinten (Hvenegaard Rasmussen, 2019; Vårheim et al., 2020).

A 2000-es években részben brit példát követve jött létre Norvégiában a könyvtári, múzeumi és levéltári terület közös fejlesztését célzó kormányzati szerv, az ABM Utvikling – Statens senter for arkiv, bibliotek og museum (ABM Fejlesztés – levéltárak, könyvtárak és múzeumok állami központja). A létrehozásáról szóló dokumentum mutatja, hogy mely tényezők vezettek a létrehozásához: „A három szektor közötti közös vonások még erősebbek lettek mind az információs és kommunikációs technológiák növekvő használata révén, mind a gyűjtemények és tartalmak szervezése és kezelése terén, mind pedig ezek nyilvánosság felé történő közvetítésében. Ezenkívül a három intézménytípus egyre több digitális tartalmat kezel, akár más eredeti anyagok digitalizált másolataként, akár már digitális formában készült anyagok formájában. Ez oda vezet, hogy a munkamód-szerek hasonlóbbá válnak, így célszerű megfontolni, hogy mennyire szorosan fejlődhet a koordinációs potenciál, amelynek nyomán a felhasználók a lehető legkönnyebben férhetnek hozzá a közös szolgáltatásokhoz” (Vårheim et al., 2020, p.133). A hangzatos kezdeményezésről azonban kiderült, hogy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért hét éven belül megszűnt. Ahogy Andreas Vårheim és szerzőtársai fogalmaznak, „Az ABM Utvikling rövid életű fennállása egyetlen elhúzódó átszervezési folyamatnak tűnik. Röviden, az ABM Utviklinget hét éven belül létrehozták, felülvizsgálták, átszervezték, újra felülvizsgálták, átszervezték és megszüntették. Az ABM Utvikling előtti, alatti és utáni években a könyvtárak, levéltárak és múzeumok feladatportfóliója különböző intézményi kereteken belül volt elosztva. Figyelemre méltó, hogy egy központi kormányzati ügynökséget látszólag fájdalommentesen, alig tizenegy hónap alatt bezártak” (Vårheim et al., 2020, p. 134.).

A fenti történetekre jellemző, hogy bár a kezdetekkor a digitalizálás, a társadalmi környezet és az azokra adott válaszok is hasonlóan tűnnek, a tényleges közös stratégiai gondolkodás során nagyon hamar a divergencia irányába ható folyamatok kerültek előtérbe. Az egyes szakmák önálló identitásából fakadó különbségek kellően erősek voltak ahhoz, hogy a példában szereplő közös háttérintézmények hatékony működését ellehetetlenítsék. Jelenleg sem Ausztráliában, sem az Egyesült Királyságban, sem a skandináv államokban nincs példa ilyen típusú közös kormányzati háttérintézményre.

Az egymástól nagyon különböző szakmai identitások ellenére azonban számos példát láthatunk arra, hogy szervezetileg is közös intézmények jöttek létre, vagy amikor egy tető alatt működik a több különböző közgyűjtemény. A franciaországi Bibliothèque Nationale de France esetében már említettünk egy nagyon korai, máig fennálló példát, amelyben egy könyvtár és egy múzeum működik szervezetileg is együtt. Itt a motiváció az önálló szakmai identitások kialakulását követően is a gyűjtemény integritásának a megőrzése volt (Pei, Sanson, 2021).

A 2000-es évektől, amikor a közgyűjteményi szektor konvergenciájáról szóló párbeszéd szerte a világon felerősödött, sorban jelentek meg az integrált, több funkciót is magukban foglaló intézmények. Az egyik korai példa a montreali québeci nemzeti könyvtár és levéltár (BANQ, Bibliothèque et Archives nationales du Québec),⁷ amely 2005. április 30-án nyílt meg a nagyközön-

ség előtt, és amely magába integrálja a korábbi tartományi közkönyvtárat, a nemzeti könyvtárat, valamint a nemzeti levéltárat. A tartomány legnagyobb kulturális intézményének szimbolikus jelentősége van a 8 milliós québeci nemzet – egyébként nagyon erős – nemzeti identitásának ápolásában (Lacroix, 2019). A gyűjtemény levéltári és könyvtári dokumentumai így együtt reprezentálják a nemzet írásos kulturális örökségének teljességét, az integráció után a nemzeti identitás ápolásának célja még hatékonyabban valósulhat meg, mint a különálló intézményekben.

A világ másik felén, Ausztráliában ugyancsak számos példát találunk a szervezeti integrációkra. Ezeknek a háttérben a távoli földrészen a 2000-es években divatossá vált „memóriaintézmény” fogalom és a mögötte lévő feltételezés állt, miszerint mindhárom közgyűjteményi ág a közösség emlékezetének a megőrzését végzi, ezért hatékonyabb ezt a feladatot többfunkciós intézményekben ellátni. Az egyik első példa az új-zélandi New Plymouthban a Puke Ariki helytörténeti múzeum és könyvtár (Puke Ariki Museum and Libraries)⁸ volt, amely 2003-ban nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt, és amelyet Ausztráliában az integrált intézmények prototípusának tekintenek. Említhető még két Sydneyben működő intézmény, a Hurstville Library Museum Gallery,⁹ valamint a Parramatta Heritage Centre¹⁰ (Robinson, 2012).

A hollandiai Oss városában 2026 januárjában nyitották meg a Het Warenhuis-t,¹¹ amely a tervek szerint egy olyan új kulturális és közösségi teret hivatott jelenteni, amely magában foglalja a városi könyvtárat, a levéltárat, a városgazdálkodás irodáit, továbbá a turisztikai információs pontot. A cél itt az volt, hogy a városlakóknak egy olyan helyet teremtsenek, ahol munka vagy iskola után örömmel tartózkodnak, szórakoznak, találkozhatnak egymással.

Magyarországon szintén számos példát találhatunk többfunkciós intézményekre. Az Országos Széchényi Könyvtár múzeumi funkcióval is rendelkezik. Mindhárom közgyűjteményi ág jelen van, szervezetileg egy közös intézmény kereteiben a Miskolci Egyetem Egyetemi Könyvtár, Levéltár és Múzeumban.¹² Újjonnan megvalósult példa a Szekszárdi Tudásközpont,¹³ amelyben ugyan egy épületben, de nem közös intézményben működik a vármegyei hatókörű városi könyvtár és a vármegyei levéltár (Szeifer, 2024).

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ugyan nagyon sok példát láthatunk szerte a világon a szervezetek közötti egyre szorosabb együttműködésre, majd konvergenciára, akár integrált, többfunkciós intézmények formájában, de még mindig meghatározóbbnak tűnnek a szakmai identitások különbözőségéből fakadó divergens folyamatok. Egy horvátországi muzeológusok körében végzett felmérés adatai alapján némi kiábrándultsággal állapították meg, hogy bár a megkérdezettek tisztában vannak azzal, hogy a könyvtárosok és a levéltárosok magától értetődő módon a múzeum partnerei, mégis csak elszórtan és ad hoc jelleggel születnek együttműködések a közgyűjteményi ágak között (Tanackovic, Badurina, 2009, p. 318.).

Végül említsünk néhány példát a felsőoktatásból. A hazai egyetemeken a könyvtáros-, levéltáros- és muzeológusképzések közötti átjárásra nem találunk példát, Skandináviában azonban az elmúlt évtizedekben egyre több született. Oslóban jelenleg az OsloMet keretében, korábban az Oslói és Akershusi Főiskolán (Høgskolen i Oslo og Akershus) 2011 óta létezik a Levéltár, könyvtár és információtudományi intézet (Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag),¹⁴ ahol jelenleg közös mesterképzés is elérhető levéltár-, könyvtár- és információtudomány néven (Audunson, Gjestrum, 2015, p. 34). A svédországi Uppsalában 1995-ben indult az Institutionen för ABM,¹⁵ vagyis a könyvtári, levéltári és muzeológiai intézet (Rydbeck et al., 2025).

7.3 Azonos társadalmi problémákra azonos válaszok

Az a jelenség, hogy a közgyűjtemények a kulturális szektorban, szinte azonos társadalmi térben működnek, nagyon hasonló kihívások elé állítja őket. Az elmúlt évtizedek egyik legnagyobb kihívásaként jelen van a forrásokért való folyamatos küzdelem, amely a saját legitimitásuk állandó igazolására kényszeríti a kulturális intézményeket (Rydbeck, 2022, p. 237.). A finanszírozónak és az adófizetőknek többé már nem elengedő érv egy könyvtár, levéltár vagy múzeum esetében, hogy itt a kulturális örökséget őrzik a következő generációk számára. Különösen megkérdőjeleződött mindez a digitalizálás korában. Sokakban felmerült a kérdés, hogy ha a cél a kulturális örökség gyűjtése, megőrzése és szolgáltatása, akkor miért nem teszik ezt az intézmények a lehető leghatékonyabb módon, online, távoli eléréssel. Miért van szükség a digitális dokumentumok korában a tartalom elérhetővé tételéhez monumentális, fűtött épületekre, könyvtárosokra, levéltárosokra? A közgyűjteményeknek válaszokat kellett és kell adniuk ezekre a kérdésekre. A válaszaikat pedig az aktuális társadalmi problémákra adható megoldásaikból vezették le. Tekintettel arra, hogy ugyanabban a társadalmi térben hasonló tevékenységeket végeznek, a könyvtárak, levéltárak és múzeumok is hasonló fejlődési irányokat, új szerepértelmezéseket fogalmaztak meg.

Mind a könyvtár, mind pedig a múzeumok esetében előtérbe került az Oldenburg által definiált harmadik helyé válás kívánalma (Oldenburg, 1989; Kinde, 2024; Tóth, 2015b). A múzeumok és a könyvtárak is megfogalmazták, hogy egy olyan teret kívánnak teremteni, amely – válaszként az olyan jellemző nagyvárosi problémákra, mint az elidegenedés, az elmagányosodás vagy a társadalom fokozódó fragmentációja – lehetőséget ad a közösségek tagjai közötti interakcióra, a kapcsolatok építésére és az előítéletek lebontására. A fizikai terek szükségessége nem vezethető le többé abból, hogy a kulturális örökséget valahol prezentálni kell a közönségnek, ezért a reflektálás a találkozóhelyekre való társadalmi igényre mindhárom közgyűjteményi ág esetében kézenfekvő érvnek bizonyult a saját legitimáció igazolása során. Ezt a jelenséget a szakirodalom a „social turnnek”, vagyis közösségi fordulatnak nevezi (Audunson et al., 2020; Tóth, 2019).

A közösségek felé fordulás másik jellemzője a használok bevonásának elősegítése és a részvétel támogatása. A trend szintén jellemző mindhárom szektorra, és jelen van mind a kulturális szakmapolitikák, mind pedig az intézmények stratégiáinak kialakítása szintjén. A használok egyre inkább nemcsak passzív szemlélői, fogyasztói a szolgáltatásoknak, hanem azok aktív alakítói is mind fizikai, mind online térben. Jellemző tevékenységek a crowdsourcing, a közös tartalomkészítés, a kulturális élmények vagy a művészeti befogadás során szerzett tapasztalatok megosztásának elősegítése. Az intézmények lemondanak az irányítás egy részéről, és bizonyos mértékig a közösség kezébe adják mind a tartalmak alakításának, mind a vélemények formálásának a lehetőségét. Ezt a társadalmi igényekre adott válaszként született részvételi fordulatnak hívják (Bonet, Négrier, 2018, Huvila et al., 2022).

A tartalmak összegyűjtésének, megőrzésének és szolgáltatásának gyakorlatát mindhárom közgyűjteményi ág tudta indokolni az egész életen át tartó tanulásra vonatkozó társadalmi igény egyre erősebbé válásával. Az iskolai kereteken kívüli tanulás a tudásalapú társadalom alapvető kívánalma, amely folyamatosan igényli a közgyűjteményekben elérhető kulturális tartalmakat és azok digitális formában való közzétételét (Eckerdal, 2022; Tóth, 2015a).

8. Összegzés

A közgyűjtemények – a levéltárak, a könyvtárak és a múzeumok – mindig is a kulturális szféra egy jól definiálható részét képezték, amelyet nem véletlenül illettek közös neven, utaltak rájuk mint kulturális örökség intézményekre vagy memória-intézményekre. Az elmúlt évtizedekben felerősödtek azok a hangok, amelyek a három szektor közös irányba tartó fejlődését hangsúlyozták. A digitális kor kihívásaira adott válaszok mellett az együttműködések kívánalma, a használorientáltság, a gyűjtemények elektronikus formában történő szolgáltatása mind a konvergencia irányába ható folyamatokat segítik elő.

Míg az egyes gyűjtemények profilja, az állományba tartozó dokumentumok, tárgyak köre (könyvek, iratok, tárgyak) fizikai térben egymástól jól megkülönböztethetővé teszi a levéltárakat, könyvtárakat és múzeumokat, a digitalizálás nyomán létrejövő közös online térben a használó már könnyen elbizonytalanodhat, hogy mely közgyűjteményi ág által közzétett tartalommal áll szemben. A kulturális örökség darabjainak közös felületen történő digitális szolgáltatása egyértelműen a közös intézményekben való gondolkodás felé terelte a döntéshozókat. A mindhárom közgyűjteményi ágban megfigyelhető közösségi fordulat, a használorientáltság, a részvétel támogatása, a közös társadalmi tér, amelyben ezek a szervezetek végzik a tevékenységüket, szintén a szektorok közötti konvergencia irányába mutattak. Szerke a világon számos kísérlet történt a közgyűjteményi ágakon átívelő közös stratégiai intézmények létrehozására, intézményi integrációra, de ezek még mindig csak elszórtan léteznek, egyedi esetekben válnak csak kiemelkedően sikeressé.

A közös történeti előzmények és a korunk konvergencia irányába ható erői ugyan egyértelműen nyomot hagytak ezeken az intézményeken, de a 19–20. század fordulóján olyan erősen definiálódott az egyes szakmák identitása, működését meghatározó értékrendje és munkamódszerei, hogy a jelenlegi, konvergencia irányába mutató jelek sem tudták érdemben kikezdeni, elhomályosítani az egyes szakmák között húzódó éles határokat. A könyvtárosok igénye a világ tudásának rendszerezésére, a levéltárosok iratok kezelésére vonatkozó szigorú szakmai sztenderdjei, a muzeológusok képessége az önmagukban jelentés nélküli tárgyak alapján a jelentések megkonstruálására világos határokat vonnak a szakmák között és egyben lehetetlenné teszik azok összeolvadását. Az egyes közgyűjteményi ágak határai akkor is egyértelműek maradnak, amikor egyre több közös projekt, intézményi összevonás, közös képzés születik vagy amikor a területek képviselői a társadalmi problémákra nagyon hasonló válaszokat adnak.

Jegyzetek

- ¹ LAM (Libraries, Archives, Museums – könyvtárak, levéltárak, múzeumok), ALM field (Archives, Libraries, Museums field – levéltári, könyvtári és múzeumi terület), GLAM (Galleries, Libraries, Archives and Museums)
- ² <https://www.europeana.eu/>
- ³ <https://www.hungaricana.hu/>
- ⁴ <https://mnmkk.hu/>
- ⁵ <https://digitalhub.colostate.edu/>
- ⁶ <https://www.ims.gov/>
- ⁷ <https://www.banq.qc.ca/>
- ⁸ <https://pukeariki.com/>
- ⁹ <https://mgns.org.au/organisations/hurstville-museum-gallery/>
- ¹⁰ <https://mgns.org.au/organisations/parramatta-heritage-and-visitor-and-information-centre/>
- ¹¹ <https://www.hetwarenhuis.nl/>
- ¹² <https://www.uni-miskolc.hu/tudomanyos-elet/kutatasi-infrastruktura/konyvtar-leveltar-muzeum/>
- ¹³ <https://www.igyuk.hu/locations/tudaskozpont/>
- ¹⁴ <https://www.oslomet.no/om/sam/abi>
- ¹⁵ <https://www.uu.se/institution/abm/>

Felhasznált és ajánlott forrás

Audunson, R. (2021) The long and winding road: The history of Oslo's new main library, In: Havas, K., Hegyközi, I., Sándor, T., Sonnevend, P. (szerk.) *PUBLICUM MERITORUM PRAEMIUM Ünnepi kötet: Katsányi Sándor és Papp István kilencvenedik születésnapjára*, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, p. 24–34. Elérhető: <https://real.mtak.hu/142921/7/Unnepikotet.2021.Audunson.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 02. 14.)

Audunson, R. A., Gjestrum, L. (2015) *Bibliotek-og informasjonsfaglig utdanning: Fra etatsskole til iSchool*, Samle, formidle, dele 75 år med bibliotekarutdanning, ABM-Media AS

Audunson, R. A., Herbjørn A., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H-C., Jochumsen, H., Larsen, H., Vold, T. (ed.) (2020) *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age*, De Gruyter Saur, Munich, Germany. Elérhető: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/46691/9783110636628.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Utolsó elérés: 2025. 12. 12.)

Barátné Hajdu, Á. (2025) A falakon túl – a könyvtár társadalmi hasznossága. In: *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024*, Budapest, ELTE-BTK. Elérhető: <http://hdl.handle.net/10831/117826> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)

Barbier, F., Balázs, P. (ford.) (2005) *A könyv története*, Osiris, Budapest. ISBN 978 96 338 972 32

- Beke, M. (szerk.) (2017) *Kulturális intézmények társadalmiasított működése. Módszertani útmutató. „Cselekvő Közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” EFOP-1.3.1-15-2016-00001 kódszámú projekt, Cselekvő Közösségek*, Budapest. Elérhető: https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/csk_utmutato_tarsadalmiasitas_20170331.pdf (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Blaselle, B., Toscano, G. (2022) *Introduction: Histoire de la Bibliothèque Nationale de France*, Bibliothèque Nationale de France, Paris, p. 15–25. ISBN 9782717728972
- Blazovich, L., Müller V. (szerk.) (1996) *Magyarország levéltárai*, Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, Szeged. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/02000/02099/02099.htm> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Bonet, L., Négrier, E. (2018) *The participative turn in cultural policy: Paradigms, models, contexts*, Poetics, 66(1), p. 64–73. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.02.006>
- Bychelberg, M.; Foka, A., Huvila, I. (2025) Unboxing the ALM field (with Data?). In: Rydbeck, K. Huvila, I., Foka (szerk.) *Kod & Kultur Institutionen för ABM i Uppsala 30 år – en forskarantologi*, Institutionen för ABM Uppsala universitet, Uppsala, p. 73–89. Elérhető: <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1989349/FULLTEXT01.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Chapron, E. (2024) *Contrat post-doctoral ANR “Bibliothèques publiques dans la France des Lumières”: projet ANR Bibliothèques publiques des Lumières (ANR-23-CE27-0012)* Elérhető: <https://archivbib.hypotheses.org/1712> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Cousins, J. (2017) *Creating a Renaissance for the Library in the Digital Era*, LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries, 26(4), p. 260–272. <https://doi.org/10.18352/lq.10167>
- Cukier, K., Mayer-Schoenberger, V. (2013) *The rise of big data: How it's changing the way we think about the world*, Foreign Affairs, 92(3), p. 28–40. Elérhető: <https://www.jstor.org/stable/23526834?seq=1> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Eckerdal, J. R., Roued-Cunliffe, H., Huvila, I. (2022) *Learning, literacy, and education in LAMs*, Libraries, Archives, and Museums in Transition, Routledge, pp. 144–157. <https://doi.org/10.4324/9781003188834-14> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Henningesen, E., Larsen, H. (2020) *3 The digitalization imperative: Sacralization of technology in LAM policies*, Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age, De Gruyter Saur, p. 53–72. <https://doi.org/10.1515/9783110636628-003> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Hvenegaard Rasmussen, C. (2019) *Is digitalization the only driver of convergence: Theorizing relations between libraries, archives and museums*, Journal of Documentation, 75(6), p. 1258–1273. <https://doi.org/10.1108/JD-02-2019-0025>
- Hvenegaard Rasmussen, C., Jochumsen, H. (2007) *Problems and possibilities: the public library in the borderline between modernity and late modernity*, The Library Quarterly, 77(1), p. 45–59. <https://doi.org/10.1086/512955>
- Hvenegaard Rasmussen, C., Rybeck, K., Larsen, H. (2022) *Introduction: Libraries, Archives and Museums in Transition, Libraries, archives and museums in transition. Changes, Challenges and Convergence in a Scandinavian perspective*. Routledge, London, p. 1–14. <https://doi.org/10.4324/9781003188834>
- Hylland, O. M., Kann-Rasmussen, N., Vårheim, A. (2022) LAMs as objects of knowledge and cultural policy: Developing synergies. In: *Libraries, Archives, and Museums in Transition*, pp. 57–70. Routledge. Elérhető: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781003188834-6/lams-objects-knowledge-cultural-policy-ole-marius-hylland-nanna-kann-rasmussen-andreas-v%C3%A5rheim> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Huvila, I., Johnston, J., Roued-Cunliffe, H. (2022) *LAMs and the participatory turn*, Libraries, Archives, and Museums in Transition, Routledge, pp. 158–172. <https://doi.org/10.4324/9781003188834-15> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Kant, I., Hermann, I. (szerk.), Vidrányi, K. (ford.) (1980) *Válasz a kérdésre: Mi a felvilágosodás? A vallás a pusztá ész határain belül és más írások*, Gondolat, Budapest. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/06600/06616/06616.pdf> (Utolsó elérés: 2025. 03. 10.)

- Kinde, A. (2024) *Egy otthon távol az otthontól: a múzeum, mint „harmadik hely”*, Magyar múzeumok, 30(2). Elérhető: <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/egy-otthon-tavol-az-otthontol-a-muzeum-mint-harmadik-hely> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Koltai, Zs. (2023) *Múzeumi tanulás a rezilienciáért–Múzeumi reziliencia a közösségekért*, Tudásmenedzsment, 24(2. különszám), p. 47–63. <https://doi.org/10.15170/TM.2023.24.K2.7>
- Kovács, M. (1970) *Az egyetemi könyvtársképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései*, Budapest. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/06700/06707/06707.htm#4> (Utolsó elérés: 2026. 03. 09.)
- Lacroix, Y-A. (2019) *La Grande Bibliothèque du Québec, une très belle réussite. Un Monde de Bibliothèques sous la direction de Martine Poulain*, Éditions du Cercle de la Librairie, Paris, 2019. p. 257–264.
- Marty, P. F. (2008) *An introduction to digital convergence: libraries, archives, and museums in the information age*, Archival Science, 8(4), p. 247–250. <https://doi.org/10.1007/s10502-009-9094-1>
- Marty, P. F. (2009) *An introduction to digital convergence: libraries, archives, and museums in the information age*, Museum Management and Curatorship, 24(4), p. 295–298. Elérhető: https://marty.cci.fsu.edu/preprints/marty_mmc2009.pdf (Utolsó elérés: 2026. 03. 19.)
- Marty, P. F. (2010) *An introduction to digital convergence: libraries, archives, and museums in the information age*, The Library Quarterly: Information, Community, Policy, 80(1), p. 1–5. Elérhető: https://marty.cci.fsu.edu/preprints/marty_lq2010.pdf (Utolsó elérés: 2026. 03. 19.)
- Nagy, A (2024) *A kulturális örökség fenntartható megőrzése*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. Budapest
- Oldenburg, R. (1989) *The Great Good Place*, Berkshire
- Pei, C., Sanson, J. (2021) *Renaissance du quadrilatère Richelieu. Histoire de la Bibliothèque Nationale de France*. Sous la direction de Bruno Blasselle et Gennard Toscano. Bibliothèque Nationale de France, Paris, p. 472–483.
- Ranganathan, S. R. (1931) *The five laws of library science*, Madras Library Association (Madras, India) and Edward Goldston (London, UK)
- Rayward, W. B. (1998) Electronic information and the functional integration of libraries, museums and archives. In: Higgs, E. (ed.) *History and electronic artefacts*, Oxford University Press, Oxford. Elérhető: <https://hdl.handle.net/2142/9474> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10)
- Robinson, H. (2012) *Remembering things differently: museums, libraries and archives as memory institutions and the implications for convergence*, Museum Management and Curatorship, 27(4), p. 413–429. <https://doi.org/10.1080/09647775.2012.720188>
- Rydbeck, K., Huvila, I., Foka, A. (2025) Inledning: institutionen för ABM och dess historia. In: Rydbeck, K., Huvila, I., Foka, A. (szerk.) *Kod & Kultur Institutionen för ABM i Uppsala 30 år – en forskarantologi*, Institutionen för ABM Uppsala universitet, Uppsala, p. 13–25. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1989349/FULLTEXT01.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10)
- Rydbeck, K., Larsen, H., Hvenegaard Rasmussen, C. (2022) Differences and similarities between LAMs, and their pursuit of commons challenges. In: *Libraries, Archives, and Museums in Transition*, pp. 231–241. Routledge. Elérhető: <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1721526/FULLTEXT01.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Stauffer, S. M., Stauffer M. S., Rowman, Littlefield (szerk.) (2021) *Libraries, Archives and Museums. An Introduction to Cultural Heritage Institutions through the Ages*, Bloomsbury Academic. ISBN 9781538118900 + ellenőrizni a szerkesztők neveit
- Somkuti G. (2002) *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1918*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/05400/05491/> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)

- Sümegi, Noémi (2025) *Távozik Demeter Szilárd a Közgyűjteményi Központ éléről*, Index, 2025. 10. 30. Elérhető: <https://index.hu/kultur/2025/10/30/demeter-szilard-magyar-nemzeti-muzeum-kozgyujtemenyi-kozpont-miniszterelnoki-biztos/> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Szeifer, Cs. (2024) *Megérte kivárni: Megnyílt a szekszárdi Tudásközpont*, Háromkák: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2(5–6), p. 35–36. Elérhető: <https://journals.oszk.hu/háromka/issue/view/1921> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Tanackovic, S. F., Badurina, B. (2009) *Collaboration of Croatian cultural heritage institutions: experiences from museums*, Museum Management and Curatorship, 24(4), p. 299–321. <https://doi.org/10.1080/09647770903314696>
- Tószegi, Zs. (2020) *Kutatói lehetőségek az Arcanum online adatbázisaiban, a magyar nyelvű digitalizált kulturális örökség forrásaiban*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29(2.), p. 34–47. <https://journals.oszk.hu/3k/article/view/24573/10436> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Tóth, M. (2015a) *A digitalizálás trendjei az Európai Unióban*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62(10), p. 355–365. Elérhető: https://epa.oszk.hu/03000/03071/00090/pdf/EPA03071_tmt_2015_10_355-365.pdf (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Tóth, M. (2015b) *Könyvtár és közösség*, Argumentum. ISBN: 9789634467427
- Tóth, M. (2019) *A közkönyvtárak, múzeumok és levéltárak társadalmi szerepei a szakmabeliek önértékelése tükrében*, Könyvtári figyelő, Cselekvő közösségek különszám. p. 67–79. Elérhető: https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/2019_Kulonyszam_Teljes_29_65.pdf (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)
- Tóth, M., Hvenegaard Rasmussen, C., Vårheim, A., Johnston, J., Khosrowjerdi, M. (2025) *Librarians, archivists, and museum professionals' role perceptions and cross sectoral collaboration—Signs of convergence?*, Journal of Librarianship and Information Science, 57(3), p. 862–875. <https://doi.org/10.1177/09610006241245101>
- Vårheim, A., Skare, R., Stokstad, S. (2020) *7 Institutional Convergence and Divergence in Norwegian Cultural Policy. In: Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age*, De Gruyter Saur, Munich, Germany: <https://doi.org/10.1515/9783110636628-007>
- Zorich, D. M., Waibel, G., Erway, R. (2008) *Beyond the Silos of the LAMs: Collaboration among libraries, archives and museums*, OH: OCLC Programs and Research, Dublin. Elérhető: <https://www.oclc.org/content/dam/research/publications/library/2008/2008-05.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 03. 10.)

Developing the Data Steward Community in Hungary

Ákos Lencsés¹ , Júlia Egyed-Gergely² , Henrietta Farkas³ , Anna Horváth⁴ , Enikő Meiszerics⁵ ,
Zsuzsa Sidó⁶ , Bence Vida⁷

¹ Eötvös Loránd University, Research Centre for Linguistics; Pro-M Zrt.
lencses.akos@nytud.elte.hu

² Eötvös Loránd University, Centre for Social Sciences
egyed-gergely.julia@tk.hu

³ HUN-REN Hungarian Research Network
farkas.henrietta@hun-ren.hu

⁴ Eötvös Loránd University, Centre for Social Sciences
horvath.anna@tk.hu

⁵ Eötvös Loránd University, Centre for Social Sciences
meiszerics.eniko@tk.hu

⁶ Eötvös Loránd University, Department of Digital Humanities
sido.zsuzsa@btk.elte.hu

⁷ Eötvös Loránd University, Department of Digital Humanities
vida.bence@btk.elte.hu

Received: 22 December 2025 / Accepted: 26 February 2026 / Published: 31 March 2026

Data stewardship is an emerging professional field that supports researchers in managing, preserving, and sharing research data according to FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) and open science principles. In Hungary, this role has recently become institutionalized through coordinated educational and community-building initiatives. The first formal postgraduate data steward training program was launched at Eötvös Loránd University (ELTE) in 2023, providing interdisciplinary education that combines technical, legal, and research data management skills. Parallel to this, the HUN-REN Hungarian Research Network established its Data Steward Network in 2024, supported by infrastructure development and pilot projects. The network's members, trained through a dedicated internal training program, support research data management across diverse disciplines. Regular community meetings, workshops, and international collaborations further strengthen professionalization efforts. Together, these developments represent a significant step toward integrating data stewardship into Hungary's research ecosystem, creating a national framework that fosters sustainable research data management practices across institutions.

data steward, open science, research data, research support, Hungary, HUN-REN, ELTE

1. Introduction

Employment as a data steward is a relatively new phenomenon. The primary role of data stewards is to assist researchers in managing all aspects of research data maintenance within a research group or an institution. Their responsibilities are distinct from those of statisticians and data analysts; this distinction defines data stewardship as a unique professional profile among research support roles. Although research data management has always been part of the research workflow, it was typically handled by team members who were not solely dedicated to this task, often balancing the responsibilities of managing research data with other research duties.

As previous studies have shown, research data management practices are an integral part of research activities not only globally but also at major Hungarian universities. Several studies conclude that research data management practices are quite diverse, and researchers often face uncertainty regarding both the best practices and the expectations of research funders (Zeller, Hoczopán, Nagy, 2021; Faragó-Szilvási, Fejes, Móring, 2022). In many cases, it is also unclear who is responsible for handling research data during a project.

The diversity of research data management practices across research fields complicates the definition of the roles a data steward might fulfil. Wildgaard and Rantasaari quote a report from the Research Data Alliance (RDA) Professionalising Data Stewardship Interest Group arguing that „...[the] lack of consensus on the responsibilities, knowledge and skills of data stewardship results in confusion about the role of a data steward and hampers adequate data steward capacity” (Wildgaard, Rantasaari 2022, p. 6). In parallel, the European Open Science Cloud (EOSC) Task Force on Data Stewardship Curricula and Career Paths concludes „that the current panorama on Data Stewardship is too scattered regarding training and careers” (Kalová et al., 2024, p. 6).

This indicates that there is a clear trajectory toward the institutionalization of the data steward role within academia. A growing body of examples exist that outlines the necessary skillset for data stewards, and helps in distinguishing between different types of data stewards (Whyte et al., 2024). As the management of research data according to FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) principles becomes a key pillar of the open science movement, data stewards play a pivotal role in making open science the new norm in research.

This paper discusses the main steps taken by the Hungarian research community to institutionalize data stewardship across various research-related roles. The Hungarian case may mirror the difficulties described above. The process of forming the Hungarian data steward community includes the development of both formal and informal training programs for data stewards as well as the organisation of a professional data steward community that involves individuals from a diverse set of Hungarian higher education and research-performing institutions.

The main actors in this field in Hungary are Eötvös Loránd University (ELTE), the first institution to offer formal data steward education, and the HUN-REN Hungarian Research Network, where the first Hungarian data steward network has been developing. These institutions and their activities are discussed in detail in this paper. We also present the initial steps taken in forming the Hungarian national data steward network as well as the main activities of this emerging community.

2. ELTE Postgraduate Data Steward Training Program

In 2015, the European Commission launched what is now known as the EOSC, with the aim of building a research infrastructure based on open science principles. As part of this initiative, EOSC formed a special working group responsible for developing the data stewardship field: mapping career paths of data stewards, and collecting and systematizing job requirements.¹ This standardization and systematization activity was essential, because the field of data stewardship was poorly defined due to its novelty and its interdisciplinary nature. Although still loosely defined, the role encompasses diverse activities that intersect with multiple scientific domains and with the broader structure of academic research. According to the definition of the EOSC Data Stewardship, Curricula and Career Paths working group, data stewards are “*who plan, manage and maintain the data of a research unit, are skilled professionals essential in bringing about a culture change for data management, sharing research data, and developing infrastructures and data policies*” (Basalti et al., 2024, p. 4). The working group views data stewards partly as intermediaries between the national data management programs of European Union (EU) Member States and other international, and EU-level data management systems. Data stewards are also partly understood to be facilitators in the institutional implementation of nationally and internationally harmonized data management principles. The task of a data steward is to prepare a research data management protocol (an RDM protocol) for an institution, research group, or grant project, by identifying and involving stakeholders in data management, by establishing communication among them, and by monitoring, reviewing, and modifying the data management plan as needed, with sensitivity to the project's dynamics. (Basalti et al., 2024, p. 5–9.)

Data stewards perform their activities in alignment with the principles of open science, whose widespread adoption across the EU is a fundamental goal of the EOSC project. Open science can be defined as an approach that emphasizes the open and collaborative implementation of scientific processes, and it seeks to develop appropriate tools for knowledge sharing. Regulation 2021/695 of the EU is in line with the UNESCO recommendations, which also proposes opening up the process and infrastructure of knowledge sharing, with sensitivity to the multilingual scientific environment and the social reach and impact of scientific activity (UNESCO, 2021).

Open science, in terms of data management, primarily refers to the set of data management principles described by the acronym FAIR. These principles focus on the findability, accessibility, syntactic and semantic platform independence, and the

reusability of data, achievable within an appropriate legal framework. Therefore, the primary activity of a data steward should be directed towards developing a FAIR data management protocol based on the principles of open science.²

In Hungary, the National Research, Development and Innovation Office (NKFIH) – in tandem with the UNESCO and European Commission's initiatives – published an official statement in October 2021, advocating for the promotion of open science principles and articulating the need to transform the national scientific sphere in the spirit of open science.³ The statement prominently mentions the integration of open science principles into the education system, emphasizing the need to train specialists proficient in FAIR data management. Following the NKFIH's statement, the University of Debrecen led the implementation of the educational program, while the Governmental Agency for IT Development (KIFÜ) coordinated the development of IT infrastructure and sector-level coordination of developments, and the Open Science Forum, which was launched in 2021, as the platform for domestic communication concerning open science. The guidelines regarding the educational program can be understood to include the launch of data steward training in Hungary, as the statement, although using a different term ("accredited data management officer training"), essentially refers to data steward training.

The first resolution on establishing a specialized postgraduate training program for data stewards at the ELTE Faculty of Humanities was made in October 2021.⁴ The goal was to train specialists who are proficient in modern research data management standards and capable of data management, including the creation, preservation, and sharing of increasingly large amounts of digital research data. The organizers of the educational program sought to respond to the challenges arising at Hungarian memory institutions, i.e. libraries, archives, galleries and museums, as well as research institutions and higher education institutions. These challenges stem from the explosive growth in digital data volumes and the changes in regulatory systems within the international research community.

Based on the above background, the Department of Digital Humanities at ELTE began developing its data steward training program with the support of the National Laboratory for Digital Heritage (DH-LAB), established in September 2020.⁵ Among the objectives of the NKFIH-funded National Laboratory for Digital Heritage project was to develop methodologies for AI-based processing, research, education, and the widest possible dissemination of national cultural heritage in cooperation with GLAM institutions (Galleries, Libraries, Archives, Museums). A further goal with the launch of the training was to educate and support the staff of these institutions. From the outset, it was clear that the preparatory work would require mediating between institutions and developing the curriculum for the training in cooperation with partner organisations. The processes of digitization, corpus building, and web archiving at the DH-LAB generated considerable amounts of digital research data, the storage and publication of which are not trivial. Therefore, turning to the Hungarian Intellectual Property Office (SZTNH) for an expert opinion to map out and develop appropriate legal frameworks was a natural next step. Establishing the data steward training also contributed to the main objective of DH-LAB: the dissemination of data-driven approaches in public collections, humanities, and social sciences. The motivation was therefore clear: to find the right professionals for managing our research data and to begin developing a training program that extends beyond DH-LAB's own specific needs.

The Hungarian Educational Authority (OH) completed the accreditation of the data steward postgraduate training program in June 2022, and the first cohort of the then three-semester specialized program started in September 2023.⁶ During the implementation of the training, ELTE DH-LAB cooperated with KIFÜ/Pro-M and the University of Debrecen University and National Library (DEENK). This partnership provided systematized knowledge for the training of data stewards. International best practices were collected from various sources, including the OpenAIRE Train the Trainer workshop, which proved particularly useful in planning the training.⁷

From the beginning, it was an important aspect to leverage existing synergies within the university by involving instructors in both curriculum development and teaching from the ELTE Faculty of Informatics' Institute of Computer Science and Institute of University-Corporate Cooperation, as well as the ELTE Faculty of Humanities' Institute of Library and Information Science. The group of instructors was further expanded by inviting professionals, some working as data stewards, some as lecturers at the National Archives of Hungary, the National Széchényi Library, the Hungarian National Museum, and the Hungarian Intellectual Property Office. These lecturers presented the data management principles of their respective institutions and provided insights into the operation of workshops dealing with the creation of various research data, digitization, and data preservation through field practice. Students also learned about international examples, including an introduction to the research data management practices of the University of Bologna, the E-Ark Project, the University of Ljubljana, and the

National Archives of Slovenia. During the development of the curriculum, the curriculum planning team aimed to utilize the opportunities inherent in the developing network of connections at the ELTE DH-LAB.

Over the course of three semesters, students had to accumulate 90 credits, complete a 60-hour professional internship, and write a thesis applying one of the knowledge areas covered in the training to their own professional practice. A primary goal in designing the curriculum was to provide insight into the entire process of research support, ranging from the legal background and project management to the full lifecycle of research data.

The 'Data Asset Management Fundamentals' course aimed to present this spectrum with contributions from multiple lecturers representing their own institutions' practices. Students gained international archival, library, and research institution experiences, through which they learned the general principles and concepts of data management, the aspects of data classification, and the practical application possibilities of FAIR data management principles. The practical orientation of the training was further strengthened by the "Digital Text Processing" course, which introduced OCR (Optical Character Recognition) and HTR (Handwriting Text Recognition) technologies, as well as courses encompassing basic IT knowledge, such as database management, repositories, and text mining. Students learned to program in Python and became familiar with SQL queries in the context of relational databases. Although the development and support of digital data management systems are not always part of their job description, acquiring IT knowledge helps data stewards understand the processes at a system level.

Regarding the publication and sharing of research data, it is fundamental to enforce the principles of open science and FAIR to ensure that researchers' intellectual property rights are not violated, while guaranteeing that all conditions for the free flow of information in international scientific community are met: "*As open as possible, and as closed as necessary*." Therefore, to fulfil these requirements, a data steward is expected to act as a mediator between researchers and their institutions, and in some cases, among institutions themselves. A data steward is required to remain well-informed about both domestic and international laws and frameworks. In designing the components of the training, particular emphasis was placed on data security, research data management and legal issues, as well as open science. These themes were also addressed in the course 'Principles and Practices of Open Science' course and 'Data Management Regulations'.

The first cohort of the training program had 17 students. While the majority of applicants were librarians, the group also included archivists, data stewards and researchers from various research institutions, as well as research support specialists from universities and memory institutions. A central aspect of the training's pedagogical approach was the desire to become one of the community centres for the domestic data steward profession. Based on the students' previous career paths, it can be said that existing staff are often appointed to data steward positions due to external pressures, as institutions are required to include research data management experts in professional collaborations, institutional development programs, and international research projects. In many cases, librarians responsible for publishing and preserving research data, as well as institutional administrators managing grants, see their roles expand. They increasingly need to understand, supervise, and manage the entire research lifecycle – working closely with both researchers and IT specialists. Naturally, IT specialists dealing with the management of repositories and the development of research data infrastructures may also encounter requests that exceed their narrowly defined job descriptions. This is coupled with the institution's expectation to organize training programs and the demand for data stewards to perform continuous quality assurance to ensure proper compliance with data management principles.

Within the framework of training development, ELTE aims to contribute to network building through project work, peer-to-peer learning opportunities, and the careful selection of internship locations and workshops visited during the training, in line with Skills4EOSC guidelines.⁸ Since the launch of the first cohort, the data steward workshops have been remarkably open, and there is hope that cooperation between institutions will be solidified in the long term. Upon completing the training, 15 students graduated, demonstrating the success of the pilot cohort. ELTE's specialized postgraduate training in data stewardship has played a key role in advancing and institutionalizing data stewardship in Hungary. Notably, many graduates of this program now conduct professional training within their own institutions, highlighting the additional impact of the specialised program at the ELTE Faculty of Humanities as a 'train the trainer' initiative.

Based on the evaluation of teaching and organizational experiences, the training program was redesigned to create a vocational course that is one semester shorter than a Master's program, while remaining comprehensive in content. Former students actively contributed to the redesign through questionnaires, focus group discussions, and other feedback mechanisms. Key objectives included consolidating partnerships, refining course materials, and customizing and expanding learn-

ing support tools and methods. The newly structured data steward specialized postgraduate training – now structured as a two-semester program – was launched in September 2025 with 18 participants. This specialized postgraduate training shows strong potential to become part of the professional development offerings at ELTE Faculty of Humanities.

3. HUN-REN Data Steward Network

The HUN-REN Hungarian Research Network is Hungary's publicly funded academic research network, which encompasses seven research centres, eight research institutes and more than one hundred independent research groups as of May 2025. Researchers at HUN-REN conduct basic and applied research covering most scientific disciplines, from mathematics and the natural sciences to the life sciences. In the summer of 2025 four institutes that previously belonged to HUN-REN came under the umbrella of ELTE.⁹ Researchers at these institutes conduct research in the fields of economics, linguistics, social sciences, and the humanities. HUN-REN employs more than 2000 researchers, while ELTE employs more than 800 as of October 2025. This makes HUN-REN and ELTE the two largest research institutions in Hungary. As in the previous months the original research network and its headquarters have undergone several organisational changes in recent years. In 2019, research institutions were separated from the Hungarian Academy of Sciences (MTA). These institutions were brought together under the umbrella of the Eötvös Loránd Research Network (ELKH), which was renamed and reorganised as HUN-REN in 2023. The story of this process is worth a publication in itself.

As of the fall of 2025, every HUN-REN and ELTE research institution has its own data steward. A year earlier, this was merely a dream.

The original conception of the HUN-REN Data Steward Network dates back to the early 2000s, when various data management and archiving projects started to take shape within the institutions of the Hungarian Academy of Sciences. These initiatives laid the foundation for the later formation of the Network. Below are the key milestones in the development of the Network.

In 2009, the *Voices of the 20th Century Archive and Research Group* started its activity within the framework of the OTKA¹⁰ research project at the Institute of Sociology of the Hungarian Academy of Sciences. Its purpose was to collect and archive important research materials from social science studies that were conducted in the 20th century. To support this, the team set up an archive infrastructure. These initiatives were significant precursors to later data management projects, emphasizing the importance of preserving valuable research data for future generations within the Hungarian academic sphere. The Archive served as a foundation – both in an organisational and developmental sense – for the creation of the Research Documentation Centre (RDC) at the Centre for Social Sciences (CSS)¹¹ at the MTA in 2013. Today, *Voices of the 20th Century Archive and Research Group* operates under the umbrella of RDC.

From its very beginnings, the RDC set out to archive research materials from ongoing studies at the CSS by launching the collection care staff program, and a repository infrastructure called RDC Repository. The program further expanded research data management and archiving initiatives, underscoring the necessity of structured processes for handling research data. The pilot project for research data management at RDC started in 2016. Alongside collection care, research data management consultation began at this point. This project marked an important step towards institutionalizing the consultation processes of research data management, while also paving the way for more formalized and systematic approaches to research data handling. Setting up the two infrastructures (the archive and the repository), as well as the teams maintaining them and managing the incoming research data collections were significant steps. The members of this team were one of the first data stewards in Hungarian research institutions, but under a different title at that time, referred to as "collections management staff". Following these developments, the practice of managing research data from the inception of research projects was another important step in HUN-REN's evolution.

In 2020, the HUN-REN Institute for Computer Science and Control (SZTAKI) established and launched the Dataverse based Concorda Data Repository infrastructure, thus offering new opportunities for storing and managing research data – primarily related to the Covid-19 pandemic. The service was a kind of experiment, with materials from a large international research project and some HUN-REN (then ELKH) research projects housed in the repository. The next year, a pilot project with the Hungarian National Node of RDA (HRDA) further strengthened the research data management infrastructure, by providing

a robust foundation for the growing needs of data stewardship within the HUN-REN. In the pilot project, researchers from different disciplines had the opportunity to test and use the Concorda Data Repository and to develop a process for how to deposit their own research data.

A significant milestone was achieved in November 2021, when SZTAKI, CSS, and the HUN-REN Wigner Research Centre for Physics (Wigner FK) jointly launched the Data Repository Platform (ARP) project, supported by ELKH (Kacsuk et al., 2023; Kovács, 2023; Tóth, 2023). The goal of the project was to create a unified platform (based on the Concorda Data Repository infrastructure) for managing and sharing research data primarily created within and owned by the HUN-REN (then ELKH) research network, thus facilitating collaboration and ensuring data accessibility across various research institutions as well as disseminating open science practices, FAIR research data management, and data repository culture. As one of its early accomplishments in spring 2022, the ARP project conducted a needs assessment in the research network (Gárdos et al., 2024; Egyed-Gergely et al., 2023; Kutnyánszky et al., 2023). The aim was to evaluate and support user needs as well as to provide a situational overview for the emerging infrastructure using qualitative and quantitative methodology. This assessment was crucial for tailoring the services and policies to the factual and authentic needs and requirements of the research community. Based on this assessment, recommendations and policies were created to facilitate state-of-the-art and conscious research data management within the research network. This evaluation provided critical insights into how to enhance the effectiveness and efficiency of data stewardship practices. Today, ARP operates under the umbrella of HUN-REN.

The needs assessment also revealed that, out of pure necessity, every institution had at least one employee tasked with research data management, though their identity and exact roles were unclear. In some institutions it was the researcher herself/himself, in others it was the Principal Investigator (PI), in others any fellow, who was known to have some knowledge in the field. In most cases however, these individuals lacked formal training in research data management and were not engaged with its practices on a regular basis. Their knowledge was often "patchy", and they handled related tasks only sporadically, only when the circumstances required. It also became clear that there are ever more and increasingly complex tasks in the field that researchers, PIs and their peers do not have the time, knowledge or mandate to do. There were only a few institutions which had dedicated and trained personnel for these tasks at that time – one of them was the above-mentioned CSS RDC. The evaluation proved to be – both in an explicit and implicit manner – a crucial proof establishing the need for data stewards in the research network. The appointment of the first official HUN-REN data steward at Wigner FK on March 1, 2023, marked the beginning of the professionalization of data stewardship within the research network, as it was the first time this specific title was held within the Network. The role this first and subsequent data stewards fulfilled was pivotal in setting a precedent for the network's commitment to professional research data management.

As part of the development efforts, the ARP Ambassador Program I was launched in 2023, to spread and support ARP services and conscious research data management practices across HUN-REN institutions.¹² This program played a crucial role in promoting the use of the ARP infrastructure, and in strengthening the skills and expanding the responsibilities of data stewards across the network. The initiative continued to grow in 2024 with the ARP Ambassador Program II, which ran parallel to the second phase of the first program. This dual initiative aimed to further extend support and outreach for ARP services within the network, thus fostering a more comprehensive and integrated approach to data stewardship. The ARP Ambassador Program III was launched in the spring of 2025 specifically to support the data stewards appointed at the HUN-REN (now ELTE) Research Centre for the Humanities – which is the institution with the broadest disciplinary coverage and the largest research staff within the network.

As a result of the advocacy work conducted by the ARP project, a landmark moment was reached on October 1, 2024, when the HUN-REN HQ officially launched the HUN-REN Data Steward Network. For the very first time, every HUN-REN institution had the opportunity and funding to appoint a data steward. This moment emphasized the advancement in the development and importance of dedicated research data management professionals. Between October 2024 and January 2025, the first phase of HUN-REN and ARP joint Data Steward Training was conducted to equip the new data stewards with the skills and knowledge necessary for their everyday work and the challenges they would face as pioneers of this field. This training phase was essential for ensuring that the newly appointed stewards were well-prepared to handle the demands of their roles. As a result of this initiative, 19 data stewards have started their work in the network.¹³

Since there was no formal data steward training previously in Hungary (as the first program started concurrently at ELTE), qualified data stewards were not available for these 19 positions; therefore people had to be recruited from other areas. HUN-REN was responsible for equipping them with basic and practical knowledge on data stewardship, which had to be done rapidly and efficiently to ensure that candidates could begin working while simultaneously receiving essential training. To achieve this, the HUN-REN HQ and the ARP project worked in close collaboration to design and launch an informal, institution-based Data Steward Training for the newly appointed data stewards.

The goal of the informal training program was for the data stewards to acquire fundamental knowledge related to modern research data management, to become familiar with key practical opportunities, to outline the practical and theoretical knowledge necessary for data stewardship tasks, and to facilitate networking among team members working in different institutions and scientific fields. It also aimed to prepare the data stewards for individual, institutional, and collaborative network-wide tasks. The training necessarily had a significant focus on HUN-REN and the ARP infrastructure. A major challenge in the design of the training was to set up the timetable and the curriculum and to recruit the right experts, as this type of education is still in its early stages in Hungary. Most of the trainers were professional educators, but rather research supporter specialists, who contributed mainly based on their own experience and practice over many years. Another important task was to harmonise the knowledge of the data steward candidates, as they came from very different fields (e.g. research, research support, IT). At this point, the training organisers worked on the course in collaboration with lecturers from ELTE DH-LAB and from other educational and research institutes, like Pro-M, DEENK or MTA. The main topics of the course were: open science, FAIR research data management, research data repositories, legal aspects, data management regulations, thesauri, ontologies, persistent identifiers, research data management plans, metadata, ARP, important projects related to the field, and the role AI could play in research and in research data management processes.

In early 2025, the HUN-REN Research Data Management Framework entered into effect, regulating the work of data stewards and providing guidelines for research data management across the network. This framework represented a formalization of the practices and policies that had been developed over the years, thus ensuring consistency and quality in research data management and stewardship.

The expertise and roles of data stewards was recognised on January 31, 2025, with an official certification by HUN-REN (HUN-REN Data Repository Platform, 2025). This certification was a testament to the rigorous training and the high standards upheld by the HUN-REN Data Steward Network. Following the certification ceremony, the second phase of the joint Data Steward Training began in February 2025, continuing to enhance the skills and capabilities of the data stewards at HUN-REN. This ongoing training ensures that the data stewards remain up-to-date with the latest developments and best practices in research data management as well as the ever-evolving pursuits of open science. Although the second phase of the training is still ongoing, all members of the HUN-REN Data Steward Network are already working as data stewards at their institution within their respective disciplines.

In the summer of 2025, four major research institutes were transferred from HUN-REN to ELTE. Due to the interconnections and interdependencies within the Hungarian research sphere, and to the intervention of the ARP team and the management of the HUN-REN Data Steward Network with the support of HUN-REN HQ, the data steward network remained intact. All data stewards continue to work in a networked manner at their own institutions.

The evolution of the HUN-REN Data Steward Network reflects a commitment to improve and institutionalize research data management in Hungary. Each milestone represents a step forward in creating a robust and unified approach to data stewardship, by ensuring that research data is managed efficiently and effectively across the network.

As the network continues to grow and develop, it serves as a model for other institutions and countries looking to enhance their own research data management practices. The collaborative efforts and progressive initiatives undertaken by HUN-REN demonstrate the importance of data stewardship in the modern research landscape.

In the case of HUN-REN, creating the Data Steward Network was a grassroots initiative that has developed organically. The need to be able to reach out to data stewards, to get support for their research originated with the researchers within HUN-REN, then was taken up by the ARP project, the supported by HUN-REN HQ, and finally implemented jointly. The implementation itself is therefore also a learning process, much as it is for data stewards to expand their previous knowledge with new research data management expertise.

During the training, there was a strong emphasis on community building: not only among the data stewards, but also between trainers and trainees. As this is a very new field in Hungary, it soon became clear that there is a substantial need to support each other not only in formal but also in informal ways. It also showed that those who are at different stages of the data steward journey can help each other a lot. Moreover, community building has begun not only within HUN-REN, but also on a much broader scale among data stewards in Hungary and even at the European level. This process started and is still ongoing in a bottom-up approach, with data stewards recognising their own needs to belong, and learn, and to receive more orientation and support.

The formation of the Hungarian national data steward community is based now on the informal collaboration between established professionals and beginners from important institutions like Corvinus University of Budapest, ELI ALPS, ELTE, HUN-REN, MTA, Pro-M Zrt., University of Debrecen, University of Pécs, University of Szeged, etc. This cooperation and collaboration represent a step towards the professionalization of data stewardship in Hungary, a process in which HUN-REN informal Data Steward Training program and the HUN-REN Data Steward Network aim to play an important and effective role.

4. Future Directions

To address the emerging needs for data stewards in the Hungarian research community, the authors of this paper initiated a bottom-up approach by inviting all Hungarian data stewards to community meetings. The first in-person meeting for data stewards was held in September 2024. This was followed by regular meetings every two months, typically including 1–3 invited presentations followed by open discussion. The network itself remains informal and has no official membership. Attendance at these events ranges from 15 to 40 participants, drawn from various research institutions and universities (Könnöű, 2025). The informal network has benefited from the expertise provided by the expertise of the Skills4EOSC project. Though the network is informal, a mailing list for the Hungarian data stewards was started to help the communication among data professionals.

The data steward community in Hungary appears to have formed a stable foundation. The structure is greatly coherent thanks to the specialized postgraduate data steward training program at ELTE and the HUN-REN data steward network; all the while individuals from other institutions can easily connect to the network via the Hungarian data steward mailing list and the in-person meetings.

The future of data stewards will be formed by the research community – both by the researchers themselves, and the research funds. Research data as an emerging field in the era of data driven technologies might hint that the roles data stewards fulfil cannot be neglected. Continuously updated trainings and forming the network of data stewards with diverse expertise will play a crucial role in the future of the Hungarian data steward community.

Notes

¹ For the results of the working group so far, see Kalová, T., et al. (2024) Data stewardship career paths: recommendations of the EOSC Task Force Data Stewardship Curricula and Career Paths. Zenodo. <https://zenodo.org/records/11077722>; van Gelder, C. W. G., et al. (2024) *Fostering open science in Europe: engagement strategies from EOSC's task forces on research careers and curricula*. Zenodo. <https://zenodo.org/records/10925394>; Basalti, C., et al. (2024) Recommendations for data stewardship skills, training and curricula with implementation examples from European countries and universities. Zenodo. <https://zenodo.org/records/10573892>

² For more information on the FAIR Principles, see: <https://www.go-fair.org/fair-principles/> (Accessed: 28 October 2025)

³ The position paper addresses, among other things, the creation of the possibility of open access publications, the application of FAIR research data management, integrated research projects implemented in the spirit of open science, and new metrics and reward methods for performance evaluation. The position paper emphasizes the importance of citizen science projects, the incorporation of open science principles into the education system, and the need for international cooperation. See NKFIH (2021) Position paper on open science. Available: <https://nkfi.gov.hu/openscience/openscience-position> (Accessed: 28 October 2025)

⁴ The university made the official Senate decision in April 2023, which made it possible to start the training. See ELTE (2025) 2023-as szenátusi határozatok. Available: <https://www.elte.hu/dokumentumok/szenatus2023> (Accessed: 28 October 2025)

⁵ For more information see NKFIH (n.d.) *National Laboratory for Digital Heritage*. Available: <https://www.nemzetilaborok.nkfi.gov.hu/national-laboratory-for-digital-heritage/about> (Accessed: 28 October 2025)

⁶ For the accreditation see Felsőoktatási Információs Rendszer (2025) *Felsőoktatási képzések – Adatgazdász*. Available: <https://firgraf.oh.gov.hu/felsooktatasi-kepzesek/kepzes/TTOVADZ/> (Accessed: 28 October 2025)

⁷ For more about the workshop see OpenAIRE (2025) *3rd Open Science Train the Trainer Bootcamp*. Available: <https://www.openaire.eu/3rd-open-science-train-the-trainer-bootcamp> (Accessed: 28 October 2025)

⁸ For the guidelines see EOSC (2025) *Recommendations for data stewardship skills, training and curricula*. Available: <https://eosc.eu/task-force-deliverab/recommendations-for-data-stewardship-skills-training-and-curricula/> (Accessed: 28 October 2025)

⁹ The same as the institution mentioned above, in which the first accredited Postgraduate Data Steward Training Program started.

¹⁰ The Hungarian Scientific Research Fund (Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok) was the main funding agency for research in Hungary, up until 2014.

¹¹ Centre for Social Sciences, an institute at ELTE (former an institute at HUN-REN)

¹² HUN-REN Data Repository Platform (2025) *Ambassadors*. Available at: <https://researchdata.hu/en/nagykoveteink> (Accessed: 28 October 2025)

¹³ HUN-REN Data Repository Platform (2025) *HUN-REN Data Steward Network*. Available at: <https://researchdata.hu/en/datas-towards> (Accessed: 28 October 2025)

Sources/Literature

Basalti, C., et al. (2024) *Recommendations for Data Stewardship Skills, Training and Curricula with Implementation Examples from European Countries and Universities*, Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10573892>

Egyed-Gergely, J., et al. (2023) *Mi az ábra? Szociológiai felmérés a kutatási adatok kezeléséről, és az eredmények átfordítása az informatika nyelvére*, Magyar Tudomány, 184(7), p. 851–863. <https://www.doi.org/10.1556/2065.184.2023.7.4>

Faragó-Szilvási, T., Fejes, J., Moring, T. (2022) *Felmérés a kutatási adatkezelésről az ELTE kutatói körében*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 69(8), p. 414–428. <https://doi.org/10.3311/tmt.13195>

Gárdos, J., et al. (2024) *ARP igényfelmérés*, ARP. Available: <https://doi.org/10.5158/ARP/KSEWEE> (Accessed: 12 October 2025)

HUN-REN Data Repository Platform (2025) *HUN-REN data stewards receive certificates*. 2025. 03. 06. Available at: <https://researchdata.hu/en/news/hun-ren-data-stewards-receive-certificates> (Accessed: 12 October 2025)

- Kacsuk, P., et al. (2023) *Az ELKH Adatrepozitórium Platform infrastrukturális és tervezési megoldásai*, Magyar Tudomány, 184(7), p. 830–838. <https://www.doi.org/10.1556/2065.184.2023.7.2>
- Kalová, T., et al. (2024) *Data Stewardship Career Paths: Recommendations of the EOSC Task Force Data Stewardship Curricula and Career Paths*, Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11077722>
- Kovács, L. (2023) *Az ELKH Adatrepozitórium Platform projekt a kutatási adattárolás és megosztás országos föderált rendszere*, Magyar Tudomány, 184(7), p. 839–850. <https://www.doi.org/10.1556/2065.184.2023.7.3>
- Könnnyű, O. (2025) *Adatgazdász találkozó*, Könyvtárvilág, 13(2). Available: <https://mke.info.hu/mke/cikk/adatgazdasz-talalkozo/> (Accessed: 12 October 2025)
- Kutnyánszky, A., et al. (2023) *Tudományos folyóiratok, kiadók open data kutatási adat-elvárásai*, Magyar Tudomány, 184(7), p. 864–873. Available: <http://doi.org/10.1556/2065.184.2023.7.5> (Accessed: 25 December 2025)
- Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination*. Available: <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/695/oj> (Accessed: 12 October 2025)
- Tóth, Z. (2023) *Az RO-Crate alapú kutatási objektum csomagolás keretrendszere az ELKH ARP platformban*. In.: Tick, J., Kokas, K., Holl, A. (ed.) *Új technológiákkal, új tartalmakkal a jövő digitális transzformációja felé: 32. Workshop: országos konferencia*, p. 54–59. HUNGARNET Egyesület, Budapest. ISBN: 978-615-82243-1-4, <https://doi.org/10.31915/NWS.2023.9>
- UNESCO (2021) *UNESCO recommendation on open science*, UNESCO, Paris. <https://doi.org/10.54677/MNMMH8546>
- Whyte, A., et al. (2024) *Minimum Viable Skillsets – Catalogue of Open Science Career Profiles*, Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11469300>
- Wildgaard, L., Rantasaari, J. (2022) *RDA Professionalising Data Stewardship – Data Stewardship Landscape Initial Report*, Zenodo. <https://doi.org/10.15497/RDA00076>
- Zeller, R., Hoczopán, Sz., Nagy, Gy. (2021) *Kutatási adatkezelést támogató szolgáltatások előkészítése a Szegedi Tudományegyetemen*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 68(9), p. 576–586. Available: <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/36091> (Accessed: 14 October 2025)

A Hagymányok Háza Folklór Archívumának digitális stratégiája Szabványalapú gyűjteménykezelés és hosszú távú megőrzés nyílt forráskódú szoftverekkel

The Digital Strategy of the Folklore Archive of the Hungarian Heritage House Standards-Based Collection Management and Long-Term Preservation with Open- Source Software

Zagyva Natália¹

¹ Hagymányok Háza
zagyva.natalia@hagymanyokhaza.hu

Beérkezett: 2025. 01. 01. / Elfogadva: 2026. 03. 02. / Publikálva: 2026. 03. 16.

A tanulmány a Hagymányok Háza Folklór Archívumában zajló digitális transzformáció tervezési szakaszát mutatja be, különös tekintettel a gyűjteménykezelési és hosszú távú megőrzési folyamatok szabványalapú megújítására. Az írás áttekinti az archívum intézményi hátterét, gyűjtőköreit és a jelenlegi működésből fakadó legfontosabb problémákat. A tanulmány ismerteti az alkalmazott nemzetközi szabványokat, különösen az OAIS referenciamodellt, valamint a PREMIS, METS, ISAD(G), EAD és Dublin Core szerepét a digitális archiválásban és adatszolgáltatásban. A kutatás összehasonlító elemzést nyújt nyílt forráskódú gyűjteménykezelő és megőrzési rendszerekről, és indokolja az AtoM és az Archivematica kombinált alkalmazásának kiválasztását. A bemutatott modell egy lehetséges mintát kínál más szakarchívumok számára a szabványos, fenntartható digitális ökoszisztéma kialakításához.

hosszú távú digitális megőrzés, OAIS, Archivematica, AtoM, nyílt forráskódú szoftverek

This study presents the planning phase of the digital transformation at the Folklore Archive of the Hungarian Heritage House, with a particular focus on the standard-based renewal of collection management and long-term preservation processes. The paper reviews the institutional background and scope of the archive, identifying key challenges arising from its current operations. It details the international standards applied, specifically the OAIS reference model, as well as the roles of PREMIS, METS, ISAD(G), EAD, and Dublin Core in digital archiving and data services. The research provides a comparative analysis of open-source collection management and preservation systems, justifying the selection of the combined application of AtoM and Archivematica. The presented model offers a potential framework for other specialized archives in developing a standardized and sustainable digital ecosystem.

long-term digital preservation, OAIS, Archivematica, AtoM, open-source software

1. Bevezetés

A Hagymányok Háza Folklór Archívuma¹ a magyar népzene-, néptánc- és szövegfolklór-kutatás meghatározó gyűjteménye. A magángyűjtemények mellett intézményi együttműködések révén is gazdagodó archívum jelentős digitális állománnyal rendelkezik, amelynek hosszú távú megőrzése és kereshetősége kritikus fontosságú. Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa azokat a terveket, amelyek az archívum gyűjteménykezelési folyamatainak szabványalapú megújítását célozzák. A cél nem csupán egy archívumi munkát támogató modern informatikai rendszer kiépítése, hanem az élő hagyományból kikerülő folklórkincs hiteles digitális megőrzése a jövő generációi számára.

A cikk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Adatgazdász szakirányú továbbképzése keretében 2024-ben készült szakdolgozat (Zagyva, 2024) rövidített és kiegészített változata. A kutatás és a tervezési folyamat Alföldi István témavezetésével zajlott, fókuszában a modern archiválási elméletek gyakorlati alkalmazhatósága állt. Jelen cikkben az elméleti alapokra kevésbé térek ki, mivel ezek a szakfolyóirat olvasói számára jórészt ismertek, illetve az ajánlott szakirodalomból mélységében is megismerhetők.

Az írás röviden összefoglalja a nemzetközi szabványok – különösen az OAIS referenciamodell, valamint a PREMIS és METS metaadatszabványok – szerepét a hosszú távú megőrzésben. Az elméleti keretek kijelölése után a tanulmány összehasonlító elemzést nyújt különböző nyílt forráskódú szoftverekről, segítve ezzel a hasonló kihívásokkal találkozó, digitális transzformáció előtt álló szakarchívumok számára az optimális digitális stratégia kialakítását. A vázolt módszertan nem csupán egy egyedi projekt leírása, hanem olyan modellkísérlet, amely elsősorban a levéltári szemléletű, hierarchikus struktúrába rendezett gyűjtemények kezelésével foglalkozó intézmények számára kínálhat követendő példát.

2. A Hagyományok Háza Folklór Archívuma

2.1 Intézményi háttér

Sebő Ferenc népzene kutató a kilencvenes évek második felében a **Magyar Állami Népi Együttes** művészeti vezetőjeként fontosnak tartotta, hogy létrejöjjön egy olyan tudományos igényességű folklórarchívum a hivatásos együttes keretein belül, amely az amatőr táncosok és zenészek számára is szolgálatot. Felkérte Pávai István népzene kutatót, hogy szervezze meg és vezesse ezt a műhelyt. Így 1999-ben új munkatársakkal és eszközparkkal, valamint Martin György néptánc kutató közel hatezer kötetes könyvtárával, kéziratos hagyatékaival és hangfelvételeivel létrejött a **Hagyományőrző Műhely** és a **Martin Médiatár** a Budai Vigadó épületében. Az archívum szükségességének indokairól így írt akkoriban Pávai a Folkmagazin hasábjain: „A hetvenes évek elején beinduló, majd napjainkig egyre terebélyesedő táncmozgalom az eredeti folklóranyag iránti érdeklődést a korábbi időszakhoz képest sokszorosára emelte, ami egybevágott a viszonylag olcsó és könnyen hozzáférhető kazettás hang, majd mozgóképrögzítő berendezések elterjedésével. A népzenevel és néptáncal kapcsolatos táncmuzika és színpadi munka szempontjából ezek az eszközök előnyösnek bizonyultak, bárki létrehozhatott a lakásán kisebb-nagyobb folklórarchívumot. A tudományos feldolgozás, a hosszú távú biztonságos megőrzés, a közérdekű reprodukálhatóság tekintetében viszont nem kínáltak megnyugtató megoldásokat” (Pávai, 1999).

Két évvel később, 2001-ben megalakult a **Hagyományok Háza**² három nagy egységgel, a művészeti tevékenységet folytató Magyar Állami Népi Együttessel, a közművelődési tevékenységet folytató Népművészeti Módszertani Műhellyel és a közgyűjteményi tevékenységet folytató Lajtha László Folklórdokumentációs Központtal. Az azóta több szervezeti átalakulást és névváltozást megélt folklórdokumentációs archívum jelenleg **Folklór Archívum** néven a Hagyományok Háza Gyűjteményi Főosztálya alá tartozik.

2.2 Gyűjtőkör

A Folklór Archívum gyűjtőkörét földrajzi tekintetben elsősorban a magyar nyelvterület határozza meg, kiegészülve a szomszédos és rokon népek hagyományos kultúrájának dokumentumaival. Az archívum alaptevékenysége a folklórgyűjtések digitalizálása és megőrzése, de a profil mára intézmény- és szakmatörténeti forrásokkal, valamint a folklorizmus jelenségeit dokumentáló anyagokkal is bővült. A Folklór Archívum tárolja a Halmos Béla által megálmodott és létrehozott Táncmuzika Archívum dokumentumait, a Magyar Állami Népi Együttes archívumát, valamint kutatói és zeneszerzői hagyatékokat, többek között Lajtha László, Martin György, Kallós Zoltán, Erdélyi Zsuzsanna és Halmos Béla szakmai örökségét. Mivel az intézmény maradandó értékű forrásokat kezel, a hosszú távú megőrzés igénye időkorlát nélküli, végleges tárolásra és folyamatos elérhetővé tételre vonatkozik (Gyűjtőkör és állományalakítási szabályzat, 2021).

2.3 Az archívum tárgyi állománya

A Folklór Archívum tárgyi állományának csak kis hányada önmagában is muzeológiai értékkel bíró tárgy. Túlnyomó része olyan audiovizuális hordozó, melynek elsődleges értéke jellemzően nem magában a fizikai tárgyban, hanem a rajta rögzített információtartalomban rejlik. Megfelelő minőségű digitalizálást, valamint szabványokon alapuló, biztonságos és hosszú távú megőrzést követően az információtartalom az eredeti hordozó fizikai jelenléte nélkül is hitelesen és teljes értékűen hozzáférhető marad.

A gyűjteményben folyamatosan növekszik a *born digital* dokumentumok aránya, vagyis azon anyagoké, amelyek eleve digitális formában jönnek létre, és gyakran már fizikai adathordozó nélküli állományként kerülnek az archívumba.

Az archívum klimatizált raktárában az alábbi hordozótípusok találhatók:

- Fényképek és transzparens hordozók: papírképek, diapozítívok, negatívok, mozgófilmek;
- Mágnesszalagos hordozók: orsós és kazettás hangszalagok, videószalagok;
- Mechanikai és optikai hordozók: hanglemezek, CD-k, DVD-k;
- Digitális adattárolók: merevlemezek (HDD), szilárdtestalapú tárolók (SSD), pendrive-ok, memóriakártyák);
- Papíralapú dokumentumok (Gyűjtemény- és raktárkezelési szabályzat, 2021).

2.4 Megoldandó problémák

A gyűjteménykezelés jelenlegi állapotában több olyan kritikus hiányosság azonosítható, amelyek miatt az archívum- és az intézményvezetés prioritásként kezeli a munkafolyamatok és az informatikai háttér megújítását. A fenntartható megoldások kidolgozásakor alapvető szempont az emberi és anyagi erőforrások szűkössége, így a tervezésnél a hatékonyságnövelés és a meglévő korlátok közötti optimalizálás kapta a főszerepet.

2.4.1 Gyűjteménygyarapítás

A *born digital* anyagok beadásának még nincs kiforrott, szabályozott, automatizált folyamata és felülete. Elsőként az intézmény munkatársai számára kellene biztosítani egy olyan lehetőséget, ahol rögtön a létrehozásuk és kiválogatásuk után, leíró adatokkal együtt könnyedén benyújthatják az általuk rögzített digitális anyagokat, például terepmunka során vagy a Hagyományok Háza rendezvényein készített felvételeket.

2.4.2 Nyilvántartás, feldolgozás

Az archívumban jelenleg a gyűjteménykezelők gyűjteményenként elkülönülő Excel-táblákban vezetik a gyarapodási, digitalizálási munkafázisok adatait és eredményét, de később az anyag részletes feldolgozásával foglalkozó katalogizálók is gazdagítják a táblázatok tartalmát az általuk megállapított – és párhuzamosan a Folkloradatbázisban (Folkloradatbázis, 2025) is rögzített – leíró adatokkal. A redundáns adattárolás, a nehézkes kereshetőség és a nem egységes adatszerkezet hibaforrást és gyenge hatékonyságot jelent. A legsürgetőbb feladat egy adatbázis-alapú gyűjteménykezelő rendszer bevezetése és a meglévő adatok migrációja.

A heterogén forrásadatok miatt a folyamat két lépésben tervezhető:

1. Alapimport: a teljes gyűjteményt lefedő, minimális adatkészlet betöltése;
2. Adatgazdagítás: gyűjteményi egységenkénti validálás és részletes metaadat-bővítés.

Az adatvesztés elkerülése érdekében a migrációval párhuzamosan az eredeti Excel-nyilvántartások archiválása is szükséges.

2.4.3 Megőrzés

Az archívum megalakulását követően még hosszú évekig – anyagi okokból – CD-re és DVD-re kerültek a megőrzendő nagy felbontású médiafájlok. A merevlemez-alapú tárolás árának csökkenése lehetővé tette a korábban CD-n és DVD-n archivált tartalmak átmentését korszerűbb háttértárakra. A migráció során fény derült arra, hogy egyes adathordozók már olvashatlanná váltak. Túlnyomó részüket sikerült másodpéldányokról pótolni. Jelenleg az archív fájlok egy példánya külső merevlemezre, másik példánya LTO (Linear Tape-Open) mágnesszalagra kerül, de mindkettőt ugyanott, az archívum raktárában tárolják. A georedundáns tárolás megoldása folyamatban van. A nem hálózatra kötött tárolóeszközök esetén megvan a kockázata annak, hogy nem veszi észre senki, amikor egy hordozó megsérül vagy tönkremegy, és a rajta tárolt anyag részben vagy egészben elérhetetlenné válik. A projekt tervezési feladatai közé tartozik a helyi vagy távoli hálózati megoldások költségeinek felmérése. A merevlemezen tárolt, ritkán használt „hideg archívum” mérete jelenleg 320 TB. A folyamatos elérésű, hálózatra kötve tárolt, kis felbontású használati fájlok nagyságrendileg 10 TB helyet foglalnak. A gyűjteménykezelés jelentős hiányossága, hogy a szolgáltatási célú digitális reprezentációk létrehozása manuálisan, verziókezelés nélkül történik.

2.4.4 Hozzáférés biztosítása

Az archívum digitális tartalmai jelenleg három csatornán érhetők el:

- Nyilvános: a már részletesen feldolgozott, publikus anyagok a Folklóradatbázis online felületén keresztül;
- Kutatótermi: a nem publikus vagy részben feldolgozatlan anyagok kutatási engedéllyel a Martin György Szakkönyvtárban,³
- Közművelődési: válogatott és kontextusba helyezett tematikus anyagok kiadványok és kiállítások formájában.

A jelenlegi struktúra nem teszi lehetővé a gépi adatszerét, az aggregációs szolgáltatásokhoz való csatlakozást, a szemantikus adatgazdagítást, valamint a mesterséges intelligencia alkalmazását a katalogizálási és adatelemzési folyamatokban. A szabványosítás hiánya alapvetően akadályozza a modern adatszolgáltatást és a széles körű hozzáférést.

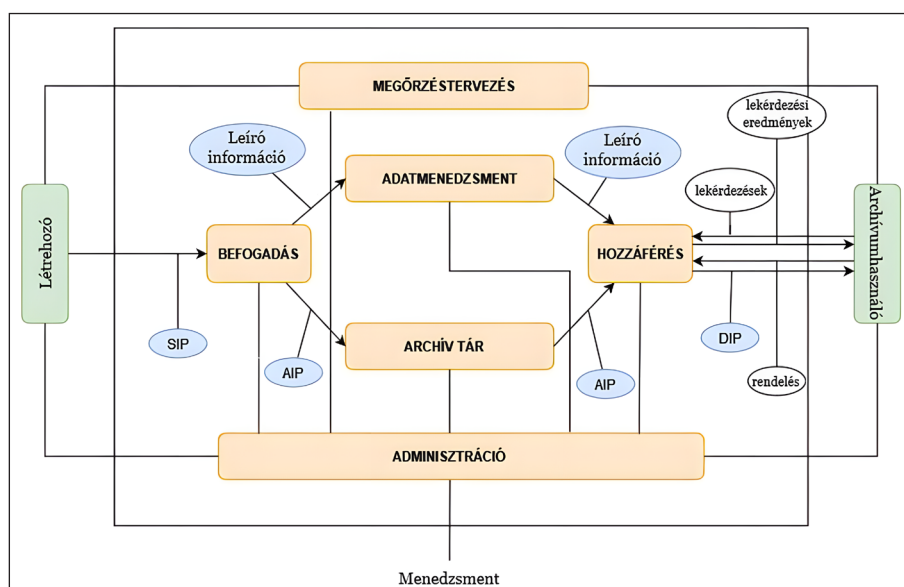
3. Elméleti keretrendszer és szabványok

A Hagyományok Háza digitális archívumának tervezésekor olyan nemzetközi sztenderdeket (Dancs, 2016) választottunk, amelyek biztosítják a rendszerek közötti átjárhatóságot és a hosszú távú megőrzést.

3.1 OAIS (Open Archival Information System)

Az OAIS referenciamodell az archiválás fogalmi keretrendszere, amelyet 2022-ben magyar szabványként is honosítottak (MSZT, 2022). Mivel a referenciamodell nem kötődik konkrét technológiához, hanem elvi, fogalmi kereteket fektet le, ezért általánosan használható az archívumok tervezésére, vizsgálatára és összehasonlítására. Mára széles körben ad iránymutatást a memóriaintézmények digitális archívumainak kialakításához is. Az OAIS referenciamodell nagymértékben elősegítette a szakma közös szókincsének kialakítását, az archiválási fogalmak és funkciók egyértelműsítését és megértését. A modell meghatározza az archívum környezetét (létrehozó, menedzsmenst, archívumhasználó), funkcionális egységeit (befogadás, archívum tárolás, adatmenedzsmenst, adminisztrációt, megőrzéstervezést, hozzáférést) és az adatok életciklusát kísérő információs csomagokat:

- SIP (átadási információs csomag): A létrehozó által az OAIS-archívumnak átadott információs csomag, amely a megőrzésre szánt információt tartalmazza, és formája a létrehozó és az archívum közötti egyeztetés eredménye;
- AIP (megőrzési információs csomag): Az OAIS-archívumban kezelt és hosszú távú megőrzésre kialakított információs csomag, amelyet az archívum belső szabályai szerint alakítanak és tárolnak;
- DIP (disszeminációs információs csomag): Az OAIS-archívum által az archívumfelhasználó kérésére szolgáltatott információs csomag, amely egy vagy több megőrzési információs csomag egészét vagy részét tartalmazza, a felhasználói igényekhez igazodó formában (OAIS, 2012) (1. ábra).

1. ábra: Ilácsa Szabina és Bódog András (Köszl) ábrája az MSZ ISO 14721:2022 szabvány alapján (Bódog, 2022, p. 23)

3.2 PREMIS és METS

A megőrzési folyamatok technikai hátterét két, egymást kiegészítő szabvány biztosítja. A PREMIS Data Dictionary for Preservation Metadata a digitális objektumok integritását, az események naplózását és a jogosultságokat dokumentálja (Library of Congress, 2024a). A metaadatok strukturális keretét a METS (Metadata Encoding and Transmission Standard) adja, amely XML-alapú konténerként összefogja a tartalomfájlokat és a hozzájuk tartozó leíró, technikai és adminisztratív metaadatokat (Library of Congress, 2024b).

3.3 ISAD(G) és EAD

A tartalom leírására a levéltári szakma alapvető hierarchikus szabványait alkalmazzuk, mert az audiovizuális archívum munkafolyamatainak és hierarchikus struktúrájának leginkább ez felel meg. Az ISAD(G) általános leírási szabályait követve biztosítható a gyűjtemények többszintű (pl. fond, sorozat, tétel) feldolgozása (ICA, 2000). Ezt a struktúrát az EAD (Encoded Archival Description) XML-sémája teszi gépileg olvashatóvá és cserélhetővé, lehetővé téve a komplex gyűjteményi egységek online publikálását (Library of Congress, 2024c). Bár a szakmai párbeszédben már sok éve megjelent a modern, gráfolapú RiC (Records in Contexts) szabvány is (ICA, 2023), széles körű szoftveres implementációjának hiánya miatt egyelőre a stabilabb és elterjedtebb levéltári leírási szabványok követését választottuk, szem előtt tartva a szemantikus kapcsolatok felépítésének későbbi lehetőségét.

3.4 Dublin Core és OAI-PMH

A széles körű interoperabilitás és a könnyebb felfedezhetőség érdekében az összetettebb EAD leírásokat az egyszerűbb Dublin Core (DCMI, 2024) metaadatkészletre is leképezzük. Ez a megfeleltetés elengedhetetlen az OAI-PMH protokollon keresztüli adatszolgáltatáshoz, amely biztosítja az archívumi rekordok begyűjtését a hazai és nemzetközi aggregátorok számára (Lagoze, Warner, 2002).

4. Nemzetközi kutatások és tapasztalatok

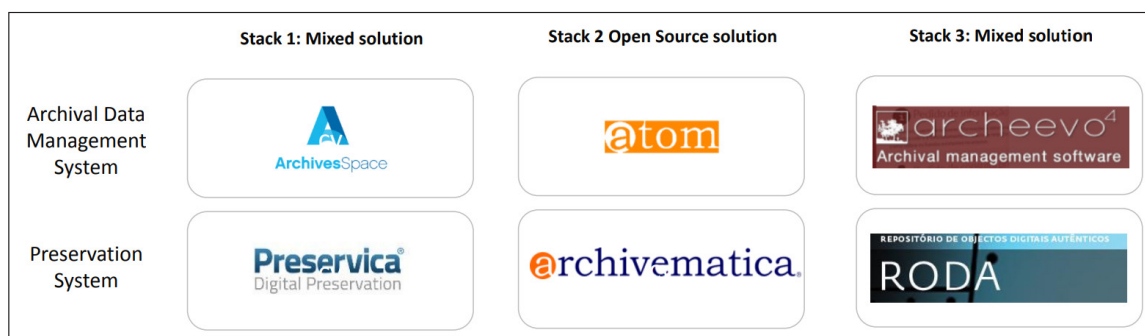
Az ISA² ("Interoperability Solutions for European Public Administrations") program az európai közszolgáltatások interoperabilitását támogató uniós kezdeményezés második szakasza volt, melyet az Európai Bizottság finanszírozott 2016 és 2020 között (European Commission, 2021). A program része volt az ISA² Action 2017.01 azonosítójú Standard-Based Archival Data Management, Exchange and Publication – magyarul Szabványokon alapuló archiválási adatkezelés, adatcsere és publikálás – megnevezésű, szerteágazó kutatás, amelynek eredményeit egy 315 oldalas jelentésben tették közzé (Segura et al., 2018). A kutatásban a Magyar Nemzeti Levéltár is részt vett a DLM Forum (DLM Forum, 2024) tagjaként.

A projektben az általánosan érvényes következtetések levonása mellett az is megjelent célként, hogy megvizsgálják az ajánlások megvalósíthatóságát a Historical Archives Service (HAS) új archívumkezelő rendszerének bevezetésével kapcsolatban. A tanulmány részletesen elemzi a munkafolyamatokat, kiterjesztve az OAIS modellt úgy, hogy támogassa az archiválási tevékenységek teljes spektrumát, nagy hangsúlyt fektetve az interoperabilitásra és az adatcsere szükségességére. Emellett összegyűjti és leírja az általánosan elfogadott archívumi szabványokat, megvizsgálja a Linked Open Data alkalmazási lehetőségeit, alaposan elemzi az elterjedtebb szoftvereket, és megállapítja, hogy a gyűjteménykezelő és megőrzési rendszerek kombinált megvalósítása lefedheti a memóriaintézmények belső munkafolyamatainak nagy részét.

Kifejezetten a HAS igényeit és folyamatait megvizsgálva, háromféle szoftvercsomagot ajánl a tanulmány (2. ábra):

1. ArchivesSpace (nyílt forráskódú) és Preservica (zárt forráskódú)
2. AtOM – Access to Memory (nyílt forráskódú) és Archivematica (nyílt forráskódú)
3. Archeevo (zárt forráskódú) és RODA (nyílt forráskódú)

A következő fejezetben áttekintjük az ajánlott nyílt forráskódú szoftvereket.

2. ábra: „Software stack” (Segura et al., 2018, p. 89)

5. Nyílt forráskódú és szabványos megoldásokat kínáló szoftverek

5.1 A nyílt forráskódú szoftverek előnyei és hátrányai

A szoftvertválasztás során a költséghatékonyság és a hosszú távú fenntarthatóság az elsődleges szempont, ezért a tervezéskor a nyílt forráskódú megoldások kerültek fókuszba. E döntést nem csupán gazdasági megfontolások indokolták, hanem az OAIS referenciamodell elvi megközelítése is, amely a kontextusfüggetlen, szabványalapú és interoperábilis rendszerek alkalmazását részesíti előnyben. A nyílt forráskód legnagyobb előnye a licenccíjmentesség mellett a transzparens fejlesztési modell és a szállítói függőség csökkenése. A nyilvános forráskód lehetővé teszi a rendszerek egyedi igények szerinti testreszabását, valamint a közösségi alapú hibajavítást és továbbfejlesztést.

Hátrány ugyanakkor a magasabb szintű technikai kompetencia igénye a telepítés és üzemeltetés során. Mivel a hivatalos terméktámogatás gyakran korlátozott, az intézménynek a közösségi dokumentációkra és IT-szakértőkre kell támaszkodnia. A biztonsági frissítések követése és a rendszer naprakészen tartása folyamatos erőforrást igényel, amit a szoftverarchitektúra tervezésekor mérlegelni kell.

5.2 Gyűjteménykezelő rendszerek

A gyűjteménykezelő szoftverek kiválasztásakor két meghatározó nyílt forráskódú rendszert, az ArchivesSpace-t (ArchivesSpace, 2024) és az AtoM-ot (AtoM, 2024) vizsgáltuk meg. A két szoftver közötti főbb eltéréseket foglalja össze az 1. táblázat.

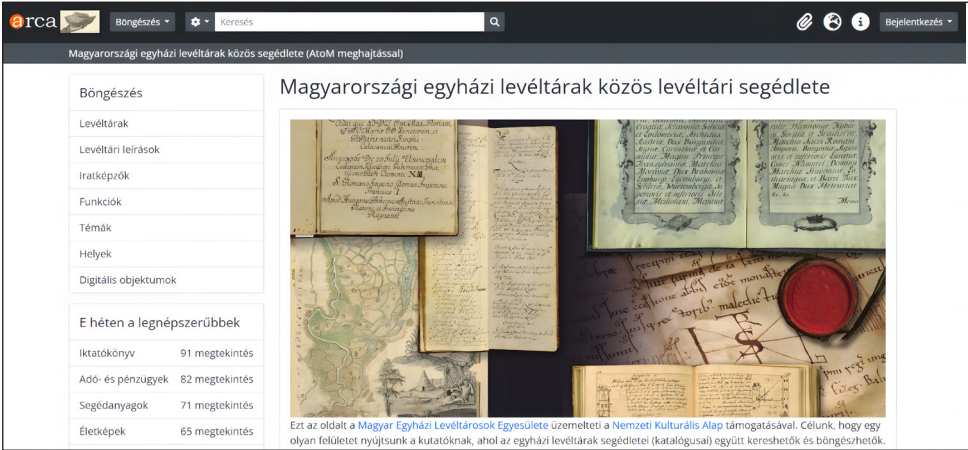
1. táblázat: Az ArchivesSpace és az AtoM összehasonlítása

	ArchivesSpace	AtoM
Alapértelmezett leírási metaadatszabvány	DACS – kompatibilis az ISAD(G) szabvánnyal (Society of American Archivists, 2013)	ISAD(G)
Nyelvi támogatás	angol, de kiegészíthető saját nyelvi verzióval	többnyelvű, van magyar nyelvi változata (3. ábra)
Elterjedtség	leginkább az Egyesült Államokban használják, de vannak európai példák is	nemzetközi, van néhány magyar példa is (3. ábra)
Fizikai objektumok tárolási helyének kezelése	robustus	korlátozott
Digitális objektumok kezelése	a fájlokat más rendszerbe kell betölteni, itt csak az elérési út vonal adható meg	a fájlok betölthetők a rendszerbe
Támogatás	széles – főként amerikai – közösségi támogatás, tagdíj-alapú hozzáférés bizonyos szolgáltatásokhoz	széles nemzetközi közösségi támogatás, ingyenes hozzáférés minden támogatói anyaghoz

Mindkét alkalmazás széles körben elterjedt a nemzetközi levéltári gyakorlatban, adatbázis-szerkezetük alkalmas a Folklor Archívum gyűjteményének leírására és folyamatainak kezelésére, jól dokumentált integrációs lehetőségekkel, API-val,

OAI-PMH interfésszel és export/import funkciókkal rendelkeznek. Az ArchivesSpace elsősorban a levéltári háttérmunka támogatására optimalizált komplex rendszer. Az AtoM egy könnyebben átlátható megoldás, amelynek elsődleges célja a szabványos leírások online közzététele és a felhasználói hozzáférés biztosítása.

A szoftverek telepítése és tesztelése után arra a következtetésre jutottunk, hogy az AtoM egyszerűbb architektúrája, rugalmas többnyelvűsége és a digitális objektumok megjelenítésére szolgáló beépített nézegetői jobban illeszkednek a belső és külső felhasználói igényekhez, mint a robusztusabb és bonyolultabb ArchivesSpace.

3. ábra: Egy magyar példa az AtoM alkalmazására: A Magyarországi egyházi levéltárak közös segédlete (MELTE, 2024)

5.3 Hosszú távú megőrzésre szolgáló rendszerek

A digitális objektumok integritásának és olvashatóságának biztosítására két meghatározó, nyílt forráskódú megőrzési rendszert vizsgáltunk meg: az Archivematicát (Archivematica, 2024) és a RODA Community Editiont (KEEP Solutions, 2024a). Mindkét szoftver az OAIS-modellre épül, közösségi támogatásuk jelentős. A szoftvereket először a nyilvánosan elérhető demóoldalakon teszteltük (Archivematica Sandbox, 2024; KEEP Solutions, 2024b; KEEP Solutions, 2024c) (2. táblázat).

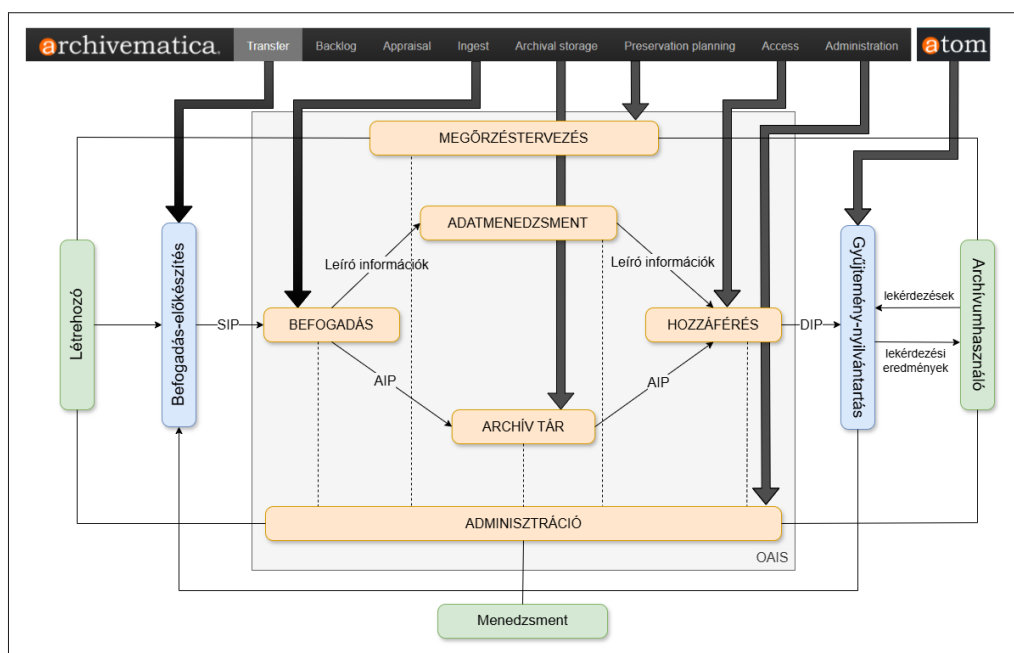
2. táblázat: Az Archivematica és a RODA összehasonlítása

	Archivematica	RODA CE
Irányadó metaadat-szabvány	METS, PREMIS (főként technikai és megőrzési fókusz)	METS, PREMIS, EAD, Dublin Core (erős leíró fókusz)
Nyelvi támogatás	angol, szükség esetén kiegészíthető saját nyelvi verzióval	többnyelvű, pl. angol, portugál, de részben elkészült már a magyar nyelvi változat is
Elterjedtség	globális	elsősorban Európa, különösen Portugália
Alapfilozófia	munkafolyamat-motor (pipeline): a fájlok feldolgozására és csomagolására fókuszál.	teljes körű repozitórium: a bekerüléstől a hosszú távú tárolásig és menedzsmentig mindent egyben kezel
Adattárolás	nincs saját beépített tárhelye, a kész AIP-okat külső tárolóra küldi	saját beépített tárhely
Normalizálás	rendkívül erős: a Format Policy Registry segítségével automatikusan konvertál	támogatott
Technológia	Python, Django, Elasticsearch, microservices architektúra	JAVA-, Solr-, Fedora-alapú architektúra
Integrálhatóság	kiváló: natív kapcsolata van az AtoM és ArchiveSpace rendszerekkel	jó: REST API-kon keresztül integrálható, de alapvetően zártabb, önállóbb egység
Skálázhatóság	jó: vízszintesen skálázható extra feldolgozó csomópontok hozzáadásával. Extrém nagy fájlszám esetén a kezelőfelület és az adatbázis lassulhat.	kiváló: alapjaiban nagyvállalati terhelésre tervezve. A konténerizált architektúra révén rugalmasan kezeli a masszív adatfolyamokat és indexelést.

Az Archivemata egy moduláris munkafolyamat-motor, amelynek elsődleges célja a digitális objektumok feldolgozása és szabványos archívumi csomagokká alakítása. Nagy előnye a rendkívül széles körű fájlformátum-azonosítási és konverziós eszközkészlete, valamint az AtoM gyűjteménykezelővel való zökkenőmentes integrációja. Mivel az Archivemata nem rendelkezik saját állandó adattárral, az elkészült csomagokat külső tárolórendszerekbe továbbítja.

A RODA egy teljes körű megoldás, amely a feldolgozási munkafolyamatok mellett saját, beépített hosszú távú adattárral is rendelkezik. Képes komplex adatstruktúrák kezelésére, és beépített eszközöket kínál az adatok hitelességének folyamatos ellenőrzésére. Figyelembe veszi az európai szabályozásokat és elvárásokat.

A Hagyományok Háza számára az Archivemata tűnik optimális választásnak. A szoftver rugalmassága lehetővé teszi a már meglévő tárolókapacitások használatát, az AtoM-mal való natív kapcsolata pedig egy olyan egységes ökoszisztémát hoz létre, amely a teljes életciklust lefedi: a beérkezéstől a megőrzésen át a nyilvános szolgáltatásig. A folyamatot vázlatosan illusztrálja a 4. ábra, mely a szoftvermodulokat az OAIS funkcionális entitásaira vetítve mutatja meg.

4. ábra: OAIS alapú digitális megőrzési és hozzáférési munkafolyamat az Archivemata–AtoM-ökoszisztémában

6. Eredmények és tervek

A Folklor Archívum gyűjteménykezelési és megőrzési rendszerének megújításáról szóló projekt 2024 őszén kezdődő tervezési szakaszának első ütemében az volt a célunk, hogy felmérjük a követendő szabványokat, a hazai és nemzetközi gyakorlatot, a hasonló kihívásokkal szembenező archívumok tapasztalatait és megoldásait. A második ütemben telepítettük és teszteltük a kiválasztott szoftvereket. A teszteredmények alapján 2025 végére felállítottuk a nyílt forráskódú szoftverekből összeállított rendszer tervét, amelynek alapja az Archivemata és az AtoM integrációja, kiegészítve a személyi és földrajzi névtérként is szolgáló Wikibase (Wikimedia Deutschland, 2025) szoftverrel. Az AtoM és a Wikibase összekapcsolásának technikai megvalósításán, a gráfadatmodell tervein jelenleg is dolgozunk (Antal, Zagyva, 2025). A harmadik ütemben, 2026 elején megkezdjük az éles rendszer kialakítását, és ezzel párhuzamosan kidolgozzuk az adatok importálásának folyamatát. A technológiai váltás mellett kritikus sikertényező lesz a digitalizálási és katalogizálási munkafolyamatok újraszabályozása, valamint a munkatársak módszertani képzésének megvalósítása.

Reményeink szerint 2026-ban feláll egy olyan integrált, szabványalapú rendszer, amely nemcsak a digitális állományok hosszú távú megőrzését szavatolja, hanem jelentősen javítja a gyűjtemény kutathatóságát is. Az Archivemata és az AtoM együttes alkalmazásával megteremtjük az utat a hiteles, OAIS-kompatibilis archiválás felé, míg a Wikibase-alapú névterek bevezetése lehetővé teszi, hogy adataink a szemantikus web részévé váljanak. Ez a fejlesztés biztosítja, hogy a Folklor Archívum által őrzött nemzeti kincs a 21. századi elvárásoknak megfelelően, bárki számára kereshető és kutatható formában, az utókor számára is sértetlenül maradjon fenn.

Jegyzetek

- ¹ Hagyományok Háza Folklor Archívum. Elérhető: <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/folklor-archivum> (Utolsó elérés: 2025. 12. 10.)
- ² Hagyományok Háza. Elérhető: <https://hagyomanyokhaza.hu/hu> (Utolsó elérés: 2025. 12. 10.)
- ³ Martin György Szakkönyvtár. Elérhető: <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/martin-gyorgy-szakkonyvtar> (Utolsó elérés: 2025. 12. 10.)

Felhasznált és ajánlott források

Antal, D., Zagyva, N. (2025) *Enriching and Futureproofing the Databases of the Hungarian Heritage House*, Open Music Observatory. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17759776>

Archivematica: open-source digital preservation system [online]. Elérhető: <https://www.archivematica.org/en/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 03.)

Archivematica Sandbox [online]. Elérhető: <https://sandbox.archivematica.org/administration/accounts/login/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 03.)

ArchivesSpace. Elérhető: <https://archivesspace.org/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 04.)

AtoM: Open Source Archival Description Software (2024). Elérhető: <https://www.accesstomemory.org/hu/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 04.)

Bódog, A. (2022) A nyílt archívumi információs rendszer (OAIS) szabványának honosítása. In: Tick, J., Kokas, K., Holl, A. (szerk.) *Valós térben – az online térért. Networkshop 31: országos konferencia*, Debreceni Egyetem, Hungarnet Egyesület, MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest. p. 20–26. <https://doi.org/10.31915/NWS.2022.3>

Dancs, S. (2016) *A hosszú távú megőrzés szabványos útja (és a Rosetta rendszer példája)*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63(1). p. 27–37. Elérhető: <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/34243/19958> (Utolsó elérés: 2025.12.10.)

DCMI Metadata Terms (2024) [online]. Elérhető: <https://www.dublincore.org/specifications/dublin-core/dcmi-terms/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 01.)

DLM Forum. Elérhető: <https://www.dlmforum.eu/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)

European Commission (2021) *Study supporting the final evaluation of the programme on interoperability solutions for European public administrations, businesses and citizens (ISA2): final study*. LU: Publications Office. Elérhető: <https://data.europa.eu/doi/10.2799/94683> (Utolsó elérés: 2024. 10. 20.)

Folkloradatbázis (2025) [online]. Elérhető: <https://folkloradatbazis.hu/> (Utolsó elérés: 2025. 12. 30.)

Gyűjtemény- és raktárkezelési szabályzat (2021) *Hagyományok Háza*. Elérhető: https://hagyomanyokhaza.hu/sites/default/files/2021-02/Gyujtemeny-%20es%20Raktarkezelesi%20Szabalyzat_20210204_1.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 19.)

Gyűjtőköri és állományalakítási szabályzat (2021) *Hagyományok Háza* [online]. Elérhető: https://hagyomanyokhaza.hu/sites/default/files/2021-02/Gyujtokori%20Szabalyzat_20210204.pdf (Utolsó elérés: 2024. 10. 19.)

ICA (2000) *ISAD(G): General international standard archival description*. 2. kiadás. Ottawa: International Council of Archives.

- ICA (2023) *Records in Contexts: A Conceptual Model for Archival Description*. Version 1.0. International Council on Archives. Elérhető: <https://www.ica.org/ica-network/expert-groups/egad/records-in-contexts-ric/> (Utolsó elérés: 2025. 12. 31.)
- KEEP Solutions (2024a) *RODA Community Edition* [online]. Elérhető: <https://www.roda-community.org/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 03.)
- KEEP Solutions (2024b) *RODA-In* [online]. Elérhető: <https://rodain.roda-community.org/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 03.)
- KEEP Solutions (2024c) *RODA demo* [online]. Elérhető: <https://demo.roda-community.org/#welcome> (Utolsó elérés: 2024. 11. 03.)
- Lagoze, C., Warner, S. (szerk.) (2002) *The Open Archives Initiative - Protocol for Metadata Harvesting - v.2.0*. Elérhető: <https://www.openarchives.org/OAI/openarchivesprotocol.html> (Utolsó elérés: 2024. 11. 01.)
- Library of Congress (2024a) *PREMIS: Preservation Metadata Maintenance Activity* [online]. Elérhető: <https://www.loc.gov/standards/premis/> (Utolsó elérés: 2024. 10. 23.)
- Library of Congress (2024b) *Metadata Encoding and Transmission Standard (METS)* [online]. Elérhető: <https://www.loc.gov/standards/mets/> (Utolsó elérés: 2024. 11.01.)
- Library of Congress (2024c) *EAD: Encoded Archival Description* [online]. Elérhető: <https://www.loc.gov/ead/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 01.)
- MELTE (2024) *Magyarországi egyházi levéltárak közös segédlete (ARCA)*. Elérhető: <https://arca.melte.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 11. 04.)
- MSZ ISO 14721:2022 szabvány adatai (2022) [online]. Elérhető: <https://ugyintezes.mszt.hu/webaruhaz/szabvany-adatok?standard=140845> (Utolsó elérés: 2024. 10. 12.)
- OAIS (2012) *Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS)*. CCSDS Secretariat. Elérhető: <https://public.ccsds.org/pubs/650x0m2.pdf> (Utolsó elérés: 2024. 11. 01.)
- Pávai, I. (1999) *Hagyományőrző Műhely – Martin Médiatár a Corvin téren*, Folkmagazin, 6(2), p. 9. Elérhető: https://lapozo.folkmagazin.hu/mag99_2/?page=9 (Utolsó elérés: 2025.12.10.)
- Segura, S., Gallego, L., Jamin, E., Gomez M. et. al., (2018) *ISA² Action 2017.01 Standard-Based Archival Data Management, Exchange and Publication. Study. Final Report*. Elérhető: https://ec.europa.eu/isa2/sites/isa2/files/isa2_action_2017_01_standard_based_archival_data_management_final_report_v1.00.pdf (Utolsó elérés: 2025. 12. 31.)
- Society of American Archivists (2013) *Describing Archives: A Content Standard (DACS)*, Society of American Archivists, Chicago.. Elérhető: <https://saa-ts-dacs.github.io> (Utolsó elérés: 2025. 12. 31.)
- Wikimedia Deutschland (2025) *Wikibase*. Elérhető: <https://wikiba.se/> (Utolsó elérés: 2025. 12. 31.)
- Zagyva, N. (2024) *Hosszú távú digitális megőrzés a Hagyományok Háza Médiaarchívumában. Tervek a Folklor Archívum gyűjteménykezelési folyamatának szabványokon alapuló megújítására*, Adatgazdász szakirányú továbbképzés szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem. Elérhető: <https://informatika.hu/szakdolgozat/adatgazdasz.pdf> (Utolsó elérés: 2025. 12. 31.)

The present, past and future role of Extended Collective Licenses in the European cultural heritage sector

Olaus Ingskog Bergstrøm¹

¹ National Library of Norway
olaus.bergstrom@nb.no

Received: 10 November 2025 / Accepted: 02 March 2026 / Published: 31 March 2026

Extended collective licenses raise new potential for the dissemination of cultural heritage institution's collections, and their use for innovative purposes. Successful examples from the Nordic countries can serve as inspiration. The system is now established in EU law, which harmonises its conditions throughout Europe. The success of extended collective licenses has however relied on several factors, legislative will, public funds, representative collective management organisations, a culture that supports the collectivization of rights management and relationships between stakeholders. The system is also limited by the principle of territoriality of copyright law, which limits their potential for cultural heritage institutions. To build the conditions for successful extended collective license systems might take time. Cross-border access might require legislative intervention or work on ad-hoc solutions. Cultural heritage institutions have a role to play in how these systems develop.

extended collective licenses, cultural heritage institutions, cross-border access, EU copyright law

1. Introduction¹

European cultural heritage institutions (CHIs) might with good reason look to extended collective licenses (ECLs) for the dissemination of their collection and to ensure its availability for new and innovative uses.

The Nordic countries have long leveraged ECLs to address mass use cases where individual licensing is impractical or impossible. The system extends the scope of voluntary licenses specifically mandated by members of representative collective management organisations (CMOs) to non-members (outsiders).

ECLs have in recent years played a central role in the dissemination of digitised CHI collections in the Nordic countries, demonstrating their potential for the sector. The new ECL-provisions in the CDSM Directive (2019/790/EU), and their connection to organisations regulated by the CRM Directive (2014/26/EU), have also brought about a new level playing field for ECLs in Europe that raises new possibilities.

Questions remain about how well the system "travels"; there has been long-held scepticism about this in Nordic academia (Riis, Schovsbo, 2010, p. 493–494). The success of the ECL-system relies on legal bases, public budgets, representative CMOs, a culture that supports the collectivization of rights management and relationships between stakeholders. The limitation of ECLs to the territory of individual states and the lack of cross-border access threaten to confine CHI collections within national "silos" (Rydén, 2017, p. 631). This issue is now addressed for ECLs at EU-level for out-of-commerce (OOC-) works, but not other uses.

In this brief article I seek to examine the potential afforded to European CHIs by the updated Nordic-inspired, European ECL-system. I will also explore the prospects for CHIs beyond the scope of the current system that would necessitate further reform.

2. The past and present of the Nordic ECL-system

2.1 Background

In the ECL solution, representative CMOs enter voluntary agreements that are extended by statute to outsiders – right holders not represented by the representative CMO – under national copyright laws (Rognstad, 2012, p. 621). The organisation gains

representativity for the relevant category of right holders through non-exclusive mandates. It must also have been granted direct voluntary mandates from a large number of the right holders concerned to authorise the specific uses covered by the voluntary agreements (Stokkmo, 2017, p. 594). The right to opt-out – to reserve your rights to prevent use, or to license the same use individually – has variably been considered another characteristic of the system.

ECLs were first introduced for broadcast in the 1960s, afterwards for photocopying in educational settings, and then in other public and private institutions. The aim was to ensure that existing mass use situations, where individual licensing was considered impractical or impossible, were lawful and remunerated. The extension of voluntary agreements was chosen over compulsory licenses to safeguard the autonomy of right holders to freely negotiate the use of their works (Rognstad, 2004, p. 152; Riis, Rognstad, Schovsbo, 2016, section 4.1). The system was inspired by aspects of the culture of the Nordic countries, which are small, homogenous societies built on a high level of trust and transparency with a pragmatic approach to problem solving, and in particular by the role of collective agreements between organisations representing employers and employees in solving the issues of Nordic labour laws (Riis, Schovsbo, 2010, p. 493–494).²

The voluntary nature of the ECL-system has led it to be viewed as a more sympathetic alternative to other prominent rights clearance models (Rognstad, 2019, p. 367). Presumption of representation and compulsory license systems extend the mandate of representative CMOs to outsiders, and allow CMOs to enter agreements voluntarily. The former allows for opt-outs, while the latter does not. The voluntary nature that separates ECLs from these alternative models is the requirement of a direct voluntary mandate from a large number of the right holders concerned that authorise the specific uses covered by the voluntary agreements (Stokkmo, 2017, p. 595–597).

It is important to note at this early stage that the Nordic countries do not share a completely uniform ECL-model. The national systems have differed on demands for representativity, distribution of remuneration and opt-outs among other areas (Rognstad, 2012, p. 621).

2.2 The nature of ECLs and relationship with international and EU law

ECLs are legal provisions that extend the effect of certain collective agreements to outsiders.³ The agreement, the effects of which are extended to outsiders by the ECL, consists of ordinary collective rights management, where exclusive rights are exercised.

The extended effect of the ECL-provisions has been considered by some authors to function as a limitation to copyright, a legally authorised use in return for remuneration.⁴ Other authors hold the view that the extended effect of the ECL-provisions does not constitute a limitation, but is rather a form of rights management (Schovsbo, Rosenmeier, Petersen, 2024, p. 204). Some authors have perceived the ECLs as limitations only in the absence of opt-outs, as the rights covered by its extended effect can still be managed by the CMO (Riis, Schovsbo, 2010, p. 484–485).

If the extended effect of ECL-provisions functions as a limitation, the three-step test, as established in international treaties, will apply. Such limitations shall only apply in certain special cases, which do not conflict with the normal exploitation of the work and do not unreasonably prejudice the legitimate interests of the rightsholder (Berne Convention, 1971, article 9(2); TRIPS Agreement, article 14). To pass the test, aspects like the concept of representativity, freely negotiated agreements, the principle of equal treatment, access to individual remuneration, and the possibility of opt-outs have variably been highlighted as essential safeguards (Rognstad, 2004, p. 157; Axhamm, Guibault, 2011, p. 514).⁵ Note that those who do not view ECLs as limitations also highlight that their non-voluntary aspects have been deemed by legislators to necessitate the same kind of safeguards (Schovsbo, Rosenmeier, Petersen, 2024, p. 204).

In EU law, the InfoSoc Directive (2001/29/EC) clarifies that ECLs should be seen as a form of rights management, and they should not be covered by the closed list of exceptions in Article 5 of the Directive (InfoSoc Directive, recital 18; Riis, Rognstad, Schovsbo, 2016, section 5.1).

There has historically been one extant EU ECL-provision in the 1993 Satellite and Cable Council Directive (93/83/EEC) Article 3(2) for simultaneous broadcast by satellite with provision for opt-outs. The Commission has previously considered further ECL-provisions in the context of orphan works and multi-territorial online licenses, without any action taken (see Kivistö, 2017).

The 2019 CDSM Directive introduces a specific obligatory ECL-provision for OOC-works in Articles 8–11, and a general voluntary legal basis for ECLs in other areas in Article 12, subject to harmonized safeguards.⁶ Furthermore, only organisations subject to the 2014 CRM Directive shall be able to grant ECLs. This means that the CRM Directive's provisions on the workings of CMOs – in relation to members, other CMOs, users and the public – also apply in ECL situations.

2.3 A Nordic perspective on the central aspects of the ECL-system in the CDSM Directive

2.3.1 Specificity

According to Article 12 of the CDSM Directive, ECL-mechanisms must only be established within "well-defined areas of use", where the nature of the use or the type of protected material makes obtaining individual licenses onerous and impractical to such a degree that the use would be unlikely to occur without such a measure (CDSM Directive, article 12(2)). The Directive allows for specific and general ECL-provisions. General provisions can also be considered specific, within well-defined areas of use, as they tie the extended effect to specific agreements in each individual case (CDSM Directive, recital 47; Riis, et al., 2020, p. 11).

This adheres to the ECL-systems of the Nordic countries. Individual licensing has always been the starting point, with ECLs reserved for special cases where individual licensing is impractical or impossible (see e.g. *Endringer i åndsverkloven* [Prop. 69 L, 2014–2015], p. 60). An agreement between a CMO and users will stipulate the use within a specific legal basis or a general legal basis as introduced in Denmark, Norway and Sweden (Rognstad, 2019, p. 370–371). In the implementation of the CDSM Directive both specific and general provisions have been maintained, as they have been considered in line with the Directive's demand for specificity (*Forslag til lov om ændring af lov om ophavsret* [Lovforslag nr. L 125 (2022–23)], p. 28; *Høringsnotat – forslag til endringer i åndsverkloven m.m.* [Norwegian consultation paper on the CDSM and SatCab II directives], 2023, p. 91; *Upphovsrätten på den digitala inre marknaden* [Prop. 2021/22:278], p. 77).

2.3.2 Representativity

According to the CDSM Directive Article 8(1) and 12(3)a, only organisations subject to the national rules that implement the CRM Directive can enter ECLs. These organisations must be sufficiently representative for the right holders and rights cleared under the license in the relevant Member State. They must also have the ability to manage these rights effectively in the relevant creative sector (CDSM Directive, recital 48).

Representative CMOs have been considered central to the legitimacy of the Nordic ECL-systems (Axhamn, Guibault, 2011, p. 513). It can be presumed that the terms that a representative group of the same category of right holders would voluntarily agree to will often be acceptable to outsiders too.

In the Nordic tradition, representativity has variably been tied to terms like *substantial number* in Denmark and Norway, or to the term *majority* in Finland and Sweden. Despite the wording, neither approach has been seen to demand an *actual* majority. Both approaches also consider the suitability of the organisation, such as its administrative stability, ability to distribute remuneration, and to enter reciprocal agreements with other CMOs (Prop. 69 L, 2014–2015, p. 28–29; Riis, Rognstad, Schovsbo, 2016, p. 4.4.; *Svenska Tonsättarens Internationella Musikbyrå (STIM) v. Tele Danmark A/S* [NJA 2000 s. 445]). This combined flexible approach to satisfying quantitative representativity and qualitative suitability to manage the rights should be considered compliant with the Directive (similarly Riis, et al., 2020, p. 7–8).

Representativity in the Nordic context was originally considered among national right holders. This was changed to right holders whose works are used in the country to respect the prohibition on discrimination on basis of nationality in EU and EEA law (Lund, 2017, p. 556–557). Representation agreements with parallel foreign CMOs are central to CMOs representativity for foreign right holders. The suitability of the CMO is also seen as particularly important to ensure representativity and, as such, legitimacy in relation to foreign right holders (Rognstad, 2012, p. 628; Riis, Rognstad, Schovsbo, 2016, point 4.4; Lund, 2017, p. 556–557).

Denmark, Finland, and Norway also operate with an authorisation system for CMOs that can grant ECLs (*Bekendtgørelse af lov om ophavsret* [Danish Copyright Act (DCA)], 2023, para. 50; *Tekijänoikeuslaki* [Finnish Copyright Act (FCA)], 1961, para. 26; *Lov om opphavsrett til åndsverk mv.* [Norwegian Copyright Act (NCA)], 2018, para. 63). This system allows the regulator to con-

trol for representativity and suitability to manage rights in relation to right holders. If the ability of the organisation to fulfil these criteria lapse, the authorisation can be withdrawn (Rognstad, 2019, p. 370; Schovsbo, Rosenmeier, Petersen, 2024, p. 206).

Denmark, Finland and Norway have all tied or proposed to tie representative CMOs to those covered by the CRM Directive in their CDSM-implementations (Lovforslag nr. L 125 (2022–23), p. 28; *Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av upphovsrättslagen och lagen om tjänster inom elektronisk kommunikation* [RP 43/2022 rd], p. 153; Norwegian consultation paper, 2023, p. 90; see the opposite for Sweden, Prop. 2021/22:278, p. 77–78). In both Denmark and Finland minor updates were made to the concept of representativity, without substantial changes (Lovforslag nr. L 125 (2022–23), p. 28; RP 43/2022 rd, p. 22).

2.3.3 Equal treatment

The CDSM Directive Article 12(3)b demands equal treatment for all right holders in relation to the terms of the license, hereunder access to information on licenses and remuneration from any use made (CDSM Directive, recital 48).

In the Nordic systems, outsiders are ensured equal treatment both in relation to terms and remuneration from licenses (Salmela, 2023, p. 199). There has not been any general demand for individual remuneration. The agreement, an organisation or – in some cases with the agreement of the parties – a tribunal set the general terms for distribution, and these also apply to outsiders. Outsiders shall, however, be able to demand individual remuneration where they can substantiate that their works have been used (DCA, para. 51; FCA, para. 26; NCA, para. 42a; Lund, 2017, p. 555). This of course requires awareness of the use, which has been seen as a potentially issue, in particular for foreign outsiders (Riis, Schovsbo, 2010, p. 482).

It has been normal to distribute funds for collective purposes also, such as stipends, a practice which has had widespread acceptance throughout Europe (Axhamn, 2017, p. 568; Lund, 2017, p. 554–555). Some authors still highlight this as a contrast of the more collectivist Nordic countries with more individualistic foreign systems (Gervais, 2003, p. 19).

The CRM Directive has been implemented in the Nordic countries. It regulates in detail the management of distributable and non-distributable revenue, and its potential use for social, cultural and educational activities for the benefit of right holders (article 8(4), 12(3)c, recital 48). The CDSM Directive extends this through equal treatment to outsiders (Riis, et al., 2020, p. 12–13).

2.3.4 Opt-outs

The CDSM Directive Article 8(4) and 12(3)c demands opt-outs for outsiders, who shall be able to exclude their rights from licensing mechanisms easily, effectively, and at any time. Use should be terminated within a reasonable period, with access to remuneration for any actual use of the protected material maintained (CDSM Directive, recital 48).

Opt-out mechanisms have not always been seen as a precondition in the legal bases for ECLs in the Nordic systems. In Sweden, opt-outs have been mandated in all cases except simultaneous unadulterated retransmission of broadcasts. In Denmark, Finland and Norway however, opt-outs have been limited to certain specific provisions and the general ECL-provisions. This issue has been left to be determined by the CMO within the specific agreement (Lund, 2017, p. 556; SCA, para. 42f).

Arguments against opt-outs have pointed to access to individual remuneration addressing the same concerns (Rognstad, 2012, p. 628). The effect of individual opt-outs on the clearance of complex works with many right holders has been considered capable to undermine the effectiveness of ECLs. The ability to enter individual licenses that will override an existing ECL agreement has also been seen to limit the importance of opt-outs (Lund, 2017, p. 560–561; Rognstad, 2019, p. 369).

In Denmark opt-outs were added in response to the directive, as has been proposed in Norway (Lovforslag nr. L 125 (2022–23), p. 28; Norwegian consultation paper, 2023, p. 92). As a consequence, all the Nordic systems will soon follow the opt-out approach.

2.3.5 Cross-border access

The territorial scope of ECLs has been raised as a prominent issue. In line with the principle of territoriality, national copyright law provisions on ECLs are tied to the territory of the relevant nation state (Axhamn, Gibault, 2012, p. 61). This is both a long-held position in the Nordic theory, and a consequence of the choice of law rules in the EU/EEA (Rognstad, 2019, p. 550; Riis,

et al., 2020, p. 15–16). The consequence is that the extended effect given to ECL agreements will not cover copyright relevant acts that are considered to take place under other national copyright laws (Schønning, 2017, p. 613; Salmela, 2023, p. 181–183).

The territorial segmentation of ECLs creates a *cross-border conundrum* for CHIs that is seen to seriously affect the pan-European dissemination of their collections (Axhamn, Guibault, 2011, p. 515). Cross-border access concerns have led the separate ECL-systems to be labelled as "silos", with the sharing of materials limited to each jurisdiction. One fear is that access for research will be asymmetrical, and the quality of research thus less reliable (Rydén, 2017, p. 631). The segmentation also fits poorly with the potential of modern information technology to share materials more broadly (Salmela, 2023, p. 185).

Two solutions have been proposed. One is through legal intervention, a provision that allows sharing material throughout the EEA by entering an ECL agreement with the CMO in the Member State where the CHI is based. The other is through reciprocal mandates by CMOs to allow the conclusion of multi-territorial licenses (Axhamn, Guibault, 2011, p. 516). Legal theory favours two models for legal intervention. One is the extension of ECL agreements to other Member States, leaving the matter to the license. The other, based on the country-of-use principle, uses a legal fiction to determine that the use only takes place in the State where the licensee, such as a CHI, is established (Parson, Rydén, 2024, p. 100; Salmela, 2023, p. 206–208).

The CDSM Directive introduces the first approach for cross-border ECLs for OOC-works. ECL agreements may allow the use of OOC-works or other subject matter by CHIs in any Member State leaving the scope to the specific agreement (CDSM Directive, article 9(1)). The EU legislator has therefore made legislative updates on cross-border provisions for ECLs albeit in a narrow area.⁷

On the other hand, there is no such approach for the general ECL-provision in Article 12. Such licenses shall only concern use on the territory of the individual Member State (CDSM Directive, recital 43). The Directive requires the Commission to make a proposal on cross-border effect, if found appropriate in its report on the state of the ECL-provision. This was considered premature (European Commission, 2021, p. 19).

3. The past: Taking inspiration from the Nordic countries

3.1 ECL-provisions and agreements

All Nordic countries have provisions on ECLs that CHIs can leverage for copyright-relevant acts beyond existing exceptions and limitations.

Norway, Sweden and Finland have provisions for the reproduction and making available to the public of the collections of libraries, archives and museums (FCA, para. 16d; NCA, para. 50; *Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk* [Swedish Copyright Act (SCA)], para. 42d). The aim is to allow CHI collections to be shared in new ways made possible by modern information technology (Rognstad, 2019, p. 379). There are some minor differences, though, in that the Norwegian provision concerns published works, and artwork and photographs made available to the public, while the Swedish version encompasses all works made available to the public. Denmark has no equivalent provision, only a more limited provision for individual access on demand to articles from newspapers, journals and joint works, and shorter paragraphs of books and other literary works (DCA, para. 16b).

Two prominent ECL agreements have been entered pursuant to these provisions that allow for the online dissemination of CHI collections.

The Bokhylla-agreement was entered between the National library of Norway (NLN) and Kopinor (CMO for rights in printed works) in 2009. It allows for the reproduction and making available to the public of printed works, including translated works, up to and including the year 2000. The works may be sources from the library collections and displayed on the institution's own webpages. A partner agreement was made for journals in 2018 (Parson, Rydén, 2024, p. 63–35). In 2024, the agreement was updated to include works up to and including the year 2005 and moved from a rate-per-page model to a lump sum model (Bræin, 2025). While not demanded by the relevant ECL-provision itself, the agreement provides for opt-outs.

In 2014, the Finnish National Gallery and Ministry of Education and Culture entered into an ECL agreement with Kuvasto and Kopiosto (CMOs for visual artists and photographers). The agreement allows for the reproduction and making available to the public of the visual art and photographs by Finnish artists and photographers held in the collections of the National Gallery. The works are freely available online, accessible worldwide. There is provision for opt-outs, but reportedly these are

rarely exercised. Rights were cleared for the works' remaining term of protection through a lump-sum payment. A new lump sum is paid yearly for new works added to the collections. There are ongoing efforts to extend the agreement to other Finnish museums (Parson, Rydén, 2024, p. 62–63; Salmela, 2023, p. 186).

There are also ECL-provisions in the Nordic countries for the reproduction and making available to the public of audio-visual content in broadcasters' archives (DCA, para. 30a; FCA, para. 25g). The provisions only concern programs broadcast prior to specific dates. In 2018, Norway replaced its equivalent provision with a general ECL for use of audio-visual content that allows for ECL agreements where individual licensing is not available (NCA, para. 57).

In 2025, the National Library of Denmark (NLD) entered into an ECL agreement with Copydan Arkiv under this provision that allows for the sharing of radio and TV broadcast from Danish Radio (DR), collected in the so-called "DR archive". The recordings can be made openly available on the webpages of the NLD. The agreement was based on the Danish media agreement for 2023–2026 (Kulturministeriet, 2023).

Uses beyond these provisions can be covered by the general ECL-provisions in Denmark, Norway and Sweden, where the agreement fulfils the demands for specificity, and individual licensing is impractical or impossible (DCA, para. 50; NCA, para. 63; SCA, para 42k).

3.2 Cross-border pilots

To address the cross-border issues with ECLs the National Library of Sweden (NLS) has launched pilot programs to share parts of its collection in Finland and Malawi. The approach leverages overlapping legal bases and joint licenses with CMOs in two or more jurisdictions (Parson, Rydén, 2024, p. 48).

The pilot agreement for Finland aims to give access to broadcasts from the Swedish national broadcaster SVT in the collection of the NLS at a Finnish academic institution (Åbo Akademi). Access is to be granted by streaming through a remote access network to 40 researchers at the academic institution. ECL agreements were concluded with Copyswede (Sweden) and Kopiosto (Finland). The pilot relies on the representativity of both CMOs and an agreement of mutual representation between them for making available of audio-visual works for scientific research. Producers' and broadcasters' rights were reportedly licensed separately (Parson, Rydén, 2024, p. 58–60; Salmela, 2023, p. 205).

The pilot agreement for Malawi aims to give access to books published between 1940 and 1959 from the collections of the NLS. Access is to be granted through a remote access solution to researchers affiliated to one or two universities in Malawi. Agreements have been entered into with CMOs on the basis of ECL-provisions in each jurisdiction that allow for the use of such work for research purposes. There are demands for opt-outs and a mechanism for right holders to opt-out as part of the pilot is under development (Parson, Rydén, 2024, p. 60–61; Salmela, 2023, p. 205).

The scope of these pilots is limited, but the experience shows that agreements can be reached between very different jurisdictions.⁸ The benefit they offer and whether they can be expanded to other territories still remains to be seen.

4. The future: A fully fledged ECL-system for the EEA?

4.1 The potential in legislation

At the EU-level, the OOC and the general ECL-provision in the CDSM Directive have been transposed into national law, except for the EFTA parties to the EEA. The rules of the CRM Directive are well-established in the Member and Contracting States.

The legislative updates notably address some prominent concerns with the exportability of the ECL-system. Issues with competition law, and the relationship between representative CMOs and right holders have been considered likely to require legislative intervention on issues not similarly addressed in the Nordic countries (Riis, Schovsbo, 2010, p. 23–24). The CDSM Directive and the CRM Directive address most of these concerns by harmonizing the conditions for ECLs and the work of CMOs in relation to members, other CMOs, users and the public (see similarly Salmela, 2023, p. 209). The CRM Directive is considered to ensure a baseline of good governance, transparency, as well as well-functioning CMOs (Salmela, 2023, p. 195).

However, further legislative intervention does not seem to be realistic in the near future. The Commission has released its report on Article 12 CDSM as demanded by Article 12(6), which provides an assessment of ECL-systems in the Member States.

The Commission's focus in the report is on monitoring the compliance of national systems, with a focus on the safeguards. This places any further intervention at some future date (European Commission, 2021, p. 19).

4.2 Dissemination and innovative uses beyond OOC? It might take time 4.2

In this new harmonized European ECL-system, there is a potential for CHIs to find new ways to disseminate their collections for new and innovative uses. The examples from the Nordic countries referenced above can serve as inspiration for the use of ECLs to allow access to collections more broadly. Calls for and nascent work on innovative uses such as the use of CHI collection to train and share national Large Language Models (LLMs) can also serve as inspiration (Brygfjeld, 2025; Parson, Rydén, 2024, p. 102–105). The success of the ECL-system in the Nordic countries has, however, also clearly relied on several specific aspects, such as legislative will, public funds, a culture that supports the collectivization of rights management and relationships between users, CMOs and right holders (Riis, Schovsbo, 2010, p. 23–25).

Public interest use cases for CHI collections should be highlighted to legislators to support the availability of the necessary funds, and the existence of appropriate legal provisions that allow for ECLs.

Access to funds might be a concern in some jurisdictions. For instance, the Commission considered the fees paid under the Norwegian Bokhylla-agreement excessive in the context of orphan works (European Commission, 2011, p. 27–28; Kivistö, 2017, p. 636). This demonstrates a potential scepticism to the financial cost of ECLs. While business models must be considered carefully (Parson, Rydén, 2024, p. 100–102), it should be recalled that ECLs ensure remuneration for uses that otherwise were not likely to happen (Salmela, 2023, p. 108).

Some jurisdictions as mentioned show that innovative use cases can potentially be addressed by ECLs, but that the success of such solutions rely on more than legislative will. For example a recent Spanish proposal for an ECL-provisions for the use of material to train general purpose AI models was withdrawn because of negative feedback from right holders in the public hearing (*Proyecto de Real Decreto por el que se regula la concesión de licencias colectivas ampliadas para la explotación masiva de obras y prestaciones protegidas por derechos de propiedad intelectual para el desarrollo de modelos de inteligencia artificial de uso general*, 2024; Nobre, 2024). This was in part because of controversy about the legality of historic model training (Fernández, 2025). This contrasts with Norway, where an ECL agreement has been concluded for the use of Norwegian newspapers in the collections of the NLN to train and share national LLMs (Brygfjeld, 2025).

ECLs can only be entered into with CMOs and right holders that want to reach an agreement for the type of use in question. Riis and Schovsbo previously spoke to the need for an ECL-system to be accompanied by "organizations and a culture of basing rights administration on a combination of private agreements and public rules" (2012, p. 23–24). This means that relationships might have to be built over time to allow solutions like those reached in the Nordic countries.

Resources might therefore have to be put into relationships and culture, if ECLs are to become an effective means for new and innovative uses of CHI collections throughout Europe. CHIs should be prepared to do a pedagogical job both in relation to legislators and right holders to build the conditions for a successful ECL-system.

4.3 On territoriality there is little movement at EU-level

There does not seem to be any current plans to further develop cross-border ECL licenses under Article 12 CDSM. The Commission report, as mentioned, considers the issue premature. It highlights potential issues with applying safeguards in cross-border contexts, including representativity of CMOs, and the identification and payment of outsiders. These safeguards are considered an integral part of the ECL-system, and the report highlights the need for their proper implementation (European Commission, 2021, p. 19).

The view of several authors quoted in this paper is that the cross-border delimitation of ECLs distinctly limit the potential for dissemination of CHI collections and their use for innovative purposes.⁹ There has been considerable recent theoretical work on cross-border access that address both legal models and safeguards (Parson, Rydén, 2024, p 94–105; Salmela, 2023). This can support the development of ad hoc solutions and efforts towards legislative updates.

There might also be specific use cases that make either legislative intervention or the development of ad-hoc solutions particularly pressing. One issue is cross-border language areas, especially in the cases of minority languages. Europe is a region

where language areas might go beyond the borders of its constitutive states, but access to cultural heritage is clearly a benefit to all language users. Minority language areas are often under pressure by dominant state languages. This situation has been exacerbated by the rise of digital technology and the internet, which strengthens the push for language users to move to dominant national languages and even to English. The access to services, information, and also community, drives users to hegemonic languages whether at global level or in bilingual situations (Ojeda Caba, 2024, p. 140). Broad access to language resources for minority languages is therefore an important issue.

The use of CHI collections to train LLMs in national languages has been raised as an essential part of national infrastructure (Parson, Rydén, 2024, p. 102). There are also distinct concerns for LLMs in minority languages. Short literary traditions imply that the amount of available training data is normally limited for minority languages and the standardisation of the languages can be ongoing. The variable quality of accessible language data, especially from online sources, demands professionals to carefully wash, curate and annotate corpora and evaluate finished models. This demonstrates a difficult balancing act. Language technology might actively harm standardisation and the state of a minority languages, but it also has the potential to improve minority languages and give them visibility and recognition (Wiechete et. al, 2024). Broad access to the quality language data that exist for minority languages and the ability to use it across jurisdictions is therefore important.

The protection of minority languages, therefore, speaks for the ability to extend clearance of CHI collections across language communities regardless of borders. Stakeholders must question whether ad-hoc solutions through reciprocal mandates for CMOs are available and sufficient, or if there should be a push for legislative intervention for cross-border ECLs at the EU-level to allow for these and other pertinent cross-border public interest use cases. These and other public interest use cases, which speak to cross-border access in mass-use situations that involve CHI collections, should be further developed.

5 Conclusion

There seems to be a lot of potential in the new updated European ECL-system. Surprisingly to some perhaps a lot of ground-work has already been done. Examples from the Nordic countries show that ECLs can be leveraged to allow for mass and innovative use cases of CHI collections. There is the potential to leverage examples of well-functioning agreements to address solutions in other European countries also.

There remains work to be done, and it is not assured that the system will work everywhere. Without legal provisions, public budgets, representative CMOs and relationships between the stakeholders that allow for agreements to be entered, ECLs might have limited effect in practice.

The work at the EU level seems to be in the monitoring phase, the onus is now on CHIs to inform and engage with legislators, CMOs, and right holders to ensure the current system's potential is fully realized. Cross-border use cases can be attempted to be addressed with ad-hoc solutions through joint licenses. This work can hopefully also highlight any limitations in the current system, and emphasise the need for legislative updates, such as extending cross border ECLs beyond OOC-works. Use cases that have a strong public interest angle, for instance cross-border language areas for minority languages, can perhaps highlight both the potential and limitations of the current ECL systems. This can help to demonstrate the most pressing needs for intervention both at the national and at the EU-level.

Notes

¹ Thank you to Guro Bøe Linnet, Ole-Andreas Rognstad, the anonymous peer reviewers and the editorial staff of CeLISR for comments on the manuscript. It goes without saying that all errors and omissions are my own.

² For a historical perspective see Karnell (1981).

³ The term was originally applied to the license agreement, but now signifies the legally mandated extended effect, see Rognstad (2004), p. 152.

⁴ As opposed to an exception, which allows free use without remuneration. See Axhamn, Guibault (2011) p. 513; similarly Rognstad (2012), p. 622–623.

⁵ See the discussion of the steps for ECLs in Salmela (2023), p. 189–191.

⁶ As well as systems based on presumption of representation, see Recitals 33 and 46.

⁷ The recognition of orphan work status (Directive 2012/28/EU, article 4), the exceptions for teaching (CDSM Directive, article 5(3)), and types of OOC-works or other subject matter with no representative CMO (CDSM Directive, article 9(2)) have also been given cross-border effects.

⁸ Malawi was chosen in part as a common law jurisdiction, see Parson and Rydén (2024), p. 60–61.9

⁹ See section 2.3.5 Cross-border access, above. See section 2.3.5 Cross-border access, above.

Sources/Literature

Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, April 15, 1994 [TRIPS Agreement]. Available at: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/305907> (Accessed: 25 November 2025)

Axhamn, J. (2017) *The Consistency of the Nordic Extended Collective Licencing Model with International Copyright Conventions and EU Copyright Norms*. Nordiskt Immateriellt Rättsskydd, 2017(6), 563–579. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/14072> (Accessed: 25 November 2025)

Axhamn, J., Guibault, L. (2011) *Solving Europeana's mass-digitization issues through Extended Collective Licensing?* Nordiskt Immateriellt Rättsskydd, 2011(6), 509–516. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/8892> (Accessed: 25 November 2025)

Axhamn, J., Guibault, L. (2012) *Cross-Border Extended Collective Licensing: A Solution to Online Dissemination of Europe's Cultural Heritage* (SSRN Scholarly Paper No. 2001347). Social Science Research Network. Available at: <https://papers.ssrn.com/abstract=2001347> (Accessed: 25 November 2025)

Bekendtgørelse af lov om ophavsret (LBK nr. 1093 af 20/08/2023) [DCA]. Available at: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2023/1093> (Accessed: 25 November 2025)

Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, July 24, 1971. Available at: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/283698> (Accessed: 25 November 2025)

Bræin, N. (2025) *Ny Bokhylla-avtale gir deg digital tilgang til 400 000 bøker*. Nasjonalbiblioteket. Available at: <https://www.nb.no/pressemeldinger/ny-bokhylla-avtale-gir-deg-digital-tilgang-til-400-000-boker/> (Accessed: 25 November 2025)

Brygfjeld, S. A. (2025) *Nasjonalbiblioteket inngår historisk avtale med landets aviser om innhold til kunstig intelligens*. Nasjonalbiblioteket. Available at: <https://www.nb.no/pressemeldinger/nasjonalbiblioteket-inngar-historisk-avtale-med-landets-aviser-om-innhold-til-kunstig-intelligens/> (Accessed: 25 November 2025)

Council Directive 93/83/EEC of 27 September 1993 on the Coordination of Certain Rules Concerning Copyright and Rights Related to Copyright Applicable to Satellite Broadcasting and Cable Retransmission [Satellite and Cable Directive]. Available at: <http://data.europa.eu/eli/dir/1993/83/2019-06-06> (Accessed: 25 November 2025)

Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC [CDSM Directive]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790> (Accessed: 25 November 2025)

Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the Harmonisation of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society [InfoSoc Directive]. Available at: <http://data.europa.eu/eli/dir/2001/29/2019-06-06> (Accessed: 25 November 2025)

Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on Certain Permitted Uses of Orphan Works. Available at: <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/28/oj> (Accessed: 25 November 2025)

Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market [CRM Directive]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/26> (Accessed: 25 November 2025)

Endringer i åndsverkloven (gjennomføring av EUs hitteverkdirektiv og innføring av generell avtalelisens mv.) [Prop. 69 L, 2014–2015]. Stortinget; Kulturdepartementet. Available at: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-69-l-2014-2015/id2401119/> (Accessed: 25 November 2025)

European Commission (2011) *Commission Staff Working Paper Summary of the Impact Assessment on the Cross-Border Online Access to Orphan Works*. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011SC0616> (Accessed: 25 November 2025)

European Commission. (2021) *Commission Staff Working Document: Report on the Use of Collective Licensing Mechanisms with an Extended Effect Under Article 12(6) of Directive 2019/790/EU on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market*. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14480-2021-INIT/en/pdf> (Accessed: 25 November 2025)

Fernández, M. S-N. (2025) *Licencias colectivas y defensa cultural ante el Real Decreto*. SafeCreative. Available at: <https://www.safecreative.org/tips/es/licencias-colectivas-y-defensa-cultural-ante-el-real-decreto/> (Accessed: 25 November 2025)

Forslag til lov om ændring af lov om ophavsret [Lovforslag nr. L 125 (2022–23)]. Folketinget; Kulturministeriet. Available at: https://www.ft.dk/samling/2022/lovforslag/L125/som_fremsat.htm (Accessed: 25 November 2025)

Gervais, D. J. (2003) *Application of an Extended Collective Licensing Regime in Canada: Principles and Issues Related to Implementation* (SSRN Scholarly Paper No. 1920391). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1920391> (Accessed: 25 November 2025)

Høringsnotat – Forslag til endringer i åndsverkloven mv. – gjennomføring av digitalmarkedsdirektivet (EU) 2019/790 og nett- og videresendingsdirektivet (EU) 2019/789 [Norwegian consultation paper on the CDSM and SatCab II directives]. (2023) Kultur- og likestillingsdepartementet. Available at: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-om-endringer-i-andsvorkloven-digitalmarkedsdirektivet-m.v/id3013710/> (Accessed: 25 November 2025)

Karnell, G. (1981) *Avtalslicenskonstruktionen, principiella och praktiska frågor*. Nordiskt Immateriellt Rättsskydd, 1981(4), p. 253–265. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/1228> (Accessed: 25 November 2025)

Kivistö, M. (2017) *Extended Collective Licenses that have Failed: Two Case Studies*. Nordiskt Immateriellt Rättsskydd, 2017(6), p. 635–640. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/14079> (Accessed: 25 November 2025)

Kulturministeriet (2023) *Bredt forlig skal skabe tryghed og fremtidssikre mediebranchen*. Available at: <https://kum.dk/aktuelt/nyheder/bredt-forlig-skal-skabe-tryghed-og-fremtidssikre-mediebranchen> (Accessed: 25 November 2025)

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk [SCA]. Available at: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1960729-om-upphovsratt-till-litterara-och_sfs-1960-729/ (Accessed: 25 November 2025)

Lov om opphavsrett til åndsverk mv. (åndsverkloven) [NCA] (2018). Available at: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-15-40> (Accessed: 25 November 2025)

Lund, A. M. (2017) *The Nordic Extended Collective Licence – Particular Aspects*. Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2017(6), p. 552–562. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/14071> (Accessed: 25 November 2025)

Nobre, T. (2024) *A first look at the Spanish proposal to introduce ECL for AI training*. Kluwer Copyright Blog. Available at: <https://legalblogs.wolterskluwer.com/copyright-blog/a-first-look-at-the-spanish-proposal-to-introduce-ecl-for-ai-training/> (Accessed: 25 November 2025)

Odeja Caba, J. (2024) Drets lingüístics i mitjans de comunicació a l'era de la digitalització. In: Fuster, V. T. (ed.) *El dret a la llengua*. Saldonar, Barcelona. p. 137–148. ISBN 978-84-19571-47-2. Available at: https://www.saldonar.com/documents/lilibres/maq_el-dret-a-la-llengua_web.pdf (Accessed: 25 November 2025)

Parson, K., Rydén, J. (2024) *A16 Clearing rights, developing best practice guidelines for IPR clearance and instructional material*. EODOPEN. Available at: <https://eodopen.eu/download/D16bcd-report-on-developing-best-practice-guidelines-for-ipr-clearance-and-instructional-material.pdf> (Accessed: 25 November 2025)

Proyecto de Real Decreto por el que se regula la concesión de licencias colectivas ampliadas para la explotación masiva de obras y prestaciones protegidas por derechos de propiedad intelectual para el desarrollo de modelos de inteligencia artificial de uso general (2024) Available at: <https://www.cultura.gob.es/servicios-a-la-ciudadania/informacion-publica/audiencia-informacion-publica/cerrados/2024/concesion-licencias-colectivas.html> (Accessed: 25 November 2025)

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av upphovsrättslagen och lagen om tjänster inom elektronisk kommunikation [RP 43/2022 rd]. Riksdagen; Undervisnings- och kulturministeriet. Available at: <https://www.finlex.fi/sv/regeringspropositioner/2022/43> (Accessed: 25 November 2025)

Riis, T., et al. (2020) *Comment of the European Copyright Society on the Implementation of the Extended Collective Licensing Rules (Arts. 8 and 12) of the Directive (EU) 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market* (SSRN Scholarly Paper No. 3631082). Social Science Research Network. Available at: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3631082> (Accessed: 25 November 2025)

Riis, T., Rognstad, O.-A., Schovsbo, J. (2016) Collective agreements for the clearance of copyrights – the case of collective management and extended collective licences. In: *User Generated Law*. p. 55–76. Edward Elgar Publishing. ISBN 978-1-78347-956-6. Available at: <http://dx.doi.org/10.4337/9781783479566.00008> (Accessed: 25 November 2025)

Riis, T., Schovsbo, J. (2010) *Extended Collective Licenses and the Nordic Experience: It's a Hybrid but is it a Volvo or a Lemon*. Columbia Journal of Law and the Arts, 33(4), p. 471–498. Available at: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/cj-la33&i=479> (Accessed: 25 November 2025)

Rognstad, O.-A. (2004) *Avtalelisenser*. Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2004(2), p. 151–159. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/1626> (Accessed: 25 November 2025)

Rognstad, O.-A. (2012) *Avtalelisens som nordisk løsningsmodell – Noen refleksjoner, særlig knyttet til avtalelisensens legitimitet i utlandet*. Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2012(6), p. 620–632. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/9159> (Accessed: 25 November 2025)

Rognstad, O.-A. (2019). *Opphavsrett* (2. utgave). Universitetsforlaget, Oslo. Available at: <https://www.universitetsforlaget.no/opphavsrett> (Accessed: 25 November 2025)

Rydén, J. (2017) *Extended Collective Licensing and Aspects of Territoriality. Is a Global Library a Vision or Utopia?* Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2017(6), 629–634. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/14078> (Accessed: 25 November 2025)

Salmela, K. (2023) *Extended collective licence in cross-border digital use*. Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2023(2), 178–210. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/19952> (Accessed: 25 November 2025)

Schovsbo, J., Rosenmeier, M., Petersen, C. S. (2024) *Immaterialret* (7. udgave). Djøf Forlag, København. Available at: <https://www.jurabibliotek.dk/display/book/9788757459333/9788757459333.xml> (Accessed: 25 November 2025)

Schønning, P. (2017) *Problemstillingen vedrørende grænseoverskridende aftalelicens*. Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2017(6), 613–614. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/14076> (Accessed: 25 November 2025)

Stokkmo, O. (2017) *The Extended Collective Licensing Agreement, or the Extension of Voluntary Licensing Agreements around the World*. Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2017(6), p. 593–603. Available at: <https://www.nir.nu/journals/viewsection/14073> (Accessed: 25 November 2025)

Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (STIM) v. Tele Danmark A/S [NJA 2000 s. 445]. Högsta domstolen. Available at: <https://lagen.nu/dom/nja/2000s445> (Accessed: 25 November 2025)

Tekijänoikeuslaki (404/1961) [FCA]. Available at: <https://www.finlex.fi/eli?uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/1961/404/ajanta-sa/2025-06-27/fin>

Upphovsrätten på den digitala inre marknaden [Prop. 2021/22:278]. Riksdagen; Justitiedepartementet. Available at: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/proposition/upphovsratten-pa-den-digitala-inre-marknaden_h903278/ (Accessed: 25 November 2025)

Wiecheteck, L. et al. (2024) The Ethical Question – Use of Indigenous Corpora for Large Language Models. In: Calzolari, N. et al. (eds.) *Proceedings of the 2024 Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (LREC-COLING 2024)*. p. 15922–15931. ELRA and ICCL, Torino. <https://aclanthology.org/2024.lrec-main.1383/> (Accessed: 25 November 2025)

„Bizonyítékleltár” – Hogyan gyűjtsük adatainkat a szervezeti önértékeléshez?

"Evidence Inventory" – How to collect data for organizational self-assessment?

Kocsi Hajnalka Anna¹

¹ Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar
hajnikocsi@gmail.com

Beérkezett: 2025. 11. 13. / Elfogadva: 2026. 01. 22. / Publikálva: 2026. 03. 17.

A jelen összefoglaló egy újonnan kidolgozott, a szerző saját szakmai tapasztalataira épülő módszert ismertet, amely a könyvtári szervezeti önértékeléshez kapcsolódó adatgyűjtési folyamatok egyszerűsítését és átláthatóbbá tételét tűzi ki célul. A bemutatott megközelítés elősegítheti a könyvtári stratégia tudatosabb és eredményesebb megvalósítását, egyúttal a stratégiai célok felé vezető folyamat kulcsfontosságú állomásainak szisztematikus rögzítésével a keletkező információkból egy koherens, megbízható „bizonyítékleltár” kialakítását teszi lehetővé.
kulcsszavak:

szervezeti önértékelés, stratégia, KMÉR-kritériumok („Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere” kritériumok), bizonyítékleltár

The present summary introduces a newly developed method based on the author's own professional experience, aiming to simplify and make more transparent the data collection processes related to organizational self-assessment in libraries. The approach presented may facilitate a more conscious and effective implementation of library strategy and, at the same time, by systematically documenting the key milestones of the process leading toward strategic objectives, enables the creation of a coherent and reliable "evidence inventory" from the information generated.

institutional self-assessment, strategy, KMÉR criteria (Criteria of the Quality Management Evaluation System for Libraries), evidence inventory

A következő összefoglaló egy általam kidolgozott, saját tapasztalataimra épülő módszert ismertet, amely elősegítheti az adatgyűjtés egyszerűsítését és átláthatóbbá tételét a könyvtárak szervezeti önértékelési folyamataiban. A módszer támogathatja a könyvtári stratégia megvalósulását, és a stratégiai célokhoz vezető út mérföldköveinek dokumentálásával egyfajta „bizonyítékleltár” hozhat létre a rögzített információkból.

A módszer lényege három lépésben alkalmazható:

- 1. A KMÉR (Bajnok, T. et al., 2019) fő- és alkritériumai szerinti csoportosításhoz a saját stratégiai átfogó céljainkat/ fókuszterületeinket, valamint ezek részletes célkitűzéseit és feladatait társítjuk.** Megkeressük azt a kritériumot, amelyben az adott stratégiai célkitűzés megvalósul. Fontos megjegyezni, hogy egy-egy stratégiai célkitűzés vagy fókuszterület több kritériumhoz is kapcsolható!
- 2. A második lépésben átgondoljuk és rögzítjük az adott alkritérium megvalósulását igazoló dokumentumokat és tevékenységeket.**
- 3. A harmadik lépésben az adott évhez rendelve tényszerűen dokumentáljuk a teljesült feladatokat, a konkrét megvalósulásokat.** Az átfogó értékelés érdekében lényeges, hogy ezeket az információkat folyamatosan, évente gyűjtsük a táblázatban.

A módszer gyakorlati alkalmazását a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár 2023–2027 közötti stratégiai terve (DEENK, év nélkül) alapján mutatom be.

A könyvtár stratégiai terve öt fő fókuszterületet határoz meg:

1. A DEENK szerepe a kutatási ökoszisztémában.
2. A hallgatói eredményesség támogatása.
3. Kultúráközvetítés és -megőrzés.
4. Kommunikáció, partnerség, képviselő.
5. Működés és működésfejlesztés: transzparencia a tevékenységekben.

A gyakorlati példában a DEENK Bizonyítékleltára alapján a KMÉR kilenc főkritériuma közül kettőt emelek ki a stratégia megvalósulásának dokumentálására. (Ezek a kritériumok a példa keretében csak részben kerülnek ismertetésre.)

- 4. főkritérium: Együttműködés, partnerek, erőforrások.
- 5. főkritérium: Folyamatok.

A két kiemelt KMÉR-kritérium a könyvtári stratégia megvalósításának négy fókuszterületéhez is kapcsolható:

- A hallgatói eredményesség támogatása.
- Kommunikáció, partnerség, képviselő.
- Kultúráközvetítés és -megőrzés.
- Működés és működésfejlesztés: transzparencia a tevékenységekben.

(Megjegyzés: ahogyan azt korábban is jeleztem, egy-egy stratégiai célkitűzés vagy fókuszterület több KMÉR-kritériumhoz is kapcsolódhat. A példa ezt az összefüggést is szemlélteti.)

A stratégiai fókuszterületekhez rendelt feladatok teljesülésének nyomon követése éves rendszerességgel történt, a dokumentált eredmények rögzítése elsősorban a könyvtár hivatalos szakmai beszámolóiban szereplő adatok alapján valósult meg (**1. melléklet**).

Az ismertetett módszer alkalmazásának előnyei:

A Minősített Könyvtári cím pályázati felhívása meghatározza a szakmai beszámoló elkészítésének szempontrendszerét. Ennek egyik fontos eleme, hogy a pályázóknak be kell mutatniuk: *„A fejlesztésekkel kapcsolatos mérések, elemzések, partneri visszajelzések eredményei hogyan kapcsolódnak a stratégiai célok megvalósításához.”* E módszer alkalmazása elősegítheti ennek a kapcsolódásnak az átgondolását, és lehetőséget nyújthat a PDCA-logika és -szemlélet megjelenítésére is a beszámolóban.

A módszer támogathatja a pályázati felhívás egyéb elvárásainak teljesítését is. A szakmai beszámoló felépítésére vonatkozó követelmények között szerepel például, hogy: *„A szakmai beszámoló felépítése tükrözze a KMÉR kritériumainak és alkritériumainak struktúráját!”* Ez a megközelítés segítheti a beszámoló logikus, KMÉR-kompatibilis szerkezetének kialakítását.

A módszer konkrét előnyei a beszámoló készítésének folyamatában:

- A beszámoló szerkezete biztosan követni fogja a KMÉR szempontrendszerét.
- A táblázatos megjelenítés révén világosan láthatók lesznek az adottság- és eredménykritériumok kulcselemei.
- Egy helyen, rendszerezve fognak megjelenni a könyvtár működésének fontosabb eseményei, valamint ezek tényszerű, adatokkal alátámasztott eredményei.

Minőségügyi-könyvtári szakértőként gyakran külön is vizsgáljuk, hogy a könyvtár tevékenységei mennyire kapcsolódnak a stratégiához. Fontos értékelési szempontunk az, hogy a KMÉR-kritériumok mentén vizsgált területek összhangban vannak-e a könyvtár saját stratégiai céljaival. A használt módszer jól rávilágíthat ezekre az összefüggésekre, és segítheti a stratégiai megvalósulás következetes dokumentálását is.

A módszer közvetlenül is támogathatja a szervezeti önértékelést. Az önértékelést végzők számára hasznos segítséget nyújthat abban, hogy a KMÉR-kritériumok szempontjainak értékelésekor milyen bizonyítékokat és teljesült célkitűzéseket tudnak azonosítani saját könyvtáruk működésében.

2023-tól kezdődően már nem csupán egy, hanem két szervezeti önértékelés elvégzése, valamint azok eredményeinek összehasonlítása is feltétele a Minősített Könyvtári cím pályázat benyújtásának (Kulturális és Innovációs Minisztérium, 2023). Az ismertetett módszer ebben az összevetésben is hatékony eszközként szolgálhat, mivel támogatja az évenkénti változások elemzését, illetve a fejlődési irányok azonosítását.

A módszer kialakítása a kezdeti szakaszban bizonyos nehézségeket okozhat, különösen akkor, amikor a KMÉR-kritériumok szerinti csoportosítást az intézményi stratégiai célokhoz kell igazítani. Ugyanakkor elmondható, hogy a kezdeti kihívások leküzdése után egy jól strukturálható és rugalmasan alkalmazható eszköz válik elérhetővé a könyvtárak számára, amely hatékonyan támogatja a stratégiai célok megvalósulásának következetes nyomon követését.

Felhasznált és ajánlott források

Bajnok, T., Bognárné Lovász, K., Fehér, M., Horváth, A., Mészárosné Merbler, É., Topár, J., Tóth, M. (2019) *Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere*, Könyvtári Intézet, Budapest. Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/kmer_atdolg.pdf (Utolsó elérés: 2025. 11. 13.)

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK) (év nélkül) *Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár stratégiai terve 2023–2027*. Elérhető: <https://lib.unideb.hu/hu/strategia> (Utolsó elérés: 2025. 11. 13.)

Kulturális és Innovációs Minisztérium (2023) *A Kulturális és Innovációs Minisztérium 2023. évi pályázati felhívása a Könyvtári Minőségi Díj elnyerésére*. Elérhető: <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/c/c8/c83/c83ae8e8b01b15c6a6f867a-609c3318e4a1a7b45.pdf> (Utolsó elérés: 2025. 11. 13.)

Befejeződött egy százéves vállalkozás

Gulyás Pál – Viczián János: Magyar írók élete és munkái

A century-old manuel is completed

Pál Gulyás – János Viczián: Lives and Works of hungarian writers

Pogány György¹

¹ Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekció
bibliofl52@gmail.com

Beérkezett: 2026. 02. 16. / Elfogadva: 2026. 02. 16. / Publikálva: 2026. 03. 24.

Viczián, B. (2025) *Magyar írók élete és munkái*. 30. kötet. Budapest, Magánkiadás. ISBN 978-615-6789-06-8

Viczián, B. (2025) *Magyar írók élete és munkái*. 31. kötet. Budapest, Magánkiadás. ISBN 978-615-6789-07-5

2025 decemberében megjelent Gulyás Pál *Magyar írók élete és munkái* című biobibliográfiájának két utolsó kötete. A cikk bemutatja a hányatott sorsú, mintegy százéves vállalkozás kiadástörténetét, és elhelyezi a sorozatot a hazai biobibliográfiák keretében, amelyek a historia litteraria rendszerében bontakoztak ki. A historia litteraria a XVII. században jelent meg a hazai tudományosságban, első jelentős műve 1711-ben látott napvilágot (Czvittinger Dávid: *Specimen Hungariae Literatae*). Bod Péter, Horányi Elek és Sándor István munkásságának rövid bemutatása után részletesen ismerteti Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című vállalkozásának 14 kötetét, amelynek folytatója volt Gulyás Pál. Különböző, részben a második világháború kitörése, továbbá anyagi, harmadsorban pedig politikai és személyi okok miatt Gulyás biobibliográfiájának megjelenése elhúzódott, az 1980-as években Viczián János kezdeményezte a munka folytatását, amelyet végül 2013-ban bekövetkezett halála miatt fia, Viczián Botond fejezett be.

biobibliográfia, historia litteraria, Szinnyei József, Gulyás Pál, Viczián János, Viczián Botond

The last two volumes of Pál Gulyás' biobibliography, *Magyar írók élete és munkái* (The Lives and Works of Hungarian Writers), were published in December 2025. This article presents the publishing history of this ill-fated, nearly one hundred-year-old work and places the series in the context of Hungarian biobibliographies, which developed within the system of historia litteraria. Historia litteraria appeared in Hungarian scholarship in the 17th century, its first significant work was published in 1711 (Dávid Czvittinger: *Specimen Hungariae Literatae*). After a brief introduction to the work of Péter Bod, Elek Horányi and István Sándor, György Pogány gives a detailed account of the 14 volumes of József Szinnyei's manual entitled The Lives and Works of Hungarian Writers, which was continued by Pál Gulyás. Due to various, partly the outbreak of World War II, and also financial, and thirdly political and personal reasons, the publication of Gulyás' biobibliography was delayed, in the 1980s János Viczián initiated the continuation of the manual, which was eventually completed by his son, Botond Viczián, due to his fathers death in 2013.

biobibliography, historia litteraria, József Szinnyei, Pál Gulyás, János Viczián, Botond Viczián

Jeles eseményre került sor 2025. december 9-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Humán Tudományok Központja (ELTE HTK) Irodalomtudományi Kutatóintézetében. A *Magyar írók élete és munkái* című biobibliográfia 30. és 31. kötetének bemutatóján vehettek részt az érdeklődők. E két tomus megjelenésével egy mintegy százéves, hányatott sorsú vállalkozás fejeződött be. Jelen írás a sorozat közreadásának történetét ismerteti és megkísérli elhelyezni a hazai biobibliográfiák keretében Gulyás Pál és a hagyatékot gondozó, a kéziratot közreadó Viczián János munkáját.

Cite as: Pogány, G. (2026) Befejeződött egy százéves vállalkozás: Gulyás Pál – Viczián János: Magyar írók élete és munkái / A century-old manuel is completed: Pál Gulyás – János Viczián: Lives and Works of hungarian writers, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 3(1), p. 74–83.

1. Előzmények: a historia litteraria

A hazai biobibliográfia mint műfaj mintegy háromszáz éves múltat tekint vissza, a szakirodalom tradicionálisan a historia litteraria első jelentős művétől, Czvittinger Dávid 1711-ben napvilágot látott, *Specimen Hungariae Literatae* című kötetétől számítja születését. A historia litteraria a XVIII. század végéig, a XIX. század elejéig egy enciklopédikus jellegű, gazdag jelentéstartalmú ismeretág volt, amelynek keretén belül formálódott mindaz, amit a mai információtudomány (könyvtártudomány) elődjének tekinthetünk. A XVI–XVIII. századi historia litteraria végső soron nem volt más, mint az európai tudományosság válaszkísérlete arra, hogyan, miként lehet úrrá lenni a megnövekedett ismeret – vagyis információ – okozta káoszon az áthagyományozott és újonnan létrehozott tudás rendszerezésével és közvetítésével. Az információrobbanás nem XX–XXI. századi jelenség, egy XVII. századi angol szerző, Barnaby Rich már 1616-ban amiatt panaszkodott, hogy mértéktelen a könyvek elburjánzása, képtelenség áttekinteni a sok haszontalanságot, ami megjelenik.¹

A historia litteraria mint önálló szaktárgy a német protestáns egyetemeken jelent meg és bontakozott ki: a tudományok történetébe való bevezetést, egyfajta bibliográfiai paradigmát jelentett, és komoly mértékben elősegítette a nyomtatott szakirodalom használatát.² Vitathatatlan, hogy korábban azt a funkciót töltötte be, mint napjainkban az információs műveltség, amely magába foglalja a megbízható információforrások felkutatásának képességét, a tények és vélemények közötti különbségtételt és a manipuláció felismerését, vagyis a kritikai gondolkodást.³ A historia litteraria egykori tomusainak ismerete éppen ebből a szempontból lehet fontos: használatuk, pontosabban megismerésük fejlesztheti a kritikai érzéket, segítheti az ideológiai célzatosság, a manipuláció felismerését, és hozzájárulhat bizonyos filológiai készségek megszilárdulásához, vagy akár úgy is fogalmazhatunk, hogy kialakulásához.

A historia litteraria tehát a XVI–XVIII. században az ismeretek, pontosabban az írásbeliségen alapuló és ahhoz kapcsolódó tudás rendszerezésének adott keretet; a fogalom – Tüskés Gábor definícióját felhasználva⁴ – egyrészt tudománytörténetet jelöl, amely átfogja a tudományosság és a művelődés minden területét, másrészt szűkebb értelemben a fennmaradt írásos emlékek, szövegek, dokumentumok tanulmányozását és kritikai értékelését jelenti. Témánk szempontjából a fogalom egy további tartalma a fontos, a historia litteraria „a könyvek, a tudományos irodalom tudománya, notitia librorum, s a historia litterarum és a historia librorum gyakran összefonódott egymással a különböző tudománytörténeti kézikönyvekben és a könyvjegyzékekben, a könyvtári szakrendekben és a könyvtárkatalogusokban. A 'bibliothecarius' fogalma a XVII. században a bibliográfiák és katalógusok készítői mellett magába foglalta a historia litteraria körébe tartozó művek szerzőit, s a historia litteraria körébe sorolták a 'bibliothecae' (műjegyzékek) műfaját is. A könyvtárakkal és a könyvek számbavételével kapcsolatos módszertani vita részben ugyancsak a historia litteraria keretében folyt, s a koncepcionális elkülönülés a XVIII. század végén kezdődött meg” (Tüskés, 2006).

A magyarországi historia litteraria tehát a hazai bibliográfiai gyakorlat és könyvtártudományi gondolkodás korai keretét jelentette, bár kétségtelen, hogy a nyugat-európainál szerényebb formában; például könyvtárról szóló terjedelmesebb értekezés a korban magyar szerzőtől alig ismert, Monok István az olvasmánytörténet forrásait számba vevő munkájában mindössze Gruber Ádám (?–1708) Lipcsében 1678-ban kiadott disszertációjáról adott számot.⁵

Nyilvánvalóan a XVI–XVIII. századi változatos célú és rendeltetésű könyvjegyzékeket nem lehet ugyanazzal a szemlélettel vizsgálni, mint a modern bibliográfiákat. A XIX. századtól a bibliográfia – elvileg legalábbis – értéksemleges műfaj. (Hagyjuk ezúttal figyelmen kívül a XX. századi ajánló bibliográfiákat, amelyeknek egy jó része nagyon is magán viselte keletkezési idejének ideológiai és politikai elvárásait.) A XVI–XVIII. századi historia litteraria keretén belül megjelenő biobibliográfiáktól, könyvjegyzékektől mi sem állt távolabb, mint az értéksemlegesség és a kiegyensúlyozottság. A korai magyar bibliográfia mint a historia litteraria rendszerébe tartozó mű meggyőzni kívánja olvasóját a szerző vagy összeállító szempontjairól, értékítéletet közöl, és nem is olyan ritkán egyfajta művelődési programot is vázol. Újfalvi Imre, Czvittinger Dávid és Bod Péter művére egyaránt jellemző ez.

Újfalvi Imre (1565?–1616?) *Keresztyéni énekek* című, 1602-ben megjelent munkájának előszava a historia litteraria és a bibliográfia múltjának egyik legbecsesebb hazai forrása (Újfalvi, 1602). A hányatott sorsú debreceni püspök igazi bibliográfiát publikált; az előszóban közölte annak a 11 énekeskönyvnek pontos könyvészeti adatát, amelyet felhasználott műve összeállításakor. Az *Azoknak nevek kik énekes könyveknek ki bocsatasaban munkalkottanak, Ex Catalogo scriptorum Ungaricorum, ab E. A. Sz. U. Collecto adhuc manu scripto, az időnek rendi szerint* című rész rövid kivonata Újfalvi magyar fordításban *A magyar írók Szilvás-Újfalvi Anderkó Imre által eddig összegyűjtött és kézzel írt katalógusából* elnevezésű, sajnos elkallódott bibliográfiájának. Semmit nem

lehet tudni a kéziratos munkáról; az ismert 11 tétel korrekt, megbízható közlés, ezért különösen nagy kár, hogy annak idején nem jelent meg nyomtatásban. Újfalvi Imre egyébként a nevezetes előszóban vázolta a különböző egyházi és világi (históriás) énekek közreadásának átgondolt programját. Persze meghatározta azokat a kereteket is, amelyeken belül egy korabeli református mozoghatott. Tiltandónak és így elvetendőnek tartotta a szerelmi, a pajkos vagy „hajdú” nótára előadott dalokat, és tiltakozott az ellen, hogy egyesek a nekik tetsző énekeket ellenőrzés nélkül felveszik a gyülekezeti énekeskönyvekbe.

Újfalvi Imre személye és könyvészete alig ismert a jelenlegi hazai könyvtáros társadalom előtt, a közkézen forgó bibliográfiatörténeti és -elméleti munkák sem igazán tárgyalják életútját és művét, pedig alighanem vele kellene indítani a magyar nemzeti bibliográfia rendszerét bemutató áttekintést. Nem ez a sors jutott a mintegy száz évvel későbbi Czvittinger Dávidnak (1675?–1743), vele, illetve nevezetes munkájával, az 1711-ben napvilágot látott *Specimen Hungariae Literatae*-val kezdődik hagyományosan a magyar nemzeti bibliográfia tárgyalása (Czvittinger, 1711). Czvittinger kötetéről köztudott, hogy biobibliográfia: 282 magyarországinak, hungarusnak tekintett szerzőt vett fel, függetlenül nemzetiségétől és a kortól, amikor az illető élt; az ókori Szent Márton vagy Szent Jeromos azért kaptak helyet az összeállításban, mert Pannóniában születtek. Ismert az is, hogy a biobibliográfia mellett egy igazi könyvészetet is közreadott, amelyben a Magyarországra vonatkozó hazai és külföldi szerzők publikációit tárta fel. Vannak azonban a *Specimen*nek kevésbé közismert elemei is (Tarnai, 1993).⁶

Művének ritkábban említett része a tomus végén található *Tabella orthographiae linguae hungaricae*, amelyben arra tett kísérletet, hogy a külföldi használók számára a magyar nevek helyes kiejtését ismertesse. Czvittinger arra is ügyelt, hogy a – nyugati gyakorlathoz képest fordított – magyarországi névhasználatra felhívja a figyelmet. Egyébként a nyelvi kérdés meglepően nagy hangsúlyt kapott a *Specimen*ben. Köztudott, hogy a biobibliográfia keletkezésének közvetlen oka az volt, hogy cáfolja a magyar kultúrbarbarizmusról terjesztett nyugati vádak. Ugyanakkor a magyar nyelv elhanyagolása, semmibe vétele miatt a hazai társadalmat úgyszintén elmarasztalja. Nyelvi programját a Benczédi Székely Istvánt (1505–1565) bemutató cikkben fejtette ki; alighanem azért, mert úgy tudta, hogy az ő 1558-ban Krakkóban kiadott *Világkrónikája* az első magyar nyelvű nyomtatott könyv. Érdekes a vonatkozó részt Déri T. Balázs fordításában hosszabban idézni: „A műveltebb népek legtöbbjét egyes-egyedül a magyar nép ejti ámulatba, hogy vajon mi lehet az oka, hogy a magyaroknak hazai nyelvük mintegy ‘piszkos’, s nem igyekeznek ezen megírni népünk történelmét vagy más nemes művészetekkel foglalkozó könyveket, vagy legalább, hogy latinról magyar nyelvre fordítsanak? Megvallom, még ezidáig nem voltam képes kinyomozni, miért kellene a magyaroknak azt az elvet tartani, hogy inkább műveljék a latin, mint a magyar nyelvet (...) Minden bizonynyal, ha példát hoznánk föl, s azokból alkotnánk meg ítéletünket, ki kellene mondani, hogy minden népnek a maga anyanyelvét kell faragni és csiszolni a latin helyett” (Tarnai, Csetri, 1981). Czvittinger a továbbiakban szótár, nyelvtan összeállítását és kiadását sürgeti, illetve magyar nyelvű történelmi munkák írását követeli, mert ezek olvasásából „az egyszerű nép lelke is milyen és mennyi serkentést nyerne az erényekre s figyelmeztetést a bűnök ellen!” Érdekes lenne alaposan összehasonlítani Czvittinger, a német anyanyelvű, de hungarustudatú és magyar nemességére büszke szerző nyelvi programját Bessenyei György mintegy 60 évvel később napvilágot látó írásában, a *Magyságban* kifejtettekkel.⁷

Az evangélikus vallású Czvittinger igyekezett felülemelkedni a kor felekezeti elfogultságain; bár néha nem járt sok sikerrel. Nem sikerült ez Bod Péternek sem, aki a hazai historia litteraria talán legkiemelkedőbb művelője.

Bod Péter (1712–1769) *Magyar Athenasa* hű tükre összeállítója könyvek és a könyvek által megjelenített tudás iránt érzett rajongásának és tiszteletének (Bod, 1766). Biobibliográfiájának számos cikkéből szinte kiszól és örömmel osztja meg olvasójával felfedezését, felismerését egy-egy szépen nyomtatott könyvről vagy valamely imponáló könyvtárról. A *Magyar Athenas* érdemei és jelentősége közismertek; Bod nemcsak az addigi legterjedelmesebb – több mint ötszáz szerzőt bemutató – életrajzgyűjteményt írt, hanem adatai is lényegesen pontosabbak, mint Czvittingeréi. Van azonban egy olyan vonása is a munkának, ami megkülönbözteti az egyéb, akár későbbi biobibliográfiáktól – talán csak Szinnyei József *Magyar írókja* a kivétel. Az olvasmányosságról van szó, a számtalan találó jellemzésről, az anekdoták burjánzásáról. A jó szemű Kovács Sándor Iván figyelt fel arra, hogy Szerb Antal *Magyar irodalomtörténetében* milyen elismerő szavakkal írt Bodról; szerinte az erdélyi tudós volt egyik példaképe „áhitatos pletykálkodásával”, a hazai tudományosságot esszék sorozatával bemutató módszerével és azzal, amit a XX. századi tragikus sorsú irodalomtörténész így jellemzett: „Művének báját anekdotikus anyaga adja meg.”⁸ Bod ezzel persze nem volt egyedül az erdélyi irodalmi életben; egyes történeteit érdemes lenne összevetni kortársa, Hermányi Dienes József (1699–1763) anekdotagyűjteményével, az 1762-ben befejezett, de a XX. századig csak kéziratban terjedő *Nagynyedi Demokritusszal*.

Bod Péter tudós volt és egyházának lelkésze, meggyőződéssel vallotta, hogy „a nemzet irodalmi hagyományához minden magyarul beszélőnek joga van, a könyvek olvasásához demokratikus módon minél több embernek hozzá kell jutnia” (Fenyő, 2004). Gazdag életműve egyetlen kötet kivételével tudományos munka. A kivétel a *Szent Hilárius*, saját meghatározása szerint „szívet vidámító, elmét élesítő” könyv. Az 1760-ban, Nagyszebenben megjelent mű 1768-ban bővített kiadásban is napvilágot látott; ebben az edícióban már 684 oktató, ugyanakkor tréfás kérdés-feleletet olvashattak az érdeklődők a tudományról, szerelemről, házasságról, bűnről, vallásról – az élet teljességéről. Témánk szempontjából azonban mindkét kiadásban azonos Bod Péter előszava, illetve az előszóba illesztett – mai terminológiával – ajánló bibliográfia. Összeállításával az olvasást kívánta népszerűsíteni, mint írta: „Vagynak a’ tanultabb nemzeteknek nyelveken sok szép mulatságos könyvek, a’ mellyekkel meg-unt idejekben, vagy kedvetlen szomorú állapotjokban szokták magokat ártatlanul meg-újítani, s’ kedvetlen idejeket elmebeli gyönyörűséggel tölteni, s’ a’ mellett az mulatságot szerző szók, dolgok, vagy históriák által hasznos tanúságot venni. Vagynak ilyen könyvek az magyar nyelven-is felesebb számmal, mintsem valaki azt gondolhatná. Kivált az XVI-dik százban sokak adatnak világ eleibe, ha szintén akkor-olgy böltsek és gazdagok nem vóltanak-is az emberek, mint e’ jelen-való meg-pompásúlt, meg-változott, és el-kényesedett százban. Nevezek itt elő némellyeket. Az elmét gyönyörködtető és meg-vidámító könyvek közzé számlálthatnak az én értelmem szerint” (Bod, 1760).⁹ A továbbiakban hat részre tagolva mintegy 40, magyar nyelven olvasható könyv adatát közli. Párja ez az ajánló és a könyvet, az olvasást népszerűsítő bibliográfia a *Magyar Athenasban* közölt könyvészetnek; ott, a kötet 334–343. lapjain *Magyar könyvek, mellyek bizonyos materiákról íratnak, és adattattak világra* címmel 20 szakra tagolva közel 250 művet vesz lajstromba. Az egyik első ajánló bibliográfiát készítette; itt már világosan érezhető, hogy közeledik a felvilágosodás nyelvi és az olvasást a középpontba helyező művelődési programjával.

A piarista szerzetes Horányi Elek (1736–1809) *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum* című bibliográfiájában, amely három kötetben, Bécsben jelent meg 1775–1777-ben, 1155 szerző életrajzát közölte. 1792-ben újabb kötetet kapcsolt az alaphoz: *Nova Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*. A Pesten 1795-ben napvilágot látott műben további 407 személy adatát közölte. Horányinál már megfigyelhető az egységes historia litteraria felbomlásának, részekre osztódásának kezdete. *Scriptores Piarum Scholarum* című, Budán két kötetben 1808–1809-ben közreadott biobibliográfiájában 629 piarista író életrajzát tette közzé. Horányi mellett Weszprémi István (1723–1793) dolgozta fel egy részterület íróinak munkásságát, ő 1774–1787 között négy kötetben jelentette meg *Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* című munkáját. A kötet hasonmás kiadása Kővári Aladár és Vida Tivadar magyar fordításának mellékletével 1960 és 1970 között jelent meg: *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*.

2. A biográfia és a bibliográfia különválnak

A felvilágosodás új művelődési paradigmája hozta el azt is, hogy az addig egységes historia litteraria felbomlott és három egymástól elkülönülő, ugyanakkor persze egymáshoz is kapcsolódó, de mégis önálló életet élni kezdő részre tagolódt (Holl, 2000). Kialakult az irodalomtörténet, melynek akkortól nem az egységes litteratura, az írásbeliség a maga teljességében, hanem az egyes nemzeti nyelveken írt és immár szépirodalmi művek fejlődéstörténete a tárgya; a tudománytörténet az önálló szakdiszciplínák múltját és irodalmát vizsgálja, és megjelenik harmadik területként a bibliográfia, amely a maga eszközeivel és lehetőségeivel mind a mai értelemben vett irodalomtörténetnek, illetve a tudománytörténetnek segédlete, ugyanakkor egy elkülönülő ismeretág megjelölésére is szolgál. A bibliográfia mint konkrét szellemi termék meghatározott kulturális, tudományos és társadalmi szükségletek kielégítésére jön létre. Szentmihályi János több írásában is foglalkozott a bibliográfiaelmélet és -történet különböző kérdéseivel, megállapítva, hogy a bibliográfia egyfajta kommunikáció, amely valamilyen motívum alapján alakul ki és két közlési effektus kiváltására alkalmas (Szentmihályi, 1963)¹⁰. Az egyik effektus az azonosítás, a másik pedig a tartalomról informál. A bibliográfia története nem más, mint a különféle társadalmi és használói igényekből táplálkozó bővülő motivációk és a közlési effektusok növelését szolgáló módszerek valamint technikák kölcsönhatása.

A XVIII. század végéig, a XIX. század elejéig még nemigen lehet elkülöníteni tiszta és egyértelmű funkciókat az egységes rendszeren belül, a bibliográfiák biográfiát is közöltek, és a biográfiák szerves tartozéka volt a bibliográfia. A XIX. század elején, Sándor István *Magyar Könyvesháza* 1803-as megjelenésétől számítható a tiszta, vagyis immár életrajzot nem tartalmazó bibliográfia hazai megszületése. Ugyanakkor egy-egy alkotó életrajzának szerves tartozéka az általa létrehozott irodalom regisztrálása, ezért már a század közepén történtek kísérletek arra, hogy a külön pályán haladó biográfia és bibliográfia ismét találkozzon. Ferenczy Jakab (1811–1884) bencés szerzetes és tanár Danielik József (1821–1886) szerkesztővel közösen tette

közzé 1856-ban a *Magyar írók: Életrajz-gyűjtemény* című biobibliográfiát, amelynek pótkötete két évvel később jelent meg, immár egyedül Danielik szerkesztésében azonos címmel, de mint második, kiegészítő kötet alcímmel. A két tomusban mintegy 1500 író életrajza és műveik adatai találhatók.

A két kötetben csírájában már megjelennek azok a szerkesztési elvek, amelyek majd Szinnyeinél teljesebben ki. Az egyik az, hogy nemcsak a jeles életeket és életműveket kell regisztrálni egy biobibliográfiának, hanem az irodalom – a teljes írásbeliség – művelőit a teljességre törekvően. Álláspontja igazolására Danielik Toldy Ferencet idézi: „Sokan azt fogják mondani: hogy elég lett volna tán csak a jelesebb és befolyásos írók életiratait közzétenni. Részemről teljes igazat adok az irodalomismeret tekintetében első tekintélyünk, Toldy Ferencz e következő nyilatkozatának: 'Az ország nemcsak büszke alpesekből, hanem közép magasságú dombok és síkokból is áll; a város nemcsak tornyok és paloták-, hanem közszerű házak- és kunyhókból is; s annak és ennek ismerete az egészben van'" (Danielik, 1858a; Danielik, 1858b).

Ehhez a gondolathoz kapcsolódik a nyelvi kérdés, a kötet a magyar írókat kívánta regisztrálni, de a latinul publikálókat is felvették a kötetbe, mert – mint Danielik az előszóban megfogalmazta – „egykoron épen a latin írók voltak nemzeti tudományosságunknak előőrsei, úttörői, sőt megalapítói”. A harmadik elv pedig a tárgyilagosság, a pártatlanság elve: „A t. olvasó észre fogja venni, hogy tollunkat sem pártosság, sem felekezetesség nem vezette. Itt mindenki érdemei, működött legyen bármely irodalmi szakban, tartozott legyen bármely párthoz vagy felekezethez – természetesen csupán irodalmi tekintetből – méltányolvák és elismervék” (Ferenczy, Danielik, 1856).

Hogy mennyire valós kulturális és tudományos igényt elégített ki, bizonyítja, hogy 1876-ban egy újabb biobibliográfia látott napvilágot. Moenich Károly (1840–1919) levéltáros és Vutkovich Sándor (1845–1905) tanár, szerkesztő közös munkája volt a *Magyar írók névtára: Életrajzi és könyvészeti adatok gyűjteménye*. A Pozsonyban megjelent kötet elrendezése sajátos: naptár formában sorakoznak az életrajzok, összesen 1428, a személy szerinti keresés a névmutató segítségével lehetséges. A mű fontosságát bizonyítja, hogy Szinnyei művének eredetileg a *Magyar írók névtára* címet gondolta.

3. A bibliográfus triász: Szabó Károly, Petrik Géza és Szinnyei József

A XIX. század végéig megjelent biográfiák, bibliográfiák és biobibliográfiák ma már elvesztették gyakorlati jelentőségüket, a tudománytörténet részei, illetve szakkutatók speciális esetekben fordulnak hozzájuk. Nem úgy a kiegyezés után napvilágot látott alapvető munkák, amelyek még ma is nélkülözhetetlen segédletei a napi könyvtári munkának, elsősorban a nagy „bibliográfus triász” – ahogyan Szabó Károlyt, Petrik Gézát és Szinnyei Józsefet összefoglalóan emlegetik – működésének köszönhetően. Szabó Károly (1824–1890) a korszerű, még ma is használható retrospektív magyar nemzeti bibliográfia 1711-ig terjedő korszakának feldolgozását tűzte ki célul, és a hungarika fogalom lehetséges négy szempontjából háromnak – a nyelvi, a területi és a személyi kategóriának – összegzését el is végezte (Szabó, 1879–1898).^{11, 12} Szabó bibliográfiájának időbeli folytatása Petrik Géza (1845–1925) nevéhez fűződik, azonban ellentétes szerkezeti megoldást választott. Míg Szabó Károly a közölt tételeket időrendben sorakoztatta, Petrik a betűrendet választotta (Petrik, 1888–1892).

Mindkét bibliográfia szervesen illeszkedett a korabeli pozitivistá tudományrendszerbe, csakúgy mint Szinnyei József (1830–1913) monumentális vállalkozása, a *Magyar írók élete és munkái* 14 vaskos kötete 1891 és 1914 között Hornyánszky Viktor kiadásában. A lehetőségek szerinti teljességre törekedett, mint az első kötetben írta: „Miként a hadviselésnél nem egyedül a hadvezérek nyerik meg a csatát, úgy az irodalomban is minden közmunkás figyelmet érdemel a kutató részéről”.

Szinnyei a *Magyar írók*... anyaggyűjtését az 1860-as években kezdte el, és az első híradást a készülő munkáról 1877-ben tette közzé (Szinnyei, 1877). Írásában a külföldi példákra hivatkozva indokolja meg a biobibliográfia közreadását. A külföldi és hazai munkák áttekintése után ismerteti elgondolását. A betűrendben közölt cikkekben az életrajzi alapadatok (születési év, hó, nap, hely, foglalkozása, kitüntetései, halálozásának ideje, helye). Ezt követné az időrendben közölt önálló művek adata, azon újságok, folyóiratok közlése, amelyben írása jelent meg. A szócikket az illetőről szóló irodalom zárja. Szinnyei elsődleges forrásokból kívánta megírni az életrajzokat, ezért megkísérelte az önéletrajzokat összegyűjteni, illetve felhasználta a gyászjelentéseket, színlapokat és az újságokat is. Törekedett a bibliográfiai tételek leírásánál az autopszia elvére. Szinnyei egy mintát is közölt, Fáy András kidolgozott szócikkét tette közzé. A biobibliográfia elgondolása szerint 8 kötetben jelenne meg – mint ismert, ez végül 14 tomus lett. A munka kiadásához a Magyar Tudományos Akadémia támogatását kérte. Az MTA a tervet támogatásra méltónak ítélte, kisebb változtatásokat javasolt. Ugyanakkor anyagi okokból a kiadás húzódott, végül 1889-ben született meg a végleges döntés, és a következő évben, január 12-én napvilágot látott az első kötet első füzet, a kötet a 9. füzet megjelenésével vált teljessé 1890. május 21-én.

Szinnyei nem tudta befejezni a teljes munkát, az általa írt utolsó életrajz Zichy Antalé volt. Miután 1913. augusztus 9-én meghalt, fia, Szinnyei Ferenc irodalomtörténész fejezte be apja feljegyzéseit felhasználva a művet, amely 29 553 személy életrajzát és munkái bibliográfiáját tartalmazza.

Maga Szinnyei fontosnak tartotta a kiegészítések, pótlások közreadását, bizonyos gyűjtéseket el is kezdett. Akaratát tiszteletben tartva, a család a hagyatékot a Magyar Nemzeti Múzeumra, vagyis az Országos Széchényi Könyvtárra hagyta, és Szinnyei Ferenc javasolta a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy Gulyás Pált bízta meg a folytatással.

4. Gulyás Pál és a Magyar írók

Gulyás Pál (1881–1963) 1915-ben kapta meg az MTA felkérését. „Mondanom sem kell, mekkora örömmel fogadtam e rámnézve megtisztelő megbízást, bár mint néhány hasonló természetű munka szerzője, eleve tisztában voltam azzal, hogy évek áldozatos munkájával jegyeztem el magam” (Gulyás, 1939). Munkáját számos nehézség és nem várt akadály nehezítette. Gulyás alapvetően Szinnyei leírási módszerét követte, néhány kisebb jelentőségű módosítást hajtott végre. Az elgondolás szerint a háború után megjelennek a pótkötetek, azonban az 1920-as évek elején az MTA nem volt abban a helyzetben, hogy vállalhatna volna a kiadást. Hóman Bálint javaslatára Gulyás elfogadta a Lantos Rt. ajánlatát, miszerint a kiadó hajlandónak mutatkozott a *Magyar életrajzi lexikon* címen meginduló kiadvány közzétételére olyan formában, hogy negyedévente egy-egy füzet jelenik meg. Az 1. kötet első füzet 1925-ben el is készült, még abban az esztendőben napvilágot látott a második és a harmadik is, de a folytatás egyre jobban akadozott. 1926-ban hagyta el a nyomdát a negyedik, 1927-ben az ötödiket lapozhatták az érdeklődők. Az utolsó, hatodik füzet 1929-ben jelent meg. Ezzel lezárult a magyar életrajzi lexikon kiadásának első próbálkozása. Nagyobb baj volt Gulyás számára, hogy a Kunossy-nyomda elkezdte a hetedik füzet szedését is, de a munkálatok félbeszakadtak és a kézirat szórén-szálán eltűnt, így Gulyásnak a Baintner Jánostól Baliko Lajosig terjedő szócikket utólag újra meg kellett írni.

A kiadás tehát megghiúsult, Gulyás azonban változatlanul folytatta az anyaggyűjtést. Végül Fitz József (1888–1964), az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója vette kezébe a kiadás ügyét, és a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete – amelynek Fitz elnöke volt – vállalta a kiadást olyan formában, hogy előfizetőket gyűjt, akik megrendelik és finanszírozzák a kiadványt. Mivel mindössze 80 előfizető akadt, így szükség volt a VKM (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium) és az MTA támogatására, a minisztérium és az Akadémia egyaránt 50-50 példányra fizetett elő. Ezzel megindulhatott az immár *Magyar írók élete és munkái. Megindította id. Szinnyei József. Új sorozat* című biobibliográfia kiadása, az első kötet 1939-ben jelent meg. A második világháború azonban megnehezítette a kiadást, 1944-ben jelent meg a 6. kötet a Dzurányi Lászlót bemutató szócikkig. A megjelent 6 kötetben összesen 17 813 életrajz található.

Ezzel elkezdődött a biobibliográfia kálváriája. Gulyás elkészítette az E betűs részt, de a jobboldalinak tartott bibliográfus helyzete politikai okokból egyre inkább ellehetetlenült. A kiadásra kész E betűs kézirat különböző lektoroknál hanyódott, úgy tűnt, hogy az anyag elveszett. Némi remény a kiadásra az 1950-es évek elején csillant meg, amikor a tervezett *Magyar Enciklopédiához* kapcsolódva úgy tűnt, hogy mégis megjelenhet. Ez végül nem valósult meg, illetve monumentális anyaggyűjtésének egy része, nevezetesen az álnevek, mégis megjelenhettek.¹³ Gulyás szinte halála napjáig dolgozott nagy művén, bár tisztában volt vele, hogy életében nem fog megjelenni. Hagyatékát részben az OSZK-ra, részben az MTA Könyvtárára hagyta, utóbbi intézménybe került a *Magyar írók...* cédulaanyaga. 1966-ban az OSZK-ban előkerült a sokáig elveszettnek gondolt E betűs cédulaanyag, amelyet a nemzeti könyvtár átadott az MTA Könyvtárának.

A könyvtár munkatársa, Viczián János (1940–2013) szívügyének tartotta a kézirat megmentését, ugyanis a papír öregedése, a ceruzás bejegyzések porladása miatt félt, hogy az anyag elpusztul. Vallotta, hogy „Egy nép önbecsüléséhez nélkülözhetetlen értékeinek számbavétele” (Viczián, 1981).

A szélesebb szakmai közönség tájékoztatására tanulmányt jelentetett meg, amelyben hírt adott a kézitról és arról, hogy a könyvtár döntése szerint a cédulákról xeroxmásolat készül abból a célból, hogy egyrészt ne pusztuljon az anyag, másrészt pedig, hogy alkalmas legyen kutatói használatra, illetve kiegészítésre, bővítésre egy esetleges kiadásra gondolva (Viczián, 1981). Viczián megállapítása szerint a kézirat kidolgozottnak látszik az E–Jár betűs tartományban, részben kidolgozott a Lám–Zs betűk anyaga. Feldolgozásra, kiegészítésre váró rész a Jár–Lám betűk anyaga. A cédulák szerkesztése, kiegészítése roppant nagy munkát jelent, Gulyás beszúrásai, javításai, kiegészítései, rövidítései nehezen értelmezhetővé teszik az egész anyagot.

Mindenesetre Viczián János elkezdte a munkát, és 1991-ben napvilágot látott a nagy mű 7. kötete, az Ebeczky – Ézsöl Mihály szócikkeket tartalmazó tomos. A sajtó alá rendezés során csak a legszükségesebb, elsősorban technikai jellegű változtatások történtek. A névtartozékokat Gulyás zárójelben közölte, Viczián János vesszővel választotta el a névtől. Nemcsak helymegtakarítás céljából, de a jobb áttekinthetőség miatt a 7. kötetben a születési és halálozási adatok rögtön a név és tartozékait követően zárójelben szerepelnek, mellőzve a Gulyásnál minden szócikkben kiírt „szül. – megh.” rövidítéseket. Ezután található a foglalkozás megjelölése. Viczián János a történelmi jogfolytonosság alapján áll: Gulyás 1945 után a főnemesi rangoknál „1947-ig br.” stb. kitélt, földbirtokosoknál a „v. földbirtokos” formát alkalmazta, a közreadásnál az „1947-ig” és a „v(olt)” jelzés elmaradt. A főnemesi rangoknál érvelésével („aki grófnak született, haláláig az is marad”) még egyetérthet az olvasó, bár ehhez a definícióhoz azért hozzá lehet tenni azt a kiegészítést, ha ő és a társadalom is elfogadja a rangok levethetlenségének tézisé, a földbirtokosoknál azonban szerintem más a helyzet. Földbirtokossá 1848 után már nem kizárólag születése révén válhatott valaki, elsősorban vagyoni viszonyra utal a kifejezés. Ha elkártyázta, eladta birtokát a tulajdonos, netán elkobozták tőle, attól kezdve már semmiképpen sem földbirtokos, csak volt földbirtokos. Gulyás megoldását ebben az esetben a tényleges helyzetnek megfelelőbbnek érzem. Helyneveknél a magyar helynevet választotta, az idegeneknél a mai helyesírási gyakorlatot követte (Párizs, Gulyásnál Páris). A születési helységnév után a vármegyét minden esetben feltüntette, még az egyértelműnek látszó esetekben is. Bizonyos töltelékszavakat (lett, volt) – ha a szöveg értelme nem csorbult – törölt. A Gulyásnál hol betűszóként, hol teljes névvel szereplő intézményeket egységesen rövidítve közölte (Magyar Tudományos Akadémia – MTA); javította az értelemzavaró tollhibákat, a gépelési elütéseket. A változtatások tehát lényegi kérdéseket alapvetően nem érintettek és Gulyás módszerének megfelelnek, azt mintegy továbbfejlesztik. Az irodalmi hivatkozásoknál is bátran élt a rövidítések lehetőségével, a rövidítve idézett művek jegyzéke a XXXI–CI. lapon kész kis életrajzi segédbibliográfiaként is felfogható a két világháború között kiadott biográfiai jellegű művekről.

A biobibliográfia kiadása tehát elindult, rövid idő múlva azonban új nehézségek merültek fel. 1996-ban az MTA Könyvtárában felmondták Viczián státusát, ezért kénytelen volt „önszorgalomból” folytatni a munkát. Intézményi anyagi támogatást csak minimális mértékben kapott, és nem sikerült pályázati úton sem pénzhez jutni (igaz, azokat elvi okokból elutasította, ezért nem is adott be pályázatokat). A hivatalossággal fenntartott kapcsolatát kétségtelenül nem könnyítette meg Viczián János öntörvényű természete és az, hogy a kiadás kudarcait a „mindenkori szabadkőműves hatalom” mesterkedésének tartotta. A szabadkőművesek elleni fenntartásainak egyébként több szócikkben is tanújelét adta, legjellemzőbben a Széchenyi Istvánról szólóban (28. kötet, 605–606. hasáb).

Viczián János közben átértékelte az egész munkát. Eredetileg az volt a cél, hogy Gulyás kézirata jelenjen meg, mindenféle tartalmi változtatás nélkül. Ezt módosította olyan formában, hogy elkezdte gyűjteni egy III. sorozathoz az életrajzokat, és az elkészült anyagot beépítette a kéziratba. Gulyás elvileg az 1914-ben született személyeknél zárta az anyaggyűjtést, kivételes esetben ezt kitolta 1924-ig. Viczián fia, a sorozatot a 20. kötettől kiadó Botond írja ezzel kapcsolatban: „Apámat nem érdekelte. Még 1976-ban világra jött személy életrajzát is beletette. Gulyás 1963-as eltávozására való tekintettel s felhasználóként gondolkodva senkinek eszébe nem jut a szerző halála tájékán született személy életrajzát művében keresni, az 1945-től napvilágot látottakat kivettem (amúgy egyiküknek sem volt Gulyás elhunytáig megjelent munkája. 1944-ben születettnek már igen, ezért húztam meg itt a határt)” (Viczián, 2025).

Az akadémiai könyvtár időközben arra az elhatározásra jutott, hogy Gulyás cédulaanyagát az interneten közzéteszi. Ez Vicziánt arra ösztönözte, hogy a P betűtől kezdődően jelentősen bővítsé az anyagot. Az Argumentum Kiadó a 19. kötet kiadásával anyagi okokból felfüggesztette a sorozat kiadását, ugyan kiszedette a 20. kötet szövegét, de a nyomtatástól elállt. Láng József (1937–2016), az Argumentum igazgatója 2013-ban értesítette Vicziánt, hogy lehetőség nyílt a kötet kiadására. Az eltelt évek alatt a közreadó közel duplájára növelte a P betűs részt, és ragaszkodott ahhoz, hogy az új változat jelenjen meg, egyúttal megtiltotta, hogy a már kiszedett korábbi szöveget tegye közzé a kiadó. Ettől az Argumentum elzárkózott, így félbeszakadt a *Magyar írók...* kiadása. Ugyanakkor egy példányban mégis elkészült. Viczián Botond írja: „Kiderült még, az ISBN 963 446 282 0 alatti, 1144 hasábos kötet hivatalosan nem jelent meg, az OSZK-nak sincs köteles példánya. Internetes változatát kétségtelenül papírról digitalizálták, a borító viseltségével napi használatot mutat. Ekkor ért a megvilágosodás: annak idején ki is nyomták (évekig nyilván nem fogják kiszedve tartani)! Ezért ragaszkodott Láng József az eredeti anyaghoz!” (Viczián, 2025). Ezért előállt az az abszurd helyzet, hogy a *Magyar írók...* 20. kötetéből két változat létezik: egy kiadás mindössze egy példányban, pályázati pénz elszámolásához a P. Ábrahám – Pilczér és egy példány Viczián Botond kiadásában a P. Alfonz – Patyi László szócikkkel.

Viczián Botond, a közreadó fia 2023-ban úgy döntött, hogy nem hagyja kárba veszni édesapja munkásságát, és saját kiadásában, minden támogatás nélkül jelentette meg a biobibliográfiát a 20. kötettől. Néhány év alatt sikerült befejezni a sorozatot, így a 31. kötettel teljes lett a nagy vállalkozás. Persze az, hogy befejeződött, bizonyos értelemben félrevezető, azt sugallja az állítás, hogy kész műről van szó. Nyilvánvalóan egy töredékesen maradt kézirat közreadásáról van szó, amelyhez helyenként készültek kiegészítések. A *Magyar írók...*-nak persze még ebben a formában is nagyon nagy a tudományos jelentősége, főleg a két világháború között élt és alkotott kevésbé jelentős szerzők esetében máshol egyszerűen nem lehet még oly töredékes adatokhoz sem jutni. Ezeknek az életutaknak a lezárása, kiegészítése, illetve az elmúlt évtizedekben fellépett személyek életútjának, munkásságuk irodalmi vonatkozásának regisztrálása a következő időszak feladata lesz. Az biztosan állítható, hogy az ilyen életrajzi gyűjtemény akár hagyományos, nyomtatott formában, akár elektronikusan alapvető segédlet a kutatóknak, könyvtárosoknak, bibliográfusoknak. Hogy ezt milyen formában lehet megoldani, az persze sok mindentől függ. Viczián Botond mindenestre az általa közreadott tomosokban felhívással fordul a kötet használóihoz: keresi azt a személyt, aki a *Magyar írók...* harmadik sorozatának szerkesztését magára vállalja, ehhez hajlandó rendelkezésére bocsátani édesapja gyűjtését, feljegyzéseit. Reménykedjünk, hogy akad meghallója a felhívásnak, és lesz folytatója Szinnyi József, Gulyás Pál, Viczián János és Viczián Botond munkásságának.

Jegyzetek

¹ Braun, T., Klein, Á., Zsindely, S. (1995) *A tudományos szakirodalom növekedése: a Barnaby Rich-szindróma és egy új szolgáltatás a szakfolyóirat-irodalom hazai hozzáférhetőségének javítására*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 42(11–12), p. 427–431. Elérhető: <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/31121> (Utolsó elérés: 2026. 01. 27.)

² Tüskés, G. (2006) Az irodalomtudomány és -kritika XVIII. századi történetéhez. Konceptiók, módszerek, kutatási lehetőségek, In: Csörsz Rumen, I., Hegedűs, B., Tüskés, G. (szerk.) *Historia litteraria a XVIII. században*, Universitas, Budapest, p. 25–29. ISBN 963 9671 010

³ Koltay, T. (2007) *Információs műveltség. Kommunikáció, felsőoktatási könyvtárak*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 16(7), p. 23. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00127/pdf/03muhelykerdesek.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 01. 27.)

⁴ Tüskés, G. (2006) Az irodalomtudomány és -kritika XVIII. századi történetéhez. Konceptiók, módszerek, kutatási lehetőségek, In: Csörsz Rumen, I., Hegedűs, B., Tüskés, G. (szerk.) *Historia litteraria a XVIII. században*, Universitas, Budapest, p. 26. ISBN 963 9671 010

⁵ Monok, I. (1993) *Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás*, Scriptum, Szeged, p. 17. (Olvasmánytörténeti dolgozatok 5.) ISBN 963 481 975 3; ISSN 1215-5640

⁶ Tarnai, A. (1993) *Egy magyarországi tudós külföldön: (Czvittinger és a Specimen)*, Irodalomtörténeti Közlemények 97., p. 16–38. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00000/00001/00372/pdf/itk00001_1993_01_016-038.pdf. (Utolsó elérés: 2026. 01. 16.) Kötetben megjelent: Tarnai A. *Tanulmányok a magyarországi historia litteraria történetéről*. Universitas Kiadó Budapest, p. 88–115. (Historia Litteraria 16.) ISBN 9639104 87 6; ISSN 1219-8552

⁷ Bessenyei, Gy. (1778) *Magyarság: A magyar néző* [Faksimile kiadás: Vajthó, L. (szerk.) (1932) Magyar Irodalmi ritkaságok 16., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda] Elérhető: https://real-eod.mtak.hu/7984/2/MTA_Konyvek_867494_2.pdf

⁸ Kovács, S. (2004) Bod Péter esszéi és Szerb Antal irodalomtörténete. In: Tüskés, G. (szerk.) *Bod Péter, a historia litteraria művelője. Tanulmányok*, Universitas, Budapest, p. 26. (Historia litteraria 15.) ISBN 963 9104 88 4; ISSN 1219-8552

⁹ Modern szövegkiadása: Hargittay, E. (1987) *Bod P. Szent Hilárus*. Szépirodalmi Kiadó (Magyar Ritkaságok), Budapest, p. 30–35. ISBN 963 15 3407 3; ISSN 0231-276 x [A kötet az 1768-as bővített kiadás szövegét tette közzé.]

¹⁰ Szentmihályi, J. (1974) *Bibliográfia és 'bibliográfia'*, Magyar Könyvszemle, 90(1–2), p. 98–108. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00000/00021/00289/pdf/> (Utolsó elérés: 2026. 01. 27.)

¹¹ Szabó, K. (1879–1898) *Régi Magyar Könyvtár: Az 1531 – 1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, MTA, Budapest, 1879. – 2. *Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, MTA, Budapest, 1885. – 3./1–2. *Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve*, MTA, Budapest, 1896–1898.

¹² A 3. kötetet halála után Hellebrant Árpád rendezte sajtó alá.

¹³ Gulyás, P. (1956) *Magyar írói álnév lexikon: a magyarországi írók álnevei és egyéb jelei*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Felhasznált és ajánlott források

Bod, P. (1760) *Szent Hilarius*, Nagyszeben, p. 6–14. [faksimile kiadás: Pytheas, Budapest, 2003. ISBN 963 748 327 6]

Bod, P. (1766) *Magyar Athenas*, Nagyszeben. [faksimile kiadás: Pytheas, Budapest, 2003. ISBN 963 748 331 4]

Czvittinger, D. (1711) *Specimen Hungariae Literatae*, Francofurti et Lipsiae. [Faksimile kiadás: Pytheas, Budapest, 2002. ISBN 963 748 321 7] Elérhető: <https://mek.oszk.hu/03600/03621/> (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)

Danielik, J. (1858a) *Magyar írók: Életrajz-gyűjtemény*: Második, az első kiegészítő kötet, Szent István Társulat, Pest, p. IV.

Danielik, J. (1858b) *Magyar írók: Életrajz-gyűjtemény*: Második, az első kiegészítő kötet, Szent István Társulat, Pest, p. VII–VIII.

Fenyő, I. (2004) Bod Péter és historia litterariája, a Magyar Athenas. In: Tüskés, G. (szerk.) *Bod Péter, a historia litteraria művelője, Tanulmányok*, Universitas, Budapest, p. 7. ISBN 963 9104 88 4, Historia litteraria 15. ISSN 1219-8552

Ferenczy, J., Danielik, J. (1856) *Magyar írók: Életrajz-gyűjtemény*, Szent István Társulat, Pest, p. VI.

Gulyás, P. (1939) *Magyar írók élete és munkái: Új sorozat 1. kötet*, Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, Budapest, p. VI.

Holl, B. (2000) A historia litteraria magyarországi története. In: Holl, B. *Laus Librorum: Válogatott tanulmányok*, Magyar Egyház-történeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest p. 85–127. ISBN 963 8472 46 4, METEM Könyvek 26. ISSN 1217-2669

Petrik, G. (1888–1892) *Magyarország bibliographiája: könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak*, Dobrowsky, Budapest.

Szabó, K. (1879) *Régi Magyar Könyvtár: Az 1531 – 1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, MTA, Budapest. Elérhető: https://real-eod.mtak.hu/570/7/rgimagyarknyvtr01akadgoog_OCR.pdf (Utolsó elérés: 2026. 01. 13.)

Szentmihályi, J. (1963) A bibliográfia és az irodalomtörténet. In: Dezsényi B. (szerk.) *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1961–1962*, OSZK, Budapest, p. 125–133. Elérhető: <https://real-j.mtak.hu/19598/1/00005.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)

Szinnyei, J. (1877) *Egy „Magyar írók névtára”-nak terve*, Magyar Könyvszemle, 2(6), p. 353–371. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00000/00021/00011/0004-76.html> (Utolsó elérés: 2026. 01. 27.)

- Tarnai, A. (1993) *Egy magyarországi tudós külföldön: Czvittinger és a Specimen*, Irodalomtörténeti Közlemények, 97. p. 16–38. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00000/00001/00372/pdf/itk00001_1993_01_016-038.pdf (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)
- Tarnai, A., Csetri, L. (1981) *Rendszerek: A kezdetektől a romantikáig*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, p. 228–231. ISBN 963 15 1840 x, A magyar kritika évszázadai, ISBN 963 15 1839 6 Összkiadás. Elérhető: https://mandadb.hu/dokumentum/617730/Rendszerek_a_kezdetektol_a_romantikig.pdf (Utolsó elérés: 2026. 01. 14.)
- Tüskés, G. (2006) Az irodalomtudomány és -kritika XVIII. századi történetéhez. Konceptiók, módszerek, kutatási lehetőségek. In: Csörsz Rumen, I., Hegedűs, B., Tüskés, G. (szerk.) *Historia litteraria a XVIII. században*, Universitas Kiadó, Budapest, p. 25. ISBN 963 9671 010, Irodalomtudomány és tanulmányok sorozat. Elérhető: <https://real.mtak.hu/217751/1/Historialitterariaa18.szaszadban2006.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 01. 15.)
- Újfalvi, I. (1602) *Keresztyéni énekek*, Debrecen [Faksimile kiadás Balassi Kiadó, Budapest, 2004. ISBN 963 506 548 5. Bibliotheca Hungarica Antiqua 38. ISSN 0067-8007] A kötet melléklete Ács P. tanulmánya p. 64.
- Viczián, B. (2025) Utószó. In: id. Szinnyei, J., Viczián, J. (sajtó alá rend.) *Magyar írók élete és munkái*, 31. kötet. [Magánkiadás], Budapest p. CLXXII. ISBN 978 615 6789 07 5
- Viczián, J. (1981) *Adatbank – kamatok nélkül? Gulyás Pál Magyar írók élete és munkái c. művének kézírata az MTA Könyvtárában*, Magyar Könyvszemle, 4, p. 337–345. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00314/pdf/MKSZ_EPA00021_1981_04_317-345.pdf (Utolsó elérés: 2026. 02. 02.)

Current trends in library and information science in the light of PhD research and studies – 9.

Interview with András Simon

András Simon¹

¹ Monguz Ltd.
andras.simon@qulto.eu

Received: 20 February 2026 / Accepted: 20 February 2026 / Published: 31 March 2026

The editorial team of CELISR sent a questionnaire to recent graduates of the Library and Information Science doctoral program at the ELTE Doctoral School of Literary Studies, in order to provide the journal's readers with an insight into the current and future scientific activities of researchers, and to give an idea of the current research trends in the field. The following article contains a brief overview of the PhD research conducted by András Simon, with background and future prospects. The interviewee is customer success manager at the Monguz Ltd., and expert of digital humanities at the National Archives of Hungary.

digital content, usability, museums, libraries, integrated systems

Simon, A. B. (2025) *Management of digital content in museums and libraries from an organizational and resource-user approach. An attempt to determine the optimal institution size, taking into account all costs of digitizing museum and library collections. An outlook on the usability of digital contents of public collections*

<https://doi.org/10.15476/ELTE.2025.015>

Supervisor: Zsuzsanna Tószegi

Photo by the author

Please say a few words about your professional life, your inspirations.

I finished my studies at ELTE, at the Faculty of Arts (History – Librarianship) in 1993 and I began working as a system librarian at the Budapest University of Economics and studied there as postgraduate economist. During my professional life I have always been working with the automation of libraries and museums and especially with integrated systems (ILMS). During my time as a system librarian of the Hungarian National Shared Cataloguing System between 1999–2003, I have got to know almost all the ILMS of Hungary. As an employee of MTA SZTAKI and later Monguz Kft., I took part in the planning of the Qulto Huntéka integrated collection management system, as well as worked in support, sales management, database maintenance and customer service roles.

Please give a comprehensive summary of the research on which your PhD studies are based.

The aim of my research was to obtain a large amount of reliable and processable data on the creation, preservation and use of digital metadata records and full-text contents in library catalogues and the inventories of museums. By processing the extracted data, I was able to establish basic rules based on the whole life cycle of the data, and to use the results to create test patterns. During the research, I collected data in three basic areas: creation, preservation and access.

When examining the creation of records, I was mainly concerned with tables containing database transaction records. I wanted to find out how common shared cataloguing services are, and what proportion of bibliographic records are reused in other institutions in their cataloguing work. Knowing the average time needed to create metadata records in libraries and museums will help plan projects more effectively, for example, projects aimed at enabling museums to digitise their inventory units. Knowing the time needed for data processing can also provide a basis for assessing the resource requirements of data management.

By looking at the storing of the records, we can get information on the size of each library and museum database. By tracking the changes in the size of databases and the stored data elements, it becomes possible to plan the hardware and system administration requirements of library and museum catalogues, and to estimate the storage space needed to accommodate backups. This information will also provide useful information for the preparation of long-term preservation plans for databases. Another important result is that the data units are collected and stored in a form suitable for preservation and further analysis. In my dissertation, I present the results of research conducted between 2020 and 2024 within the framework of my PhD studies, following several years of preparation during my employment at Monguz Information Technology Ltd., where I worked with the integrated systems databases of the company's clients.

The data stored in the databases of integrated library and museum systems are not public. An application displays as much of the stored information on the public interfaces as it is deemed to be appropriate for the operation of the system and the needs of the users. As a client manager at Monguz Information Technology Ltd., I have a unique opportunity to access the databases of the company's client base of 400 institutions. Given my professional background, I have the specialised and technical skills to extract useful data from these databases for research purposes.

Who are the primary "beneficiaries" of your research – librarians, users, policy makers?

While maintaining the databases of the integrated systems and providing data from them, I have become increasingly convinced that a lot of valuable information can be extracted from these huge databases of computer systems. These data can be interpreted in such a way that not only enables the information requirements of institutions to be met, but the extracted data can also be put into a broader perspective, and important conclusions can be derived for the field as a whole.

By examining the databases of integrated systems we can gather information about their size, the variability of the metadata records and the datafiles, the necessary time for the creation of the records, and the amount of the loan transactions and the usage of digital contents. We can establish trends from the extracted loan data to help strategic planning for future digitization projects.

Please summarize the main conclusion(s) of your thesis.

The results show that working in museums and libraries of more than medium size can produce a larger number of records in the same amount of time compared to smaller institutions. Thus, it is worth looking at the issue of integration. Accordingly, the integration between institutions and the technological solutions and methods they choose, as well as the interoperability between systems, must be ensured as far as possible.

It can be concluded that hardware costs, IT support and human resources costs are expected to continue to rise above inflation in the coming decades, due to increasing demand. Therefore, the costs of maintaining and expanding library and museum catalogues and digital asset management systems must be carefully planned. It is therefore very useful to have an accurate knowledge of the size and complexity of databases. It is essential to be familiar with the most widely used data formats and to let both users and suppliers choose the most common solutions. Institutional convergence will increase the importance of hybrid systems. It should be recognised that public collections are marginal customers of the IT sector. Although the importance and value of the data they hold should receive more attention, it is the purchasing power that attracts the attention of large companies. Therefore, in technical terms, memory institutions must be able to adapt to the conditions dictated by the larger players in the market. Integration offers many advantages from a technical viewpoint, such as cheaper operation, better negotiating position with vendors, and the adequate supply of professionals; however as the organisation grows, increasing coordination and supervision problems arise for the management, therefore inter-institutional integration should be the preferred way forward. From the several options for inter-institutional integration, first and foremost cloud-based solutions should be mentioned.

The main objective of my research in the PhD programme was to contribute to the development of a suitable methodology for estimating the costs of digitisation workflows and, through this, the value of a collection. In my point of view, both metadata records, as well as digitised and born digital full-text content should be taken into account when assessing the value of digital databases, in addition to their overall content.

Finally, it should be noted that the transaction records stored in the databases contain a lot of very useful information, not only in terms of institutional history, but also for the design of system development. We cannot therefore avoid the question of whether we can do something to preserve the transaction records in databases. These tables need little space, and it is difficult to know when they become obsolete, i.e. when they can be deleted, so usually they are not erased to save space. Otherwise, in the case of software change, they are not retained during conversion, save for the data elements that are a part of the MARC standard. Thus, transaction records can be examined only within the lifetime of an integrated system. It would be desirable to design applications in such a way that certain data – those that are important for the operation of the library and for the planning of its activities – could be retrieved from the user interface and stored in tabular form in case the integrated system is terminated.

What has Eötvös Loránd University given you – professionally, personally, communally?

I am very grateful for the University and especially for the Doctoral School of Literary Studies, and the Institute for Library and Information Sciences, for allowing me to take part in the PhD studies program and join the life of the institute as a PhD student. The seminars, consultations and academic events helped me learn research methodology and gain a wider perspective of current challenges of library science in our times. Having the opportunity to work with the scholars of the institute, I have built new professional relationships. It was an honour for me to participate in the life of the university as a lecturer also, which opportunity has helped me develop over these years.

Please say a few words about your future research plans

While reviewing the digitisation tasks of public collections and examining the aspects of its most labour-intensive element, i.e. cataloguing, we cannot miss to pay attention to the increasingly important applications of AI-based software in the field of cataloguing, in post-processing and in customer service too. The most important possibility of using fine-tuned Large Language Models is extracting keywords from the text files. However, we have to take care of the several errors produced by LLM-based applications, and we should find a way of checking and validating the results of AI based content analysis.

Current trends in library and information science in the light of PhD research and studies – 10.

Interview with Joseph Marmol Yap

Joseph Marmol Yap¹

¹ School of Library and Information Studies, University of the Philippines Diliman
jmyap@up.edu.ph

Received: 20 February 2026 / Accepted: 20 February 2026 / Published: 31 March 2026

The editorial team of CELISR conducted a short interview with recent graduates of the Library and Information Science doctoral program at the ELTE Doctoral School of Literary Studies, in order to provide the journal's readers with an insight into the current and future scientific activities of researchers, and to give an idea of the current research trends in the field. The following article contains a brief overview of the PhD research conducted by Joseph Marmol Yap, Senior Lecturer 3 at School of Library and Information Studies, University of the Philippines Diliman, with background and future prospects.

professional identity, civic engagement, knowledge practices, public librarians, Philippines

Yap, J. M. (2026) *Librarians During and After Work: Civic Roles and Responsibilities to Combat Information Disorders* <https://doi.org/10.15476/ELTE.2025.150>

Supervisors: Ágnes Barátné Hajdu, Péter Kiszl

Photo by the author

Please say a few words about your professional life, your inspirations.

I began my career as a digital librarian for an international non-governmental organization. I greatly enjoyed this first role, as it involved traveling and serving medical and healthcare professionals across Asia in a non-traditional role as a librarian.

Afterwards, I transitioned into academic librarianship. During this period, I gained experience both in the Philippines and abroad. It was deeply fulfilling to serve the Filipino academic community as well as the Kazakh and broader international communities. I also had the opportunity to work at Central European University while pursuing my doctoral studies.

Although I truly enjoyed my work as a librarian, another opportunity emerged when I began my doctoral studies in a foreign country: I started teaching undergraduate Library and Information Science (LIS) students in the Philippines. As a part-time instructor, I worked at several higher education institutions.

At this point in my career, I am committed to continuing in academia, as I believe teaching is my true path and calling.

Please give a comprehensive summary of the research on which your PhD studies are based.

Librarianship has long been associated with civic responsibility and democratic engagement, particularly through the provision of equitable access to information and of support for informed public participation. Public libraries can help strengthen civic life by fostering community dialogue, encouraging engagement with social issues, and supporting citizens' capacity to address local concerns. In the contemporary media environment however, the rapid spread of "information disorder"

throughout social media platforms presents significant challenges to these traditional roles. Verifying the accuracy of information before dissemination has become increasingly complex, raising questions about how librarians sustain their relevance and civic mission in digital spaces.

My study examines how Filipino public librarians understand and enact their professional identity amid social media–driven information disorder. It investigates the components of professional identity that emerge in this context, including civic commitment, community engagement, and information literacy instruction. The research explores whether the prevalence of false information has reinforced librarians' civic roles, expanded interpretations of professional identity, and challenged existing knowledge practices. It also considers the extent to which public librarians rely on information literacy principles to address misinformation in their communities.

My findings suggest that many Filipino public librarians view themselves as trusted evaluators of information credibility, and this self-perception shapes their professional practices and sense of responsibility. Critical assessment of information sources remains central to their identity. Nevertheless, professional authority and civic participation are not uniformly experienced: some librarians demonstrate strong community engagement, while others remain less involved in public-facing activities. Overall, the study highlights how social media information disorder both reaffirms and reshapes the civic dimensions of public librarianship in the Philippines.

Who are the primary "beneficiaries" of your research – librarians, users, policy makers?

The research primarily focuses on public librarians and their role in society. Library and information professionals can gain valuable insights into librarians' behaviours and experiences when dealing with social media–related information issues. LIS educators may also examine how information flows, and how these flows are interpreted and managed by public librarians, as well as how their roles influence the communities they serve.

Please summarize the main conclusion(s) of your thesis.

In summary, my dissertation shares that public librarians express their civic responsibility primarily through a strong sense of accountability, which in turn shapes their professional identity. This accountability extends beyond routine service and includes being reliable, as well as acting as correctors of false information, educators of the public, and active intervenors in information-related issues. Public librarians are widely perceived as advocates for their communities.

Training emerged as a central strategy for responding to information disorder, but librarians also emphasized the importance of consultation and dialogue with colleagues and other trusted sources to verify information. Participants voiced serious concern about the widespread circulation of rumours and unverified content – often labelled as "fake news" – and viewed such phenomena as undermining the credibility of information itself.

The findings further suggest that librarians' professional identity persists beyond the workplace. Librarians often apply their evaluative expertise in everyday interactions, such as challenging inaccurate claims shared by colleagues, friends, or family members. In doing so, they reinforce and transmit critical practices for evaluating information within their social environments.

Please explain why and how you chose Institute of Library and Information Science at Eötvös Loránd University.

Pursuing my doctoral studies overseas was a dream I never imagined would come true. In 2020, I met Prof. Dr. Ágnes Hajdu in connection with what was supposed to be an in-person conference of the Association of Hungarian Librarians (Magyar Könyvtárosok Egyesülete). However, when the pandemic struck, circumstances changed and ultimately led me to apply for a doctoral scholarship under the Stipendium Hungaricum program – an opportunity that became a true blessing. I eagerly submitted my application and was fortunate to secure a place at the Institute of Library and Information Science of Eötvös Loránd University.

Please say a few words about your future research plans.

I plan to continue my research on social networks and information disorder. As I teach information literacy, I intend to integrate much of my work into my classes and – I hope – identify new and compelling research topics for collaboration with other scholars.

Current trends in library and information science in the light of PhD research and studies – 11.

Interview with Asmaa Bouaamri

Asmaa Bouaamri¹

¹ Independent Researcher
asmaa.bouaamri@gmail.com

Received: 20 February 2026 / Accepted: 20 February 2026 / Published: 31 March 2026

The editorial team of CeLISR sent a questionnaire to recent graduates of the Library and Information Science doctoral program at the ELTE Doctoral School of Literary Studies, in order to provide the journal's readers with an insight into the current and future scientific activities of researchers, and to give an idea of the current research trends in the field. The following article contains a brief overview of the PhD research conducted by Asmaa Bouaamri, Morocco, with background and future prospects.

literacy, libraries, developing countries, Morocco

Bouaamri, A. (2025) *The impact of literacy and users' education using anthropological perspectives to enhance the usage of libraries in rural areas: Khemliya Village, Morocco's Case Study*

<https://doi.org/10.15476/ELTE.2024.128>

Supervisor: Ágnes Barátné Hajdu

Please say a few words about your professional life, your inspirations.

I am an anthropologist, an information professional, and a librarian. I am inspired by new topics and challenges in the world, and I am committed to continuous professional, academic and research development.

Please give a comprehensive summary of the research on which your PhD studies are based.

My research focused on the role of libraries in literacy in rural developing countries. I have analysed social and cultural structures underlying the lag in library development in rural Morocco, emphasizing the colonial legacies and their impact on the current educational system, as well as how libraries can serve as inclusive spaces and places for social, economic, political and educational development.

Who are the primary "beneficiaries" of your research – librarians, users, policy makers?

I believe my research serves policymakers, as well as library professionals in their understanding and the unveiling of the structures behind the status quo in librarianship in Morocco and North Africa.

Please explain why and how you chose the Institute of Library and Information Science at Eötvös Loránd University.

I completed my master's degree in cultural anthropology in Budapest under the Stipendium Hungaricum programme. To build on my research interests, I applied again to the programme for a PhD.

What has Eötvös Loránd University given you – professionally, personally, communally?

The opportunity to grow, research, and flourish in the fields that lack recognition, and also the professional support. I have grown tremendously during my MA and PhD studies both personally and professionally. Diversity and the exchanges among my peers were of no doubt very enriching to my personality and soul. Being able to learn, collaborate, and explore new topics and get the support needed is one of the most important aspect of learning; as well as independence, academic independence and freedom of speech. These are some of the main characteristics that I appreciate about studying at ELTE.

Please say a few words about your future research plans.

I am currently seeking postdoctoral positions in the field; however, little options are available due to the lack of funding but also the narrow options in the LIS field. Thus, my research plans have shifted due to this, and I am focusing on other topics which can help me in my endeavours to build my research career in academia, but also beyond it.

Biztos pont a hazai könyvtár- és információtudományban

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság 6. – Recenzió

Constant point in the Hungarian library and information science
Real library – library reality 6. – Review

Szüts Etele¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
szuts.etele@oszk.hu

Beérkezett: 2026. 02. 11. / Elfogadva: 2026. 02. 11. / Publikálva: 2026. 02. 26.

Kiszl, P., Boda Gáborné Köntös, N. (szerk.) (2025) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024*, ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest. <https://doi.org/10.21862/vkkv2024>

tudományos konferencia, könyvtár és piactudomány, könyvtárfinanszírozás, könyvtárstatisztika, könyvtárosképzés

Minden páratlan év őszén nagy érdeklődéssel várom a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* (VKKV) konferenciasorozat¹ programjának meghirdetését. A rendezvényeket követő tanulmánykötetek megjelenését pedig egyszerre kíséri a szakmai és a személyes várakozásom is. Annak ellenére, hogy a kiadványsorozat egyes könyvei a kezdetektől fogva – DOI-azonosítóval ellátva – elektronikusan is elérhetők az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) repozitóriumban,² és magam is elsősorban ebben a formátumban fogyasztom a szakirodalmat, mindig lelkesen várom, hogy megérkezzen a tiszteletpéldányom és kézbe vehessem a nyomtatott kötetet. Szeretem gyűjteni az irodai könyvespolcomon, és – „hogy a feleségem is örüljön neki” – otthon is fenntartok belőle egy másodsort. Ennek nemcsak az az oka, hogy az alma materem kiadványsorozatáról van szó, amelyben korábban doktoranduszként nekem is volt szerencsém publikálni, hanem az is, hogy a VKKV a szakmánk egyik legfontosabb hazai tudományos fóruma.

A VKKV-konferenciasorozatot 2013-ban indította el az ELTE Bölcsészettudományi Kar (BTK) Könyvtár- és Információtudományi Intézete, a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében, amit az állandóság jegyében azóta is két évente megrendez. Minden alkalom önálló tematika mentén tárgyalja a könyvtár- és információtudomány aktuális kérdéseit. 2023-ban, a hatodik alkalommal megrendezett konferencia³ központi témájául a *könyvtár és a piactudomány* kapcsolatát választották. A téma aktualitását és fontosságát jól mutatja, hogy évről évre egy ha-

sonló elnevezésű kurzuson⁴ is hangsúlyosan megjelenik az intézet oktatási tevékenységében. A könyvtárak és a piactudomány viszonyát azért is tartom különösen fontosnak, mert a könyvtáraknak nemcsak kulturális örökség-megőrző és -közreadó közgyűjteményként, hanem versenyképes szolgáltatóként is jelen kell lenniük a kulturális és információs piacon. A piactudományi környezetben a könyvtáraknak olyan üzleti és működési modellek kialakítására van szükségük, amelyek hosszú távon

is fenntartható módon biztosítják a szolgáltatásaikhoz való széles körű hozzáférést. Meggyőződésem továbbá az is, hogy a téma hozzájárul annak megértéséhez, miként kapcsolódnak a könyvtárak a tágabb társadalmi és gazdasági folyamatokhoz.

A VKKV-kötetek a kezdetektől fogva biztos pontként, külön fejezetekben mutatják be a budapesti könyvtárosképzés oktatóinak és doktoranduszainak kutatásait. Ezt egészíti ki a más diszciplínák kiemelkedő tudósainak könyvtári vonatkozású gondolatait tartalmazó fejezet, valamint a 2021-ben indított, azóta állandósult, angol nyelvű, nemzetközi partnerekkel közös szekció. Már doktoranduszkoromban a VKKV konferencia- és tanulmánykötet-sorozat egyik nagy érdemének tartottam, hogy egyszerre nyújt előadási és publikálási lehetőséget a könyvtár- és információtudomány doktori (PhD) programjának résztvevői számára. Ez az egyedülálló program biztosítja a tudós könyvtárosok és információs szakértők-kutatók utánpótlását Magyarországon.

Amikor a kötet kézhezvételekor elfoglalta a helyét a sorozat korábbi darabjai mellett – immár ötödikként a polcomon, a kék különböző árnyalataiban megjelent kötetek sorában, ezúttal világoskék borítóval –, még nem sejtettem, hogy ezúttal recenzensként térek majd vissza hozzá. A *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024* címet viselő tanulmánygyűjtemény méltó folytatása az eddigi kiadványoknak. A kötetben szereplő tanulmányok öt blokkra tagolódnak, amelyeket *Horváth Krisztina*, az ELTE BTK oktatási és tanulmányi ügyek dékánhelyettesének köszöntője vezet be. Az első, visszatérő, *Tudósok a könyvtárakról* című fejezetben ezúttal *Feldné Knapp Ilona*, az egyetem Germanisztikai Intézetének egyetemi tanára és *Mohay Tamás*, a Néprajzi Intézet egyetemi tanára osztják meg pályafutásuk könyvtárakkal kapcsolatos élményeit. Az előbbi írásban a szerző egyúttal egyfajta vázlatos számvetést is készített a szakmai pályafutásáról, utóbbiban pedig megismerhetjük a szerző – gyerekkorától kezdődő – gazdag hazai és nemzetközi könyvtárhasználati szokásait és tapasztalatait.

Ezt követi a konferencia központi témája mentén született kilenc tudományos előadás írott változata, amelyek *Haszonné Kiss Katalin*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár régióigazgatójának, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) elnökségi tagjának gondolati keretezésével kezdődnek. A szekció komoly értéke, hogy az egyetemi oktatók és kutatók mellett, az előadók között helyett kapott gyakorló könyvtári statisztikus, könyvtárvezető, a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) képviselője és az ágazati irányítás néhány szereplője is. Valamennyi tanulmány hozzájárul az adott szakterület elméleti vagy gyakorlati ismeretanyagának bővítéséhez, azonban a terjedelmi szempontokat is figyelembe véve két írást szeretnék kiemelni, személyes szakmai megfontolások alapján.

Az első *Havadi Gergő*, a Könyvtári Intézet osztályvezetőjének *Könyvtárak valósága. Pénzügyi tendenciák a könyvtárakban, 2022-ben* című tanulmánya. A szerző tanulmányában bemutatja, hogyan zajlik a könyvtárak országos statisztikai adatszolgáltatása, ismerteti az adatgyűjtés egész folyamatát, és kiemeli a gyűjtött statisztikai adatok további felhasználási lehetőségeit.⁵ Részletesen elemzi a könyvtárak összes bevételét és kiadását, rávilágítva a működés pénzügyi struktúrájára. Bemutatja a könyvtárak főbb bevételi forrásait és kiadási céljait, kiemelve az állami és önkormányzati támogatások, pályázati források, valamint a kisebb saját bevételek szerepét a mindennapi működés finanszírozásában. Külön kitér az állománygyarapításra fordított kiadásokra, amelyek biztosítják a gyűjtemény folyamatos megújulását és a korszerű, releváns tartalmak elérhetőségét. Továbbá elemzi a személyi juttatásokra fordított kiadások jelentőségét is, hiszen a könyvtári dolgozók bére és járulécai alapvető feltételei a stabil működésnek és a minőségi szolgáltatások biztosításának. A fenti megállapítások tükrében a tanulmányt minden könyvtártípus számára irányadó összefoglalásnak gondolom.⁶

A másik általam kiemelt tanulmányt *Rostás Norbert* közli, aki a Kulturális és Innovációs Minisztérium vezető-kormányfőtanácsosaként és könyvtári referenseként a hazai könyvtári rendszer finanszírozási kérdéseit vizsgálja *A könyvtári rendszer finanszírozása: az állam és az önkormányzat szerepvállalása* című írásában. Az írás egy hiánypótló, átfogó, rendszerszintű elemzést nyújt a hazai könyvtári ellátás finanszírozási hátteréről, ugyanis a téma rendkívül alulreprezentált a hazai könyvtár- és információtudományi szakirodalomban. A szerző világos elméleti keretben, ugyanakkor konkrét adatokra és példákra támaszkodva mutatja be a könyvtári rendszer működését meghatározó állami és önkormányzati felelősségvállalás szerkezetét. Külön erénye a tanulmánynak, hogy a pusztán leíráson túlmutatva értelmezi is a finanszírozási mechanizmusokat, és rámutat azok jogi, szakpolitikai és intézményfenntartási összefüggéseire. A dolgozat részletesen tárgyalja az állami, az önkormányzati, valamint az egyházi és egyéb fenntartású könyvtárak finanszírozási sajátosságait, miközben jól érzékelteti a hazai rendszer centralizált jellegét és annak következményeit. Az elmúlt évtized adataira épülő elemzések különösen értékesek, mivel megbízható alapot kínálnak a könyvtári működés pénzügyi realitásainak megértéséhez. Mindezek alapján ez a tanulmány is szintén minden könyvtártípus számára fontos szakmai támpontot jelenthet, különösen a fenntartói, vezetői és szakpolitikai döntéshozatal szempontjából.⁷

Az intézet oktatóinak a kutatásait bemutató szekcióban is összesen kilenc tanulmány kapott helyet, továbbá *Eszenyiné Borbély Mária*, a Debreceni Egyetem egyetemi adjunktusának, az MKE elnökségi tagjának szekcióvezetői bevezetője. A dok-

toranduszok kutatásairól szóló fejezet pedig nyolc előadást tartalmaz, amelyet *Nagyné Mandl Erika*, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Neveléstudományi Intézet egyetemi docensének gondolatai nyitnak meg. A kiváló írások közül – bár a választás nem könnyű – terjedelmi okok miatt egy-egy tanulmányt emelnék ki.

Németh Katalin, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatási intézetigazgató-helyettesének tanulmánya a könyvtári közösségi terek szerepét vizsgálja a 21. századi képességek fejlesztésében, különös tekintettel a közkönyvtárakra. A szerző rámutat arra a kettősségre, hogy a digitális és virtuális szolgáltatások iránti igény növekedésével párhuzamosan felértékelődnek a fizikai, biztonságos és semleges könyvtári terek is. A modern könyvtárak nemcsak az elmélyült tanulást és a csendes rekreációt szolgálják, hanem közösségi programok, alkotóterek és szolgáltatások révén aktívan hozzájárulnak a szociális, érzelmi és együttműködési kompetenciák fejlesztéséhez. A tanulmány hangsúlyozza a Z generáció sajátosságait, a közösségvezérelt könyvtári szemlélet jelentőségét, valamint a könyvtárak szerepét a mentális jóllét, az esélyegyenlőség és a könyvtári szorongás csökkentésében. Hazai és nemzetközi jó gyakorlatok bemutatásával igazolja, hogy a téralakítás és a programkínálat tudatos összehangolása hatékony eszköz a fiatalok bevonására és a transzverzális, nem kognitív készségek fejlesztésére. A záró gondolatok szerint a könyvtárak sokfunkciós közösségi terekként képesek ellensúlyt képezni az online világ hatásaival szemben, miközben továbbra is kiemelt szerepet kap az olvasás mint alapvető képesség- és személyiségfejlesztő tevékenység.⁸

Gacov Katalin, a szolnoki Verseggy Ferenc Könyvtár és Közművelődési Intézmény igazgatója és a PhD-program doktoranduszhallgatója *A könyvtár bölcs befektetés* című tanulmányában amellel érvel, hogy a közkönyvtárakra fordított közpénzek nem költséget, hanem sokszoros társadalmi és gazdasági megtérülést jelentő befektetést jelentenek. A szerző rámutat arra, hogy a globális válságok – különböző gazdasági krízisek, Covid-19 – felerősítették azt a nyomást, amely a kulturális intézményeket – azon belül különösen a könyvtárakat – érte, miszerint a döntéshozók felé egyre inkább számszerűsíthető, objektív bizonyítékokra van szükség a fenntarthatóság igazolásához. A tanulmány nemzetközi példák (ALA,⁹ IFLA,¹⁰ UNESCO¹¹) alapján bemutatja a ROI (Return on Investment = befektetésarányos megtérülési mutató) módszertanát, valamint olyan empirikus kutatásokat, amelyek szerint a közkönyvtárakba fektetett minden egyes pénzegység átlagosan 2–6-szoros megtérülést hoz a közösségek számára. Kiemelt esettanulmányként szerepel a kanadai London Public Library és az ausztráliai Victoria állam közkönyvtári rendszere, ahol a gazdasági hatás számszerűen igazolható. A magyar gyakorlat bemutatásakor a szerző rámutat az átfogó hazai elemzések hiányára, ugyanakkor pozitív példaként emeli ki az infografikák és marketingeszközök alkalmazását, valamint a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ és a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár ROI-számításait. A tanulmány egyik fő következtetése, hogy a könyvtári érdekérvényesítés ma már elképzelhetetlen a pénzügyi nyelv tudatos használata nélkül, és napjainkra a társadalmi hasznosság mérése stratégiai jelentőségűvé vált.¹²

Végezetül az utolsó tanulmányblokk a sikeres nemzetközi kapcsolatokat mutatja be egy külön angol nyelvű szekcióban, két külföldi partner bevonásával. A thaiföldi *Sukhothai Thammathirat Open University*vel és a norvég *Oslo Metropolitan University*vel hibrid – részben jelenléti, részben távolléti (online) – formában tartottak közösen a *Librarianship in the age of Artificial Intelligence (AI) and after COVID-19* címen. A fejezetet *Barátné Hajdu Ágnes*, az intézet egyetemi tanárának előszava nyitja meg. A szekcióban tizenegy tanulmány kapott helyet, a szerzők között két magyar szerzővel (*Radó Rita* és *Bella Katalin*).

Végezetül néhány megjegyzés magáról a könyvről. Bár a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* sorozat korábbi darabjai már hozzászoktatták az olvasót ehhez a kiegyensúlyozottan magas szakmai minőséghez, érdemes külön is hangsúlyozni, hogy a jelen kötet a hazai gyakorlatban ritkán tapasztalható tudományos igényességgel készült el. Konferenciakötetek esetében egyáltalán nem magától értetődő az a példás szerkesztői és lektori munka, amely itt megvalósult. Kiemelkedő hozzáadott értéket jelent, hogy a tanulmányokat szakmailag felkészült lektorok véleményezték, ráadásul a hazai könyvtárosképzés csaknem valamennyi intézménye képviseltette magát ebben a folyamatban. A kötet belső koherenciája *Kovács Katalin* olvasószerkesztői tevékenységének köszönhető, míg a szerkesztési egységesség és a tudományos színvonal következetes fenntartása – a szerzők közreműködésével – *Kiszl Péter* és *Boda Gáborné Köntös Nelli* szerkesztői munkáját dicséri. A kötet egészét áthatja a bibliográfiai és formai igényesség, a szerzői életrajzok kétnyelvűek, feltüntetésre kerültek a szerzők ORCID-azonosítói, és valamennyi tanulmány önálló DOI-val is rendelkezik. A kötet zárásaként minden íráshoz elérhető az angol nyelvű absztraktok is. Mindez nem csupán szerkesztési gondosságot tükröz, hanem a nemzetközi tudományos diskurzushoz való tudatos kapcsolódás jele.

A VKKV-sorozat jelentősége nem csupán abban áll, hogy konferenciát és tanulmánykötetet hoz létre, hanem abban is, hogy folyamatosságot biztosít a szakmai párbeszédben. A hazai könyvtár- és információtudomány publikációs fórumai korlátozott számban állnak rendelkezésre, így minden olyan kezdeményezés, amely tartósan, minőségi színvonalon és intézményileg stabilan működik, kiemelt jelentőséggel bír. A VKKV6 ebből a szempontból is megerősíti a sorozat helyét a szakmai nyilvánosságban.

Az előző VKKV-kötet kapcsán Tóth Máté készített recenziót, aki a tükör metaforát használta írásában: „Tükör, amiben megsemlélhetjük magunkat, a szakterületünket, azt, hogy mi 2023-ban a könyvtári valóság. A tükör visszatérő motívuma az ELTE által közzétett köteteknek is. Erre utal a konferenciasorozat, valamint a kötet címe is: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. A valóság mindig az, amit a tükörben látunk, és nem az, amit mi gondolunk magunkról.”¹³ Tóth Máté szavaival egyetértve, azt kiegészítve én a biztos pont képét társítanám a VKKV-sorozathoz. Olyan szakmai tájékozódási pontként tekintek rá, amelyhez vissza lehet és vissza is kell térni, konferenciaként, tanulmánykötetként és szellemi műhelyként egyaránt. A VKKV6 kötete egyszerre tükrözi a hazai könyvtár- és információtudomány aktuális kérdéseit, valamint kijelöli azokat az irányokat, amelyek mentén a szakmai gondolkodás továbbhaladhat. Akár levesszük a polcra – ami ma már egyre inkább ritkaságnak számít a műfajban –, akár megnyitjuk a PDF-et a számítógépünkön vagy valamelyik okoseszközünkön, a kötet megbízható referenciaként szolgál. Intézményi stabilitása, tematikai következetessége és tudományos igényessége révén a sorozat mára megkerülhetetlen referenciává vált, különösen egy olyan szakmai közegben, ahol a folyamatos reflexió és az önértelmezés létkérdés. A *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024* tanulmánykötet méltó folytatása és egyben megerősítése ennek a szerepnek, biztos pont a hazai könyvtár- és információtudomány térképén.

Jegyzetek

¹ ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet (2026) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság*. Elérhető: <https://lis.elte.hu/vkkv> (Utolsó elérés: 2026. 02. 10.)

² Kiszl, P., Boda Gáborné Köntös, N. (szerk.) (2025) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024*, ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest. <https://doi.org/10.21862/vkkv2024>

³ Tószegi, Zs. (2024) *Tudomány: Válaszok a globális kihívásokra – a Valóságos könyvtár – könyvtári valóság VI. konferencia előadásai*, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 1(1), p. 78–99. Elérhető: <https://journals.bme.hu/celISR/article/view/36972/22308> (Utolsó elérés: 2026. 02. 10.)

⁴ ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet (2026) *Könyvtári pénzügyek – vendégelőadások mesterszakos hallgatóinknak*. 2025. január 29. Elérhető: <https://lis.elte.hu/content/konyvtari-penzugyek-vendegeloadasok-mesterszakos-hallgatoinknak.t.44808> (Utolsó elérés: 2026. 02. 10.)

⁵ Könyvtári Intézet (2026) *Könyvtári trendjelentések*. Elérhető: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalattas/konyvtari-trendjelentések> (Utolsó elérés: 2026. 02. 10.)

⁶ Havadi, G. (2025) Könyvtárak valósága. Pénzügyi tendenciák a könyvtárakban, 2022-ben. In: Kiszl, P., Boda Gáborné Köntös, N. (szerk.) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024*. p. 45–53. ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest. <https://doi.org/10.21862/vkkv2024.45>

⁷ Rostás, N. (2025) A könyvtári rendszer finanszírozása: az állam és az önkormányzat szerepvállalása. In: Kiszl, P., Boda Gáborné Köntös, N. (szerk.) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024*. p. 55–66. ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest. <https://doi.org/10.21862/vkkv2024.55>

⁸ Németh, K. (2025) Közönség és közösség: A könyvtári közösségi terek szerepe a képességfejlesztésben. In: Kiszl, P., Boda Gáborné Köntös, N. (szerk.) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024*. p. 213–223. ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest. <https://doi.org/10.21862/vkkv2024.213>

⁹ American Library Association = Amerikai Könyvtárosok Szövetsége.

¹⁰ International Federation of Library Associations and Institutions = Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége.

¹¹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization = az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete.

¹² Gacov, K. (2025) A könyvtár bölcs befektetés. In: Kiszl, P., Boda Gáborné Köntös, N. (szerk.) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2024.* p. 259–269. ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest. <https://doi.org/10.21862/vkkv2024.259>

¹³ Tóth, M. (2024) *A könyvtári valóság tükre / Valóságos könyvtár – könyvtári valóság 5. – Recenzió*, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 1(1), p. 127–130. Elérhető: <https://journals.bme.hu/celISR/article/view/37679/22420> (Utolsó elérés: 2026. 02. 10.)

A mesterséges intelligencia és a mélytanulás forradalma – recenzió

Kalcsó Gyula¹

¹ OSZK Digitális Bölcsészeti Központ, Digitális Filológiai és Webarchiválási Osztály
kalcso.gyula@oszk.hu

Beérkezett: 2026. 02. 24. / Elfogadva: 2026. 02. 24. / Publikálva: 2026. 03. 09.

Le Cun, Y., Moldovai, T. (ford.) (2025) *A mesterséges intelligencia és a mélytanulás forradalma*, Typotex, Budapest, 2025. ISBN 978 963 493 33 59

MI, mélytanulás, gépi tanulás, neurális hálózat

Yann LeCun¹ 2019-ben, francia nyelven megjelent könyvét adta ki a Typotex Kiadó 2025-ben. A szerző egyike a *deep learning* legnagyobb szakértőinek, pályája kezdetétől jelentős tudományos tevékenységet végez, egyetemi oktató, számos, sokat idézett publikáció szerzője, valamint 2013 óta a versenyszféra fejlesztéseinek is az egyik irányítója volt: 2025-ig a Facebook (később Meta) kutatórészlegének a vezetője. Könyve a mesterségesintelligencia-kutatás történetét, valamint az abban játszott saját szerepét mutatja be tíz fejezetben. Hangsúlyoznunk kell, hogy a kötetben a nagy nyelvi modellek és chatalkalmazások világa még csak a legkezdetibb lépésekkel került be, tehát a mesterséges intelligencia történetének a legújabb, mára forrongó területéről még nem szólhatott. A magyar kötet szép kivitelezésű puha borítós könyv, a Typotex igazi bravúrral szerkesztette az igen terjedelmes szöveget jól olvasható kiadvánnyá több mint 300 oldalban. A magyar szöveg, amely Moldvai Tamás munkája, jól adja vissza a szerző sokszor anekdotikus, humoros hangvételét, kár, hogy a valószínű nyers gépi fordítás, amely az első változat lehetett, néhány olyan, gyakran értelemzavaró hibát eredményezett, amelyek sajnos benne maradtak a végleges változatban (pl. a francia *article* = „névelő” szót a másik jelentésében, „cikk”-nek fordíthatta a gépi fordító, l. 24. oldal), ezek úgy tűnik, a lektor, Kertész Gábor figyelmét is elkerülték.

A bevezetés első bekezdésében a szerző maga azonosítja a mesterséges intelligenciát a mélytanulással, annak ellenére, hogy később többször megfogalmazza, hogy az „intelligencia” jóval többet jelent, mint amire a mai MI-rendszerek képesek. Célját így jelöli ki: „Ezt a könyvet azért akartam megírni, hogy elmagyarázzam az ezzel kapcsolatos módszerek és technikák összességét, anélkül, hogy elleplezném a bonyolultságukat” (p. 7). Két szintről beszél a könyv szövegével kapcsolatban: mesél, leír, elemez, de néha haladóbb matematikai fejtegetésekbe bocsátkozik (sokszor külön tipográfiailag kiemelve), amelyeket a téma iránt mélyebben érdeklődő olvasóknak szán. Ez valóban így van: bizonyos részek matematikai előképzettség nélkül teljesen feldolgozhatatlanok, így a magyar kiadás eljárása, amely az eredetinek megfelelően külön kiemeli a matematikai levezetéseket, nagyon hasznos ötletnek tűnik, ezek a laikus olvasó számára nyugodtan átugorhatók. A szerző a *deep learning* úttörőjének, azon belül a konvolúciós hálózatok egyik atyjának vallja magát, és hangsúlyozza, hogy ez a gépi tanulásnak csak egy szűkebb, speciális területe, és meg kellett küzdeniük azért, hogy eljárásuk polgárjogot nyerjen. „A *deep learning* a mesterséges neurális hálózat sajátossága, amelynek architektúráját és működését az agy ihlette” (p. 8). LeCun hisz abban, hogy a gépi tanulásnak ez a formája a legígéretesebb: „egy olyan önszervező rendszer megalkotását kell megcéloznunk, amely képes önmagától, a saját tapasztalataiból tanulni” (p. 9). Ugyanakkor egyszerre szkeptikus is: „Az emberi agy azonban sokkalta univerzálisabb és sokkalta képlekenyebb. Vajon mikor ugorják meg a gépek ezt a lépcsőfokot?” (p. 9).

Az *MI-forradalom* című fejezet első felében arról szól, hogy az MI hogyan vesz körül minket, ugyanakkor kritikus is, és felhívja a figyelmet az MI-vel kapcsolatos illúziókra (pl. Sophia, a robot). Szembeállítja az „old fashioned” AI-kutatást (GOF AI) a gépi tanulással. A gépi tanulásnál az emberi agy működésének a lemásolása a cél, viszont nemcsak a kapacitásban van nagy lemaradás (100 000 GPU felelne meg az agynak), hanem hatékonyságban is: az agynak 25W-ra van szüksége, míg ennyi GPU-nak 25 millióra. „Én azt mondanám, hogy a mesterséges intelligencia egy gép azon képessége, hogy olyan feladatokat végezzen, amilyeneket általában az állatok és az emberek végeznek: észleljen, gondolkodjon és cselekedjen” (p. 18). Kiemeli, hogy a logikai megközelítés és a mélytanulási megközelítés egyelőre ellentmond egymásnak, és szerinte a kettő közelítése a

jövő. Felhívja a figyelmet arra, hogy a jelenlegi rendszerek nagyon jók speciális feladatokban, de általánosságban nagyon nem intelligensek. Ugyanakkor emiatt „egy MI-rendszer [...] könnyen azt a benyomást keltheti, hogy intelligens. Csak annyit kell tennie, hogy egy kissé szétszórt, kelet-európai tinédzsernek adja ki magát, aki nem beszél túl jól angolul, és a hallgatóság máris megbocsátja neki a félreértéseket és a szintaktikai baklövéseket...” (p. 9.).

Az igen terjedelmes második fejezet az MI-kutatás korai történetéről és benne LeCun szerepéről szól. Egészen a mélytanulásig terjed, azaz a 20. század közepétől kb. 2010-ig. A logikán alapuló, kibernetikai indíttatású GOFAI (Good Old Fashioned AI) mellett jelent meg az 1950-es években az idegtudományi indíttatású elképzelés, amely szerint nem az emberi gondolkodás logikai szekvenciáit kell modellezni, hanem az emberi agynak azt a képességét, hogy képes tanulni. A legkorábbi ilyen gépet perceptronnak nevezték. A szerző bemutatja, hogyan keltették fel ezek az elképzelések az érdeklődését, és mérnöki tanulmányai után hogyan kapcsolódott be a kutatásokba, eleinte doktoranduszként Franciaországban, majd az Egyesült Államokban, 1987-től, doktori fokozata megszerzése után a Bell Labsben. Itt hozta létre az első konvolúciós hálózatát (többretegű neurális hálózat), amely a gépi látással (karakterfelismeréssel) kapcsolatos kísérlet volt. 2003-tól a New York University (NYU) professzora, 2004-től Geoffrey Hintonnal és Yoshua Bengióval konferenciasorozatot indít, és innentől „deep learning conspiracy”-nak nevezik a tevékenységüket. A NYU-n működő laborjában fejlesztetik tovább a gépi látással kapcsolatos konvolúciós hálózatuakat a 2010-es évek elejéig, amikorra ezek a kutatások összeértek a technagyvállalatok (Google, Microsoft, IBM) törekvéseivel, valamint a GPU-k fejlődésével lehetővé vált a gépi teljesítmény ugrásszerű növelése.

A szerző a következő néhány fejezetben arra vállalkozik, hogy megismertesse az olvasóval a deep learning matematikai hátterét. A harmadik rész a perceptronok matematikai hátterét mutatja be, és LeCun elmagyarázza, hogyan ihlették ezek korlátai a deep learninget. A következő részben az előző fejezetben bemutatott probléma megoldásával, a költségfüggvénnyel, a költségminimalizálással foglalkozik. Bemutatja a Vlagyimir Vapnik elméletén alapuló módszert, amely három szakaszban tanítja a gépet (tréning, validáció, tesztelés), mindegyik szakaszban elemzik a hibákat. Az 5. rész a deep learning eredeti jelentésének megfelelő mély (többretegű) hálózatok működéséről, valamint a költség gradiensének kiszámításához használt gradiens-visszaterjesztés módszeréről szól. Rámutat arra, hogy a módszer a 2010-es évektől kezdett hatékonnyá válni, amikor hozzáférhetővé váltak a nagy teljesítményű, programozható grafikus gyorsítók, valamint a nagy adatbázisok. A 6. fejezetben a szerző bemutatja a konvolúciós hálózatok kialakulását, amelyek alapjául szerinte az ő kutatásai szolgáltak. A képfelismerésben 2012-ben következett be egy áttörés, amikor az ImageNet versenyén Geoffrey Hinton és csapata konvolúciós hálózat és GPU használatával 16%-os hibaarányt ért el. A konvolúciós hálózatok működésének alapelvét a látókéreg működése adja. A szerző saját bevallása szerint az első ilyen hálózatot 1988-ban építette. A konvolúció egy matematikai művelet, amelyet az ilyen hálózatok működésében alkalmaznak.

A 7. fejezet, amely *A gép belsejében, avagy a deep learning napjainkban* címet viseli, a deep learningnek a könyv megírása idején (2019) jellemző felhasználási lehetőségeiről szól: a kép- és hangfelismerésről, a beszéd- és hangszintézisről, a nyelvi megértésről és fordításról, az önvezető autókról, virtuális asszisztensekről és orvosi diagnosztikáról. Említést tesz az első nagy transzformeralhálózatokról (pl. BERT) is, amelyekből később kinőttek a nagy nyelvi modellek és az azokra épülő chatalkalmazások.

A 8. fejezet arról szól, hogy a szerző hogyan került a Facebookhoz, és lett a Facebook Artificial Intelligence Research (FAIR) munkatársa, majd igazgatója 2013-ban. Nagyon pozitív képet fest a Facebooknál folyó alap kutatásokról: eleve azzal a feltétellel szerződött le, hogy minden eredményük publikusan elérhető lesz. Bemutatja, hogy ennek révén hogyan váltott a Facebook szinte minden területen a deep learningre. Van néhány olyan rész is a fejezetben, amely szinte a Facebook apológiája, bár emellett a szerző elismeri a közösségi médiával kapcsolatos visszasságokat is. Külön szól a Cambridge Analytica-botrányról, elismerve a Facebook felelősségét. Bemutatja, hogy milyen projektek folytak a FAIR-ben, és hogy ezek eredményeként hogyan újult meg a Facebook szolgáltatása. Szól arról is, hogy 2019 márciusában Yoshua Bengióval és Geoffrey Hintonnal közösen megkapta az Association for Computing Machinery nevű szervezet Turing-díját, amelyet az 1960-as évek óta adományoznak minden évben a számítástechnika fejlődésében szerepet játszó szakembereknek. Ezzel egy időben Chief AI Scientist lett, feladva a FAIR-igazgatói pozícióját, e sorok írásakor pedig már nem dolgozik a Facebooknál sem.

A Mit tartogat a jövő? Az MI előtt álló kihívások és perspektívák című részben a szerző áttekinti a jelenlegi technológiák korlátait. Beismeri, hogy ezek jelenleg egyáltalán nem intelligensek, sőt azt a kijelentést teszi, hogy ha sikerülne legalább olyan intelligens gépet alkotnia, mint egy patkány vagy egy mókus, akkor már elégedett lenne. A fő korlátokat a világról alkotott modell és az előrejelzési képességek hiánya jelentik. Azt állítja, hogy bár pl. a konvolúciós hálózatokat a látókéreg működése ihlette, valamint maguk a neurális hálók (a nevük is mutatja) az élőlények neuronhálózatához hasonlítanak, nem a biológiai mechanizmusok modellezése a jó út. A felügyelt tanulást is zsákutcának látja, mert mindig bekorlátozza a tréningezéshez használt adatkészlet. Egy másik eljárást, a megerősítéses tanulást ígéretesnek gondolja bizonyos esetekben, de a kockázatos

vagy veszélyes területeken (pl. az önvezető autóknál) ez sem járható út. Az emberi tanulás egyik típusát a szerző „önfelügyelt tanulásnak” nevezi, és azt állítja, hogy ezt kellene kombinálni más típusú módszerekkel. Bemutat néhány eljárást az előrejelző rendszerek kialakítására, ám ezek még gyerekcipőben járnak.

Az egyik legérdekesebb rész a zárófejezet, amelyben a szerző számba veszi a mesterséges intelligencia hatásait. Annak ellenére, hogy a könyv még a nagy nyelvi modellek és chatalkalmazások elterjedése előtt született, a felmerülő kérdések továbbra is aktuálisak, legfeljebb egyik-másik még élesebben és intenzívebben vetődik fel. Foglalkozik a társadalomra és a gazdaságra gyakorolt hatásokkal, pl. azzal a kérdéssel, hogy veszélyben vannak-e bizonyos foglalkozások. E tekintetben azok közé tartozik, akik optimisták, és inkább egyfajta átalakulásnak és nem veszélynek gondolják a kétségkívül bekövetkező változást. Az MI innovációs ökoszisztémájával kapcsolatban fontos kritikát fogalmaz meg az európai kutatók munkafeltételeivel kapcsolatban, ami jól rávilágít arra, hogy bizonyos országok miért tudnak a technológiai fejlődés éllovasai lenni: megfelelő fizetést és munkakörülményeket (pl. kisebb óraterhelést) biztosítanak a tudósok számára. Fontos megállapítása: „A legjobb módja annak, hogy egy ország kihasználja a mesterséges intelligencia nyújtotta lehetőségeket, ha jelentős összegeket fektet be az oktatásába” (p. 276). Foglalkozik az MI-vel kapcsolatban szokásosan felmerülő veszélyekkel: a katonai felhasználással, a biztonsági kérdésekkel, az MI embert veszélyeztető tevékenységével, öntudatra ébredésével. Ez utóbbival kapcsolatban az az álláspontja, hogy a mesterséges intelligenciának egy idő után nemcsak tudata lesz, hanem érzelmei is, ugyanakkor szabályozhatónak gondolja ezeket a veszélyeket. A nyelv szerepéről szóló rész megmagyarázza azt is, hogy az utóbbi években LeCun miért tartozott a nagy nyelvi modellek kritikussai közé: a nyelvet nem tartja a gondolkodás feltételének. Ambiciózus célt fogalmaz meg: „Ez az én kutatási programom a következő évtizedekre: felfedezni az intelligencia mögött meghúzódó mechanizmusokat és elveket, függetlenül attól, hogy természetes vagy mesterséges intelligenciáról van szó”. Az a tény, hogy LeCun 2025 végén elhagyta a Metát, és az Advanced Machine Intelligence (AMI LAB)² vezetője lett, arra utal, hogy mindezt valóban komolyan gondolja. A cég honlapján az alábbiakat találjuk: „We are enabling the next AI revolution, by building a new breed of AI systems that (1) understand the real world, (2) have persistent memory, (3) can reason and plan, (4) are controllable and safe”.³

Összességében a kötet fontos összefoglalása az MI és azon belül a deep learning korai történetének, és tudományos igényű matematikai levezetéseivel még akár a terület bevezető tankönyvének is használható, ugyanakkor a csak a történeti összefüggések iránt érdeklődő laikus olvasók számára is érdekfeszítő olvasmány.

Jegyzetek

¹ Bár a magyar kiadás a LeCun névalakot használja, mivel a szerző maga (pl. saját honlapján: <http://yann.lecun.com/>) a LeCun formát választja, így a recenzió is marad ennél az alaknál.

² Advanced Machine Intelligence (AMI LAB) Elérhető: <https://amilabs.xyz/> (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)

³ Magyar fordításban: Lehetővé tesszük a következő MI-forradalmat azáltal, hogy újfajta MI-rendszert építünk, amely (1) érti a való világot, (2) tartós memóriája van, (3) tud érvelni és tervezni, (4) kontrollálható és biztonságos (a szerző fordítása – szerk.).

A mesterséges intelligencia és a kulturális örökség találkozása – könyvismertetés

Sirató Ildikó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár
sirato.ildiko@oszk.hu

Beérkezett: 2026. 02. 20. / Elfogadva: 2026. 02. 20. / Publikálva: 2026. 03. 02.

Oehschläger, S., Wenzel, A. (eds.) (2025) *Artificial Intelligence Meets Cultural Heritage: The Transformative Power of AI for and through National Libraries*, CENL, Deutsche Nationalbibliothek, Leipzig, Frankfurt am Main, 2025. Elérhető: <https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2026/01/ArtificialIntelligenceMeetsCulturalHeritage.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)

AI, mesterséges intelligencia, nemzeti könyvtár, kulturális örökség, innováció

A CENL (Conference of European National Librarians)¹ 2025. évi edinburghi konferenciájának „MI akcióban” című szekciójában elhangzott előadások, beszámolók és esettanulmányok gyűjteménye elektronikus kiadványként jelent meg. A tanácskozás előadói az MI és a nemzeti könyvtárakban őrzött kulturális közkinccs közti kapcsolatokra, összefüggésekre fókuszáltak mind az elméleti, mind a gyakorlati kérdések közlése során.

A kötet előszavát jegyző *Frank Scholze*, a Német Nemzeti Könyvtár főigazgatója, a CENL elnöke így fogalmazta meg véleményét: „Az MI mindenhol jelen van. Ez nem új dolog, bár a ChatGPT 2022 végi megjelenése kétségtelenül széles körű, globális diskurzust indított el. Az igazi újdonság a fejlesztés példátlan tempója. Az új technológia már a nemzeti könyvtárakat is eléri, bejutott a kapukon. Európa nemzeti könyvtárainak vezetői számos kérdéssel szembesülnek: hogyan tehetjük a kulturális örökséget a széles és sokszínű közösségek minden tagja számára elérhetővé; hogyan biztosíthatjuk a digitális gyűjtemények hosszú távú elérhetőségét; és hogyan tehetnénk ezt fenntarthatóan – környezeti és intézményi szempontokból egyaránt. A mesterséges intelligencia kapcsán további kérdések is felmerülnek: mely területeken támogatja az MI a munkánkat; hogyan járulhat hozzá a szolgáltatásaink fejlesztéséhez, s mire nem alkalmas az MI. [...] A 2025. évi közgyűlés – és e kötet címe – »A mesterséges intelligencia és a kulturális örökség találkozása« egyúttal szándéknyilatkozat is: a nemzeti könyvtárak mint a kulturális örökség gondozói hajlandóak és felkészültek az MI értelmes alkalmazásának felfedezésére. Nem fenyegetésként, hanem eszközként tekintenek az új technológiákra, amelyek lehetővé teszik, hogy gyorsabban, hatékonyabban végezzük el az automatizálható (alap)feladatainkat.” A szekció-előadásokban a kollégák megosztották gyakorlati tapasztalataikat, inspiráló ötleteiket, amelyek a tanácskozás eredményes vitái során tovább csiszolódtak, testre szabhatóvá váltak.

A kötet főbb témáiról a házigazda glasgow-i egyetem professzorán, *Paul Goodingon* kívül a török, a luxemburgi, a szerb, az örmény, a bolgár, az ukrán, a finn, a belga, a norvég, az észt, a francia, a litván és a holland nemzeti könyvtár vezető szakemberei, valamint egyetemi tanárok, múzeumi, könyvtári főtisztviselők beszéltek.

„A könyvtári értékek fenntartása az MI korában” címmel megfogalmazták, hogy az alapvető értékeket meg kell erősíteni: az akadálymentességet, az inkluzivitást és az örökségvédelem szempontjait a könyvtárak társadalmi-kulturális értékeivel, szerepével gyakran ellentétes, a gazdasági előnyök és a technológia elsőbbségét hirdető nézetekkel szemben. A könyvtárak feladata, hogy az MI integrációjának alapelveit és céljait definiálják az együttműködés, valamint a közösségfejlesztés érdekében és eszközeivel. A kooperáció erősíti a közösség iránti elkötelezettséget, így az MI a közös értékeket és érdekeket szolgálja. A kötetben többek között olvasható esettanulmány a Transkribus² alkalmazásával kapcsolatban, amely éppen az ilyen eredményt hozó együttműködés példája.

Az MI hozzájárulhat az etikus gyakorlatok fejlesztéséhez is, például a szerzői jogok képviselete vagy a vitakultúra terjesztése kapcsán. Fontos cél a mesterséges intelligencia használatához is szükséges digitális műveltség terjesztése és erősítése mind a munkatársak, mind a felhasználók körében. Mindezen folyamatok dokumentálása, vagyis az MI használata során az információs környezetre gyakorolt hatások felmérése a kulturális örökség megőrzése szempontjából is fontos.

A könyvtárakban törekedni kell a befogadó (inkluzív) MI-fejlesztésre. Az Inkluzív követelmények kidolgozása a mesterséges intelligenciát használó könyvtárakban címmel futó projekt célja a digitális tudás integrálása. Az Egyesült Királyságban működő Művészeti és Humán Tudományok Kutatótanácsa (Arts and Humanities Research Council, AHRC) által finanszírozott programban a digitális őslakos kutatók és az idősebb generációk közötti együttműködés erősítése kapott hangsúlyt.

A konferencia előadói reflektáltak az úgynevezett gyors és lassú technológiák között kialakult feszültségekre is. A cél a bevezetésre kerülő innovatív, gyors technológiák és a lassú, reflektáló közösségi működés közti egyensúly megteremtése. A gyors technológia a hatékonyságot helyezi előtérbe, a lassú pedig ösztönzi az interakciókat és az AI működésének, hatásainak mélyebb megértését. A könyvtáraknak kezelniük kell a kialakuló feszültségeket, hogy a korszerű technológia összhangban legyen a közösségi értékekkel és szükségletekkel.

Az MI-kapitalizmus, vagyis a mesterséges intelligenciát fejlesztő nagy techcégek dominanciája aggályokat vet fel a könyvtári értékrend és a tudás feletti kontroll eróziója kapcsán. Ha a könyvtárak csak elfogadják, mintsem alkotják az új technológiákat, a digitális környezetben perifériára szorulhatnak. Ha a nemzeti könyvtárak értékei helyett a lobbisták hangja hallatszik, a könyvtárak elveszíthetik a szerepüket az információ- és adatkezelésben.

A könyvtárak feladatai közt meg kell tartani a nyelvi és kulturális sokszínűség biztosítását. Mind nyelvi, mind tartalmi tekintetben a források és a céldokumentumok (pl. tananyagok) használatát a diverzitásra való törekvésnek kell jellemeznie. Az MI-modellek teljesítménye ugyanis nyelvenként jelenleg nagyon eltérő, s emiatt fontos az inkluzív keretrendszerek kialakítása.

A könyvtárakban nemcsak a társadalmi értékek és a digitális innováció között kell megteremteni az egyensúlyt, de a környezeti és intézményi fenntarthatóság elveit is szem előtt kell tartaniuk. A felelős MI-használat során biztosítani kell az átláthatóságot, az adatok jogtisztaságát, az emberi felügyeletet az MI által generált tartalmakkal kapcsolatban.

Az előadók különböző kezdeményezésekről és jó gyakorlatokról is beszámoltak a felelős MI-alkalmazás jelen szakaszaiban. Az egyik ilyen, az európai nemzeti könyvtárak számára bemutatott gyakorlat a párizsi Bibliothèque nationale de France etikus MI-útterve volt. A CENL-hálózaton belüli együttműködések az egyes, speciális feladatok esetében is segítséget jelenthetnek. Ilyen különleges feladat az örmény kollégák előtt álló kihívás a nem latin betűs írások digitalizálásának és OCR-feldolgozásának kérdése. A norvég nemzeti könyvtár saját, a norvég nyelvekre (!) fejlesztett nyelvi modellen dolgozik a már nagyrészt digitalizált gyűjteménye alapján. A norvég kormány forrást biztosít a saját nyelvi modell tanításának folytatásához, hangsúlyozva a kisebbségi nyelvek képviseletének fontosságát is. A török nemzeti könyvtár a szolgáltatások korszerűsítését, az okoskönyvtár kialakítását és működtetését helyezi előtérbe a felhasználói élmény javítása és az akadálymentesség, az inkluzivitás és a tudásdemokratizálás érdekében. Az ukrán nemzeti könyvtárban SWOT-elemzéseket futtatnak az MI-alkalmazások kutatása során, valamint közreműködnek a vonatkozó stratégiai jogalkotási folyamatban. Továbbá szoftverfejlesztéseken is dolgoznak a mesterségesintelligencia-alapú szolgáltatásokkal kapcsolatos felhasználói élmények és tapasztalatok monitorozására.

Az előadók az MI könyvtárszakmai alkalmazási lehetőségeiről szólva kiemelték az automatizált tartalmi feltárást és katalógizálást, amelynek bevezetését először a belga nemzeti könyvtár munkatársai kezdték meg. A modell feldolgozza a metaadatokat és egységes taxonómiával járul hozzá a nemzeti bibliográfia építéséhez. A Microsoft Power platform³ lehetőséget ad az intelligens eszközök gyors fejlesztésére. Az MI integrációja növelte a katalógusok és bibliográfiai nyilvántartások konzisztenciáját a hibák és duplikációk kiküszöbölésével. Ezenkívül az MI felhasználásával a munkafolyamatok hatékonyabbak, nagyobb adatmennyiséget képesek kezelni, felszabadítva az emberi erőforrásokat összetettebb feladatokra. A Bolgár Nemzeti Könyvtárban a kooperatív MI-modellek alkalmazását fejlesztik a dokumentumok szélesebb körű elérésének biztosítása érdekében. Alkalmazzák a különböző archívumok automatizált metaadat-generálását és digitalizálását a nyelvspecifikus kihívásokra is fókuszálva. A luxemburgi könyvtárosok is használják a mesterségesintelligencia-alapú katalógusépítést (AutoCat). Litvániában automatikus könyvajánló eszközt fejlesztenek, amelynek kiindulópontja az adatkeresés és a kölcsönzési adatbázisok felhasználása. A felhasználói élményt személyre szabott ajánlásokkal javítják.

Az egyéni felhasználóktól a fókusz lassan az intézményi felhasználók (pl. oktatás, egészségügy) felé tevődik át. Így a könyvtár a digitális infrastruktúra kritikus, központi elemeként pozicionálja magát a válogatott adatok és kutatási eszközök biztosításával. Mind a digitalizált kulturális örökség és webes tartalmak, mind a vonatkozó metaadatok erőforrásul szolgálhatnak

az MI-fejlesztéshez. Így a könyvtár stratégiai szerephez jut az innováció támogatásában is (AI4LAM).⁴ A cél a működési hatékonyság növelése, a belső kapacitás fejlesztése és az MI méltányos alkalmazásának előmozdítása. Az AI4LAM támogatja a közösségközpontú modell kiépülését, amelynek résztvevői a GLAM (galériák, könyvtárak, levéltárak és múzeumok) képviselői, a tudományos és az IT-szakemberek. Ezzel igyekeznek biztosítani, hogy az innováció során előtérben maradjon az inkluzivitás és a valós felhasználói igények kiszolgálása, s ezzel javuljon a digitális ökoszisztéma minősége és hatékonysága. A cél olyan gyakorlati alkalmazások fejlesztése, amelyek (mint a metaadat-generálás és a munkafolyamatok automatizálása) a kulturális örökség feldolgozásának hatékonyságát növelik. Ugyanakkor az MI-eszközök (chatbotok és intelligens keresőrendszerek) a felhasználói élményt is javítják, ami a kutatók és a szélesebb közösség számára is előnyökkel jár.

Az MI és a kulturális örökség kapcsolatában elsőrendű feladat a mesterséges intelligencia integrálása a digitalizáció munkafolyamataiba, az emberierőforrás-gazdálkodás hatékonyabbá tétele s egyúttal a kutatási lehetőségek kiterjesztése. A futó európai kulturálisörökség-digitalizációs projektek igazolják az MI alkalmazásában rejlő lehetőségeket, ugyanakkor rámutatnak az innovatív technológiák iránti bizalom erősítésének fontosságára a kulturális örökséget gondozó intézményeknél.

Jegyzetek

¹ CENL (Conference of European National Librarians). Elérhető: <https://www.cenl.org/> (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)

² Transkribus. Elérhető: <https://www.transkribus.org/> (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)

³ Microsoft Power platform. Elérhető: <https://www.microsoft.com/en-us/power-platform> (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)

⁴ Artificial Intelligence for Libraries, Archives & Museums (AI4LAM) Elérhető: <https://sites.google.com/view/ai4lam> (Utolsó elérés: 2026. 01. 12.)

Mesterséges intelligencia a gazdaságban – recenzió

Dancs Szabolcs¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
dancs.szabolcs@oszk.hu

Beérkezett: 2026. 03. 02. / Elfogadva: 2026. 03. 02. / Publikálva: 2026. 03. 16.

**Bögel, G., Nagy, D. A. (2025) *Mesterséges intelligencia a gazdaságban*, Typotex, Budapest, 2025.
ISBN 978 963 493 343 4**

mesterséges intelligencia, MI, gazdasági hatás

Bögel György és Nagy Dániel Attila *Mesterséges intelligencia a gazdaságban* című könyve jóval több, mint amit a cím ígér. Az MI fejlődését és hatásait a szerzők egy részletesen kibontott gazdaságtörténeti és -elméleti keretbe foglalják, olyan ismereteket közvetítve az olvasónak, amelyek önmagukban is hasznosak és értékesek a társadalmunkat jellemző alapvető hatásmechanizmusok lényegi megértése szempontjából. A fontos fogalmi tisztázások mellett a technikatörténeti kitekintés is olyan eleme a műnek, amely a tartalom jelentős részét még abban az esetben is elavulhatatlanná teszik, amikor egy olyan dinamikus változó, „röptében megragadandó” fejleményről van szó, amilyen jelenleg a mesterséges intelligencia. Az említett, alapismeret-közvetítő jellege a művet tankönyvszerűvé, de legalábbis ajánlott olvasmánnyá minősíti.

Az MI esetében talán hatványozottabban is megállja helyét az a közhelyes állítás, hogy az innovációk hosszú távon érvényesülő gazdasági hatása nehezen, vagy inkább egyáltalában nem prognosztizálható. Bill Gates nevéhez fűződik a mondas, hogy „a változások hatását rövid távon rendszerint túl-, hosszú távon pedig alulbecsüljük” (p. 83). Az új technológiai megoldások alkalmazása önmagában nem elegendő a várt gazdasági megtérüléshez, utóbbit ugyanis az egyéb, kiegészítő fejlesztések is befolyásolják, így például a megfelelő képzés, a szükséges szabályozás (p. 82–83). Ami a mesterséges intelligencia munkaerőpiaci hatásait illeti, elterjedése minden bizonnyal felerősít bizonyos tudástípusokra való igényt, legalábbis a versenybe beszálló országok esetében. Új foglalkozások jelennek meg, mint a promptmérnök (*prompt engineer*), illetve kiemelt figyelmet kapnak a STEM területein (*science, technology, engineering, mathematics*) járatos diplomás szakemberek (p. 103). Mindez a tehetségekért folytatott harc (*talent war*) révén kihat a migrációra, az egyes államok bevándorlási politikájára is (p. 104).

Egyes területeken az MI-alapú innovatív megoldások alkalmazása gyorsabban és látványosabban valósul meg, mint más- hol. A szerzők ehhez a ponthoz érkezve ismertetik meg az olvasót a virtuális ikertestvér (*virtual twin*) fogalmával. Ezek bizonyos termékek, például autók vagy gyártósorok, esetleg biológiai rendszerek számítógépes modelljei, amelyek a beléjük táplált adattömeg elemzése révén lehetővé teszik, hogy előrejelzéseket fogalmazzunk meg az „eredeti”, fizikai megfelelőjükkel kapcsolatban, avagy leteszteljük fejlesztési terveinket, felmérjük azok várható hatásait. Hasonlóképpen sikerekkel kecsegtető fejlesztési terület a robotika. Az emberszabású robotok (humanoidok) nem csupán vállalati környezetben bizonyulhatnak hasznosnak, hanem például olyan területeken is, mint az idősgondozás (p. 107). Jelentős változások várhatók a gépjárműiparban, jóllehet a fejlődés a vártnál jóval lassabb ütemben valósul meg. Az önvezető autók elterjedése ugyanakkor idővel az autóbirtoklás visszaszorulásához vezethet, illetve felmerül, hogy lehet-e az autóvezetés a jövőben is annyi mindenki számára fő vagy egyedüli bevételi forrás (p. 114).

Az MI-nek a tudományra kifejtett hatásairól szóló részekben (p. 121–143) olvashatunk – többek között – a technopesszimizták és technooptimisták érveléséről, a gyógyszerkutatásban vagy egészségügyben érvényesíthető előnyökről mindenekelőtt az adatfeldolgozás, -rendszerezés révén, például a gyógyszerek hatásainak szimulálása érdekében. A nagy nyelvi modellek (LLM-ek) használatának elterjedése ugyanakkor kényelmetlen helyzet elé állította a tudományos folyóiratok kiadóit és szerkesztőseit. Az MI-alapú eszközök alkalmazását a publikációk elkészítésében nem szükséges teljes mértékben elvetni, ami

például a stilizálást, a nyelvhelyesség ellenőrzését illeti. Alkalmazásuk mindemellett rengeteg kockázatot rejt magában, hiszen gyakorta pontatlanok, tévednek, hallucinálnak, illetve a legtöbbet idézett cikkekre támaszkodnak, így torzítják az idézettségi rangsorokat. Az elemzések azt mutatják, hogy a nyelvi modellek alkalmazása a tudományos közlemények előállítására igen-csak elterjedt, különösen bizonyos régiókban és tudományterületeken. A vezető tudományos folyóiratok (Science, Nature, Cell) ma már nem tekintenek plágiumként az MI-alapú eszközök által generált tanulmányokra, ugyanakkor megkövetelik a szerzőtől a gépi hozzájárulás helyének és módjának feltüntetését. Mindenesetre, ahogy a szerzők fogalmaznak: „Várható, hogy a jövőben a tudóstársak által végzett szakmai lektorálás, a *peer review* fontossága növekedni fog.”

Míg a szaklapok kiadói újragondolhatják szerkesztőségi politikájukat, az oktatási terület felelőseinek valószínűleg komolyabb reformokkal kell számolniuk. Az MI arra késztet minket, hogy azokat a készségeinket fejlesszük, erősítsük, amelyek alkalmazását nem lehet gépekkel kiváltani. Olyan területekre koncentráljunk tehát a felsőoktatás újrastrukturálása és a célrendszerének újrafogalmazása során, mint a kritikai gondolkodás, a csapatmunka vagy az emberi kommunikáció (p. 159). Ha az oktatás egyéb szintjein elemezzük a mesterséges intelligencia hatását, láthatjuk, hogy azáltal, hogy a szélesebb rétegek számára is hozzáférhető, komoly szerepe lehet a felzárkóztatásban, illetve – az oktatási anyagok testreszabhatósága, olvasási képességekhez igazítása révén – az esélyegyenlőség megteremtésében (p. 162).

Érdekesen alakulhat az MI hatása a művészetekre, illetve a filmiparra. Akár úgy is érvényesülhet e hatás, hogy az emberi alkotás felértékelődik (p. 173), a filmek előállítási költségei pedig jelentősen csökkenhetnek (p. 175), ami előnyös helyzetbe hozhatja a független filmkészítőket (p. 177). A mesterséges intelligencia megjelenése ugyanakkor olyan területeken is komoly változásokat hoz és hozott, mint a hadiipar. Az ukrán–orosz háború számos példával szolgál az elektronikus hadviselés fokozódására (p. 216). A – többek között a kiberbiztonságot szolgáló – technológiai innováció jelentős állami dotációhoz jut Izraelben (p. 217).

A technológiai fejlődés rákfenéje, hogy a „kockázatokat és mellékhatásokat” (p. 220–246) mérséklő, jobb esetben kioltó szabályozási folyamatokra már csak az új megoldások megjelenését, elterjedését követően kerül sor. Az államok szintjén történő szabályok általában tükrözik az adott ország gazdaságpolitikáját, társadalmi berendezkedését (p. 247–256). Fontos áttörést jelentenek az olyan nemzetközi szabályozó dokumentumok, mint az Európai Unió AI Act rendelete (p. 256–263).

Jóllehet a szerzők által felvonultatott tömérdek alkalmazási terület azzal kecsegtet, hogy a lehetőségeink kimeríthetetlenek, a mesterséges intelligencián alapuló technológiák fejlesztését, finomítását számos – gazdasági, ökológiai stb. – tényező korlátozhatja. Említsük meg ezek között, ahogy a szerzők is teszik, a tréningezéshez elengedhetetlen adatforrások kiapadását. Ami ezek közül is a minőségi forrásokat illeti, a tudományos publikálás várható – és már most is regisztrálható – „felhígulása” komoly minőségromlást eredményezhet, ami abban az esetben is probléma, ha amúgy gépi kapacitásnak nem vagyunk híján (p. 275). Megoldásként kínálkozik a szintetikus (géppel előállított) szöveganyag felhasználása a nyelvi modellek tréningezésére. Ennek a hosszú távú következményei azonban kiszámíthatatlanok (p. 276).

(Ahogy a szerzők a kiadvány bevezetőjében fogalmaznak: „Ebbe a könyvbe egyetlen mondatot sem írt a mesterséges intelligencia”. Ugyanez elmondható e recenzióról is.)

A tudományos könyvtárak bizonyítékalapú gyakorlata a mindennapokban – könyvismertetés

Sirató Ildikó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár
sirato.ildiko@oszk.hu

Beérkezett: 2026. 02. 20. / Elfogadva: 2026. 02. 20. / Publikálva: 2026. 03. 04.

Wiley, C. W., Click, A. B., Houlihan, M. (eds.) (2023) *Everyday Evidence-Based Practice in Academic Libraries: Case Studies and Reflections*, Chicago, Association of College and Research Libraries, ISBN 978-0838-939857

tudományos könyvtárak, szolgáltatások, munkaszervezés, hatékonyságnövelés, esettanulmányok, módszertani példák

Az Amerikai Egyetemi és Kutatókönyvtárak Szövetsége kiadásában megjelent impozáns terjedelmű tanulmánykötet fókuszában – amint azt a bevezetőben (VII–XI.) a szerkesztők megfogalmazzák – a tudományos könyvtárak mindennapi, folyamatos alpműködésének legfontosabb jegye a bizonyítékalapú gyakorlat fejlesztése, azaz a feedbackekre, a visszacsatolásokra történő adekvát reflektálás, az olvasói-kutatói igények alapos és pontos fölmérései eredményeinek beépítése a mindennapi működésbe. A könyvtár szolgáltatásainak és programjainak hatása, az intézmény beágyazottsága az adatoknak és tényeknek, a jól artikulált vélemények tapasztalatainak összegyűjtése, elemzése és a konklúziók levonása meghatározzák az adott intézmény működését annak minden szintjén.

A kötet öt nagy fejezetbe rendezett huszonkét dolgozata könyvtári esettanulmányokat közöl s jut elméleti, tudásstruktúráról következtetésekre. E folyamat során az itt olvasható tanulmányok maguk is „bizonyítékként” építhetők be a tudományos könyvtárak működési gyakorlatába.

A legterjedelmesebb első fejezet (p. 13–140) elé került a bizonyítékalapú könyvtári működési gyakorlat mint módszer ismertetése. Maga a fejezet hét írást tartalmaz, a felhasználókat vizsgálja, és azt, miképpen tudja a könyvtár támogatni a tanulást, később a tudományos kutatást különböző módokon, eszközökkel és platformokon. A tanulmányok közlik a felmérések, kutatások módszertanát és eredményeit, gyakran formalizált statisztikai adatokkal, táblázatokkal és minden esetben továbbvezető szakirodalom-jegyzékkel. A szerkesztőkön kívül negyvenhét szerző munkája olvasható a kötetben, amelynek második fejezete (p. 143–197) a könyvtármenedzsment kérdéseit, lehetőségeit vizsgálja a stratégiai tervezéstől annak gyakorlatba helyezett megvalósításáig, a válságkezelés időgazdálkodásának kérdéseitől az új arculat kialakításának alapjait.

A dolgozatok harmadik csoportja (p. 201–248) az oktatás- és tanulássegítő metódusokkal foglalkozik, új kontextusba helyezve az információáramlási folyamatok irányítási lehetőségeit. A tanulmánykötet negyedik részében (p. 251–295) a különböző speciális gyűjtemények kezeléséről, értékeléséről olvashatunk, ismét csak erős kutatómódszertani mintaanyaggal. Az utolsó, ötödik fejezetben (p. 299–338) a nyílt hozzáférés (Open Access) adatvezérelt elemzése során képet kapunk három egyetem (Texas Tech University, Indiana University East, Oklahoma State University) könyvtárának a gyakorlatáról.

A kötetet záró írás (p. 341–354) összegzi az esettanulmányokból és a módszerek ismertetéséből levonható következtetéseket, miszerint az adatok elemzésével kialakított gyakorlatokat mint kritikailag reflektált szerkezeti mintákat lehet beépíteni, honosítani az egyes, nagy változatosságot mutató könyvtártípusok és könyvtárak mindennapi gyakorlatába, ezzel növelve a felhasználói elégedettséget, a működés strukturáltságát és hatékonyságát. A fölmérések és elemzések adatai, bizonyítékai tehát nem pusztán öncélú statisztikai táblázatok vagy ábrák, hanem lényegében útmutatók, „térképek”, amelyek a hatékony és sikeres működés felé vezetnek minket.

Szabó Sándor (1935-2025) emlékezete

Pogány György¹

¹ Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekció

A sűrű havazás ellenére sokan gyűltünk össze 2026. február 3-án a Farkasréti temetőben, hogy végső útjára kísérlük a Tanár Urat, a 2025. december 15-én elhunyt dr. Szabó Sándort.

Szabó Sándor a hazai könyvtársképzés meghatározó személyisége volt évtizedeken keresztül. Az MKE 1999. évi pápai vándorgyűlésén – amelyre nagy várakozással készült, tekintettel arra, hogy szülővárosa volt a dunántúli iskolaváros – mint egy uralkodói cercle résztvevője fogadta a tanítványok szeretettelgi köszöntését. Megkérdeztem tőle: tulajdonképpen hány tanítványa lehetett az évek, évtizedek során. Kicsit elgondolkozott, majd felidézve pályafutása főbb állomásait, megadta a választ: „Körülbelül 6000 lehetett”. Ez azt jelenti, hogy a ma még pályán lévő középkorú és idősebb könyvtárosok túlnyomó többsége valamilyen formában tanítványának mondhatja magát.

Szabó Sándor 1935. március 30-án született, nem Szombathelyen, ahol közvélekedés szerint világra jött, hanem az említett Pápan. Persze a szombathelyi kötődésnek van reális alapja: édesapja a vasútnál dolgozott, sokszor helyezték ide-oda, végül Sándor 6 éves korában került a család a vasi megyeszékhelyre, így iskolai tanulmányai, az első eszmélések, életre szóló barátságok későbbi jeles pályatársakkal, így *Kovács Mária*val¹ és *Takács Miklóssal*² Szombathelyhez kötődnek. A várossal, Vas megyével egész későbbi életében is bensőséges kapcsolatot ápolt, alighanem ennek is volt köszönhető legendás barátsága a szintén vasi kötődésű *Fülöp Gézával*.³ 1954-ben érettségizett kitűnő eredménnyel a Nagy Lajos Gimnáziumban, és még abban az esztendőben megkezdte tanulmányait az ELTE magyar–történelem szakán, ahol 1958-ban szerzett diplomát. Nem könyvtárosnak készült, nyelvész szeretett volna lenni, de a beígért gyakornoki állás a Nyelvtudományi Intézetben meghiúsult, így elfogadta a Központi Pedagógus Továbbképző Intézetben felkínált könyvtárosi állást. Amikor a következő évben megindult az ELTE-n a kiegészítő tagozaton a könyvtársképzés, elvégezte, és ezzel 1962-ben végérvényesen eljegyezte magát szakmánkkal. A képzéssel csakhamar kapcsolatba került: 1962-ben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) munkatársa lett, és bekapcsolódott a 2,5 éves, iskolarendszeren kívüli könyvtársképzésbe. Ez a kurzus a fejlődő magyar könyvtárügy fontos intézménye lett, az 1960-as, 1970-es években a pályán lévő könyvtárosok nagy része a KMK-ban szerezte meg szakmai ismereteit. Szabó Sándor a tájékoztatás elnevezésű tárgyat oktatta, ezzel a diszciplínával egy életre összefonódott személye.

Szakmai pályáján 1975-ben fontos változás történt: attól az évtől az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén lett főállású oktató, a nyugállományba vonuló *Szentmihályi János*⁴ örát vette át. Egyetemi oktatóként bontakozott ki tudományos munkássága, a magyar nemzeti bibliográfiai rendszerről írt disszertációjával 1980-ban bölcsészdoktori címet szerzett. Csakhamar a tanszék meghatározó tanára lett, komoly szerepe volt abban, hogy a képzőhely helyzete *Kiss István*,⁵ *Babiczky Béla*⁶ és *Dán Róbert*⁷ rövid ideig tartó tanszékvezetői működése után Fülöp Géza irányításával megszilárdult, és a 80-as években sikeresen kapcsolódott be a nemzetközi könyvtársképzésbe az intézmény, illetve vette át és ültette be a nemzetközi trendeket a hazai könyvtártudományba.

Szabó Sándor kitűnő tanár volt. Elérte, ami csak keveseknek sikerül: hallgatói megkedvelték tantárgyát, a tájékoztatást. Ebben persze elsősorban személyiségének volt meghatározó szerepe; a szakma elsajátítása mellett olyan többletet is adott tanítványainak, amely meghatározta később egész szakmai, de nemcsak szakmai: egész emberi kapcsolatrendszerüket, értékrendjüket. A tapintat, az egymásra figyélés, a személyiség tiszteletben tartása, megbecsülése volt az a többlet, amit óráin Tőle kaptak hallgatói és az, hogy a könyvtáros hivatása révén az emberiség nagy szellemeivel kerül kapcsolatba, ezért nem árt a szakmai alázat a pályán.

1992-ben elnyerte az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtártudományi Tanszékének vezetői tisztségét. Beosztásában sikeresen kamatoztatta több évtizedes oktatói tapasztalatait, ugyanakkor kitűnő vezetői tulajdonságait is kibontakoztatta. Szilárd elképzelései voltak a tanszék munkáját illetően, és ezeket az elgondolásokat sikeresen képviselte a főiskola vezetői előtt. Szívós kitartásának, diplomáciai érzékének köszönhetően a főiskola szervezeti egységei között a könyvtári tanszék komoly

szakmai elismerésben és nemcsak erkölcsi, de érezhető anyagi támogatásban is részesült. Ugyan nem ő alapította a tanszéket, *Szepesváry Tamás*⁸ váratlan halála után került a pozícióba, de tény, hogy az ő vezetésével szilárdult meg annak helyzete és lett a hazai könyvtárosképzés fontos intézménye. Míg korábban nem voltak főállású oktatók, irányítása mellett csakhamar 5 fős tanszék lett a szervezeti egységből, és további külsős előadók is erősítették az oktatói kart. A kétszagos nappali mellett beindult a diplomával rendelkezők számára a kiegészítő, az érettségizetteknek pedig a levelező tagozatos képzés. Szabó Sándornak nagy szerepe volt abban, hogy mind az egyetemi, mind a főiskolai oktatás sikeresen kapcsolódott be a TEMPUS programba, és az elnyert támogatások révén alapvetően megújult a tanszékek infrastruktúrája. 1993-ban új tanterv készült. Szabó Sándor empatikus, kedves személyiségének köszönhető, hogy a főiskolai tanszéken igazi csapatszellem alakult ki, jó hangulatban, derűsen zajlottak az óráközi megbeszélések, illetve a tanév végén többnyire Sándor Duna-kanyari nyaralójában megrendezett tanszéki összejövetelek.

Szabó Sándor 2000-ig vezette a tanszéket, majd oktatóként, főiskolai docens beosztásban működött közre a képzésben. Amikor megtörtént az ELTE és a Tanárképző Főiskola szervezeti integrációja, az újonnan megalakult ELTE BTK Informatikai és Könyvtártudományi Intézetében folytatta pályáját.

Szabó Sándor kivette részét a vidéki főiskolákon folyó könyvtárosképzésből is, így Baján, Jászberényben és Szombathelyen vállalt több-kevesebb órát. Fontos szerepe volt a Gutenberg János Könyvkereskedelmi Szakiskolán folyó oktatómunkában.

Szabó Sándornak hosszú, eredményes élet adatott. Az utóbbi években ugyan fizikailag már meglehetősen gyenge volt, és felesége elhunytá óta nehezen viselte a magányt, de szelleme fiatalosan friss maradt, személyes találkozók, telefonos beszélgetéseken változatlanul érdekelte a szakma, figyelemmel kísérte a könyvtárosság új fejleményeit.

Életútja lezárultával a magyar könyvtárosképzés nagy egyéniségétől búcsúzunk, attól az oktatótól, aki a képzés emblematikus személyiségeinek, *Szentmihályi Jánosnak*, *Fülöp Gézának*, *Szelle Bélának*,⁹ *Babiczkzy Bélának*, *Voit Krisztinának*¹⁰ volt méltó pályatársa.

Pogány György

Jegyzetek

¹ Kovács Mária (1941–2017) könyvtáros, oktató, a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola könyvtári tanszékének docense.

² Takács Miklós (1933–2013) könyvtáros, a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár igazgatója 1961–1994 között.

³ Fülöp Géza (1928–1998) könyvtáros, művelődéstörténész, az MTA doktora, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének oktatója, 1986–1994 között a tanszék vezetője.

⁴ Szentmihályi János (1908–1981) eredetileg jogász végzettségű műfordító, kritikus, 1949-től a budapesti Egyetemi Könyvtár könyvtárosa 1961-ig, közben 1953-tól az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének kezdetben külső oktatója, 1964-től főállású adjunktus, majd egyetemi docens, kandidátus.

⁵ Kiss István (1922–1978) könyvtáros, irodalomtörténész, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének oktatója, 1972–1976 között a tanszék vezetője, kandidátus.

⁶ Babiczky Béla (1919–2004) könyvtáros, 1952-től az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének oktatója, 1967-től egyetemi docens, 1978–1980 között a tanszék vezetője.

⁷ Dán Róbert (1936–1986) művelődéstörténész, hebraista, könyvtáros, az MTA doktora, 1980–1986 között az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének vezetője.

⁸ Szepesváry Tamás (1931–1992) könyvtáros, rendszerszervező informatikus, az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtár Könyvtártudományi Tanszékének vezetője 1987-től 1992-ig.

⁹ Szelle Béla (1934–2008) könyvtáros, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének oktatója 1958 és 2004 között, 1990-től 2000-ig az ELTE BTK Központi Könyvtárának igazgatója.

¹⁰ Voit Krisztina (1940–2010) könyvtáros, könyvtörténész, 1963-tól az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének oktatója, 1994–1997 között a tanszék vezetője.

Búcsú Bánkeszi Katalintól

Dippold Péter¹

¹ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Központi Könyvtár
dippold.peter@gmail.com

Bánkeszi Katalin (1955–2026)

Búcsúzunk kedves kollégánktól, Bánkeszi Lajosnétól, Katitól, aki 2026. január 1-jén, hosszú betegség után hunyt el.

Életrajza szerint 1955. május 30-án született Budapesten, Tóth Katalin néven. Gimnáziumi tanulmányait az I. László Gimnáziumban végezte angol szakon. 1977-ben a KSH Nemzetközi Számítástechnikai Oktató és Tájékoztató Központjában szerzett számítógép-programozói oklevelet. 2011-ben végzett informatikus könyvtárosként a Szegedi Tudományegyetemen. Könyvtári pályafutását 1994-ben az Országos Széchényi Könyvtárban kezdte a Nemzeti Periodika Adatbázis ügyintézőjeként, majd 1997-től a Tószegi Zsuzsanna által alapított és vezetett Neumann János Digitális Könyvtár munkatársa lett. 2003-tól a Neumann-ház digitalizáló laborjának vezetése mellett a teljes intézmény ügyvezető igazgatói feladatait is átvette. 2007-ben a Neumann-ház beolvadt az Országos Széchényi Könyvtárba, ettől kezdve Bánkeszi Katalin az Elektronikus Dokumentumközpont címzetes igazgatójaként folytatta tevékenységét. 2011–2016 között a Könyvtári Intézet igazgatója volt, majd címzetes igazgatóként az intézetből ment nyugdíjba 2019-ben.

Szakmai tevékenysége mindenkor kötődött az elektronikus dokumentumok kezeléséhez. Első önálló országos projektje a Magyar Digitális Képkönyvtár létrehozása volt, amit a Nemzeti Erőforrás Minisztérium támogatott. Részt vett a könyvtárak országos digitalizálását koordináló terv kidolgozásában, majd vezető szerepet vállalt a Magyar Országos Közös Katalógus és az Országos Dokumentum-ellátó Rendszer fejlesztésében és összekapcsolásában.

A Könyvtári Intézet igazgatójaként nagy hangsúlyt fektetett a képzési programok fejlesztésére. Az OSZK infrastrukturális fejlesztés projektje keretében részt vett az e-learning program kialakításában, megtervezte annak portálját és szolgáltatásait. Igazgatósága alatt sokévi szünet után újra megrendezésre került a Magyar Könyvtárosok Világtalálkozója, immár hetedik alkalommal. Irányításával elkészült a Magyar Könyvtárak Adatbázisa, amelyben több szempont alapján kereshetők a magyar könyvtárak adatai.

2016-ban életműve elismeréseként Szinnyi József-díjban részesült.

A fentebb leírtak Kati szakmai pályájának különböző szakaszait mutatják be vázlatosan, de a nyers adatokból nem ismerhetjük meg a szakmai tevékenységek mögött álló ember tulajdonságait, képességeit. Szerencsés lehettem, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban több projektben éveken keresztül együtt dolgoztam vele. Még a Neumann-ház munkatársaként kapcsolódott be az országos könyvtári digitalizálási program fejlesztésébe, amelynek eredményeképpen készült el 2005-ben az Országos Könyvtári Digitalizálási Terv (2007–2013). Igazi csapatmunka volt, hiszen a dokumentum elkészítése rengeteg szervezést, közös napi gondolkodást igényelt. Akinek megadatott az a szerencse, hogy szereti a munkáját, annak nagy valószínűséggel akadnak olyan periódusai, amikor nagy odaadással, szinte szenvedélyesen dolgozik. Ez a szenvedély jellemezte Kati hozzáállását ehhez a projekthez, de későbbi munkái során is jellemző volt rá. Komolyan vette feladatait, makacsul ragaszkodott a maximális eredmények eléréséhez.

Katinak elévülhetetlen érdemei vannak a Magyar Országos Közös Katalógus fejlesztésére irányuló, 2010–2011-ben futó TÁMOP-projekt végigvitelében, amelynek egyik szakmai vezetője volt. Mivel a projekt országos hatókörrel bírt, széles körű kapcsolatrendszerre tett szert a könyvtárosok között. Emlékszem a gyakori értekezletekre, megbeszélésekre, konferenciákra, amelyek bizony nem voltak mindig konfliktusmentesek. Kati bátran beleállt a vitákba, ha meg volt győződve az igazáról.

Munkamódszerét a pontosság és alaposság jellemezte. Nem volt olyan megbeszélés, konferencia, ahová ne vitte volna magával füzetét, részletes jegyzeteket készítve az elhangzottakról. Ezek a feljegyzések sokszor segítettek az előzmények rekonstruálásában a későbbiek során.

Kati 56 éves volt, amikor elvégezte a Szegedi Tudományegyetem informatikus könyvtáros szakát. Monok István akkori főigazgató vette rá az egyetemi tanulmányok megkezdésére, ami akkori szerteágazó tevékenysége mellett szinte lehetetlen kihívásnak tűnt. Emberfeletti kitartással teljesítette ezt a feladatot is, sőt évfolyamának vezéregyéniségévé vált, biztosítva a folyamatos információáramlást tanulóitársai számára. Folyamatosan továbbította az órákról készült jegyzeteit mindenkinek, külön találkozókat szervezett a konzultációkra, összefogva és segítve ezzel az évfolyam munkáját.

Gyakran utaztunk együtt az ország különböző könyvtáraiba, ami nagyszerű alkalom volt a kötetlenebb beszélgetésekre. Sokat beszélt férjéről, gyerekeiről, nagyon szerette a családját. Édesapja halála különösen megviselte. A magánjellegű beszélgetések azonban csaknem mindig átcsaptak a különböző szakmai problémák megvitatásába. Emlékszem egy közös utunkra, ahol Pannonhalmán Bánhegyi Miksa atya (a főapátság könyvtárának igazgatója) temetésén vettünk részt. Életünk talán legnagyobb szakrális élményét éltük meg közösen a gótikus bazilikában tartott veretes szertartáson. Több közös külföldi utazásunk is volt, 2008-ban például közös angol nyelvű előadást tartottunk Brnóban, majd Kolozsváron a hazai könyvtári digitalizálási stratégiáról.

Búcsúzunk tőled, Kati, hiányozni fogsz.

Dippold Péter

nyugalmazott igazgató

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Központi Könyvtár

Fotó: OSZK

Külföldi könyvtár- és információtudományi folyóiratokból (referátumok)

Indexelik-e a tárgyspecifikus adatbázisok a kutatók által hivatkozott forrásokat?

Bubnó Katalin¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár
bubno.katalin@oszk.hu

Lehnen, C. A. (2026) *Do subject databases index what scholars cite?: A cross-disciplinary comparison*, Reference Services Review, 54,(1), pp. 80–90.
<https://doi.org/10.1108/RSR-06-2025-0035>

Carl A. Lehnen tanulmánya azt vizsgálja, hogy a tárgyspecifikus adatbázisok (a kémia, az orvostudomány, az oktatás és szociológia terén) mennyire fedik le az adott tudományterületen publikáló kutatók által valóban hivatkozott forrásokat. A szerzők négy kiemelt folyóiratot választottak minden tudományterületről, amelyekből véletlenszerűen kijelölt hivatkozásokat elemeztek. A vizsgálat főbb szempontjai a hivatkozások megtalálhatósága a megfelelő adatbázisban, a hivatkozott dokumentumok típusa, valamint a hivatkozások tematikus fókuszának koncentrációja vagy szórtsága voltak.

A tanulmányozott négy diszciplína közül a legtöbb hivatkozást a kémia szakterület SciFinder adatbázisában sikerült megtalálni. A hivatkozások túlnyomó többsége szakfolyóiratcikk volt, amelyeket a kémiai adatbázisok nagy arányban indexelnek. A hivatkozások nagyon koncentráltak voltak, néhány jól definiált, szűk szakterülethez kötődtek. A formai sokszínűségük minimális, leginkább folyóiratcikkek. Mindez azt jelenti, hogy a kémia jól strukturált, erősen folyóirat-központú diszciplína, ezért a tárgyspecifikus adatbázisok optimálisan teljesítenek.

Az orvosi adatbázis (MEDLINE / PubMed) teljesítménye a második legjobb volt. A hivatkozások nagy többsége megtalálható volt, bár valamivel alacsonyabb arányban, mint a kémiában. Itt is dominálnak a folyóiratcikkek, amelyek jellemzően erősen orvostudományi vagy klinikai fókuszúak. A hivatkozások továbbra is szakterületi koncentrációt mutatnak, de már nem olyan mértékben, mint a kémiában. Az orvostudomány indexelése is hatékony, ám az interdiszciplináris hivatkozások (pl. viselkedéstudomány, közegészségügy) néha kicsúsznak a szűkebb adatbázis-látókörből.

A neveléstudományi diszciplína adatbázisa (ERIC) már lényegesen heterogénebb eredményeket mutatott. Kevesebb hivatkozás volt megtalálható a megfelelő adatbázisban a kémiai és orvosi területekhez képest, és a hivatkozások nagyon sokféle dokumentumtípust öleltek fel, úgymint könyvek, könyvfejezetek, kormányzati jelentések, konferenciaközlemények, illetve egyéb szürke irodalom. A témák kevésbé koncentráltak. A neveléstudomány gyakran merít a pszichológiából, szociológiából, a technológiai tanulmányokból, közpolitikai forrásokból. Megállapításra került, hogy a neveléstudományi kutatók által idézett források sokrétűsége miatt egyetlen tárgyspecifikus adatbázis sem képes a teljes lefedettségre.

A szociológiai adatbázis (Sociological Abstracts) nyújtotta a legalacsonyabb lefedettséget. Itt sikerült a legkisebb arányban megtalálni a hivatkozott forrásokat. A dokumentumtípusok is széles skálán mozogtak: könyvek, könyvfejezetek, jelentések, jogi dokumentumok, nonprofit szervezetek publikációi. Tematikailag még tágabb volt ez a kör, mint a neveléstudománynál (politika, közgazdaságtan, antropológia, kulturális tanulmányok, média, környezetvédelem stb.). A társadalomtudományokban természetes a sokféle forrás, és ezek jelentős része nem feltétlenül jelenik meg egy szűk szociológiai adatbázisban.

Bár korábbi kutatások már összehasonlítottak konkrét adatbázisokat discovery eszközökkel, ez a tanulmány újdonságértékét az adta, hogy egységes, interdiszciplináris vizsgálati keretet alkalmazott, ami lehetővé tette az adatbázis-hatékonyság

közvetlen összehasonlítását. Általánosságban elmondható, hogy az egyes tárgyatbázisok hatékonysága jelentősen eltér és nagyban függ a tudományterülettől.

Minél „folyóirat-centrikusabb” egy tudományterület, annál hatékonyabb az adatbázisok indexelése. Ezért teljesít a kémia és az orvostudomány sokkal jobban. A társadalomtudományok erősen könyv- és jelentésalapúak – ez a jelenlegi indexelési struktúrában hátrány. A STEM területeken az adatbázis-lefedettség magasabb és fókuszáltabb, míg a társadalomtudományi hivatkozások heterogénebbek, így ezekben több hiányosság mutatkozik.

Az egységes összehasonlítás rávilágított arra, hogy az adatbázis-választás nem lehet univerzális. Tudományterülettől függően teljesen eltérő eszközstratégiára van szükség, amivel a megfelelő adatbázist ki tudjuk választani a hatékony irodalom-kutatáshoz.

A kulturális tőke és a közkönyvtárak az algoritmusalapú gyűjteménykezelés korában

Sirató Ildikó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár
sirato.ildiko@oszk.hu

Heikkilä, R. L. S. (2026) *Cultural capital and public libraries in the era of algorithmic collection management*, *Journal of Documentation*, 82(7), pp. 38–55
<https://doi.org/10.1108/JD-06-2025-0165>

A Tamperei Egyetem Társadalomtudományi Karán dolgozó finn kutató tanulmánya adatok és vélemények (interjúk) empirikus összehasonlítása útján tárgyalja az algoritmusalapú gyűjteménykezelés (ACM) megismerése és bevezetése kapcsán megjelenő lehetőségek és kockázatok értékelését a nyilvános könyvtárakban, s a módszer hatását a kulturális örökséghez való hozzáférés biztosításának technikáira. A két finnországi könyvtárlánc (A és B csoport) 10 (6 + 4) könyvtárossával készített kérdőíves interjú adatainak összehasonlítása, kvalitatív tartalomelemzése során a szerző arra a következtetésre jut, hogy az algoritmusalapú gyűjteménykezelés kapcsán két markánsan eltérő véleménycsoport rajzolható föl, ám a gyakorlatban ezek már a technológiai alkalmazásának e kezdeti szakaszában is összetetten, egymással összekapcsolódva hatnak a könyvtár és a felhasználók aktuális viszonyrendszerére. Az egyik csoport (A könyvtárak) a hagyományos, úgynevezett „lebegő gyűjteménykezelés” és ajánlási-kölcsönzési politika mellett már alkalmazza az algoritmusalapú gyűjteménykezelést is (37 könyvtár, összesen kb. 500 000 lakos elérésével), míg a másik csoportban (10 könyvtár kb. 100 000 fős populáció kiszolgálására) még nem vezették be ezt a megoldást. A tanulmány a tapasztalatok, vélemények és a kutatás eredményeinek ismertetése mellett közli a kérdőívet (Függelék, p. 51–52), valamint a referenciairodalom gazdag jegyzékét is (p. 52–55).

A könyvtárosok véleménye két pólus közé rendeződik: az optimista és a kételkedő hozzáállás tengelyére. Az első diskurzus alapja a technológiai haladás gondolata, amely maga is a kulturális tőke gyarapításához járul hozzá azáltal, hogy a felhasználóknak olyan dokumentumokat kínál, amelyek megfelelnek az ízlésüknek, elvárásaiknak, vagyis növelik az elégedettségüket. A kételkedők szerint azonban az algoritmusalapú gyűjteménykezelés és szolgáltatás a gyűjtemények szűkítéséhez vezet és csökkenti a könyvtárosok szakmai kompetenciájának kihasználtságát, s úgy vélik, hogy a közkönyvtáraknak továbbra is a kulturális örökséghez való egyenlő és kiegyensúlyozott hozzáférést kell biztosítaniuk, valamint a kulturális sokszínűséget kell szolgálniuk. Az egyes válaszok és vélemények e két diskurzus elemeit különböző arányokban tükrözték.

A kultúrafogyasztás társadalmi gyakorlatai Bourdieu elmélete szerint szorosan összefüggenek a társadalmak rétegződésével. Leegyszerűsítve: a felsőbb osztályok a magas (elit) kultúrát, míg az alsóbb osztályok a populáris kultúrát preferálják. A modern társadalmakban a közkönyvtárak kulcsszerepet játszhatnak a „kulturális tőkéhez” való hozzáférés társadalmi egyen-

lőtlenségeinek csökkentésében, s ezzel a sokszínűség és a társadalmi mobilitás lehetőségeinek javításában. A kulturális tőke olyan erőforrások összessége, melyek lehetnek gazdasági, társadalmi vagy kulturális jellegűek, s a közönyvtárak mindhárom típushoz hozzáférést biztosítanak. A könyvtárak hagyományosan a kulturális tőke kapuőreiként funkcionálnak, hozzájárulnak a látogatók, olvasók ízlésének formálásához, miközben egyensúlyt teremtenek a hatékonyság és a hozzáférés biztosítása között.

Az algoritmusalapú működés úgynevezett „lebegő gyűjteményeket” használ, amelyek kezelése lehetővé teszi a dokumentumoknak az egyes fiókkönyvtárak közti mozgását a kereslet alapján. A technológia célja a hatékonyság növelése és a könyvtárosok munkaterhelésének csökkentése. Ugyanakkor az új gyűjteménykezelési módszereknek a kulturális tőke eloszlására gyakorolt hatása továbbra is alulkutatott. Az adatvezérelt szolgáltatási modellek kihívást jelentenek a hagyományos kiválasztási folyamatokhoz képest, a könyvtárosok szakmai kompetenciáinak háttérbe szorulása, a kapuőr-feladatkör elvesztése miatt.

Ugyanakkor széles körben megfigyelhető a demográfiai változások miatt csökkenő könyvtárhasználat, illetve a felhasználók társadalmi státuszarányainak megváltozása. A könyvtárak legitimitási válságát tovább súlyosbítják a költségvetési megszorítások és a hatékonyságmérések eredményeinek súlyozott követése a fenntartók részéről, aminek következtében a felhasználói elégedettségmérések eredményeit illetően, valamint a hatékonyság- és eredményalapú finanszírozásért versenyhelyzet alakul ki.

A kutatás és a tanulmány két finn könyvtári hálózat munkatársaival készített interjúkat elemez. Az egyik csoport már az ACM-et, a másik a hagyományos szolgáltatási modellt használja. Az eredmények kvalitatív tartalomelemzése arra vezetett, hogy a könyvtárosoknak az ACM-hez való viszonyulása két pólus között írható le: az egyik az optimizmus, a másik pedig a kételkedés, habozás. A kutatás következtetései szerint a pozitív hozzáállás képviselői szerint az ACM alkalmazása lehetővé teszi a munkatérterhelés csökkentését, alkalmat adva, hogy a könyvtárosok a szakértői feladatokra koncentráljanak a monoton kézi, fizikai munka helyett. Az ACM-et demokratikusabbnak tartják, mivel adatvezérelt felismerésekre támaszkodik, nem pedig szubjektív, egyéni preferenciákra, s ez potenciálisan növeli a dokumentumforgalmat és a mozgó dokumentumok változatosságát.

A habozó és némi ellenállást tanúsító csoport könyvtárosai aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy az ACM csökkenti szakmai szerepüket és fontosságukat az ajánlott dokumentumok kiválasztási folyamatában. A kritikus hozzáállás okai között lehet, hogy az ACM működésének logikáját és az új technológia nyújtotta előnyöket nem könnyű megérteni. Ellenérvként szokott fölmerülni, hogy az ACM alkalmazása aláássa a kulturális tőke minőségét, mivel a népszerű dokumentumokat helyezi előtérbe a sokszínű gyűjteményekkel szemben. Az idősebb generációhoz tartozó könyvtárosok aggódnak, hogy az ACM alkalmazása mélység- vagy értékvesztéshez vezethet például a klasszikus irodalmi művek inkurrenciája miatt, s ez a kulturális kínálat és a gyűjtemény sokszínűségét is veszélyeztetheti, az utóbbi homogenizálódásához vezethet – a szűkebb érdeklődésre számot tartó könyvek eltűnhetnek a kínálatból, míg a populáris vagy mainstream kínálat elfedheti a kevésbé népszerű, de kulturálisan értékes, jelentős műveket. A könyvtárosok hagyományos patrónusszerepének, illetve az olvasók felfedezésélményének csökkenése, elvesztése is elriaszthatja a könyvtárosokat az új technológia bevezetésétől. Jelzik, hogy a látogatók online foglalási lehetősége csökkenti a spontán felfedezés lehetőségét.

Az algoritmusalapú gyűjteménymenedzsment célja, hogy optimalizálja a könyvek terjedését és hozzáférhetőségét, valamint kezelje a könyvtári gyűjteményeket a kereslet-kínálat logikája mentén. A rendszer képes egyensúlyt tartani a rendelkezésre álló és a kölcsönzött példányok között, így a keresletnek megfelelő számú kötet áll a polcokon. Az aggályokat úgy is összefoglalhatjuk, hogy azok szerint az ACM alkalmazása szűkítheti a kulturális kínálatot és korlátozhatja a látogatók kulturális élményét, csökkentheti a könyvtárak szerepét a sokszínű kulturális tőke terjesztésében.

A könyvtári logisztika szempontjából azonban derűlátásra ad okot, hogy még az ACM-et nem használó könyvtárosok is jelentős fejlesztésnek tartják a könyvforgalom valós statisztikai adatainak könnyű hozzáférhetőségét, s az ACM bevezetését úgy tekintik, mint a lebegő gyűjtemények kezelésével járó kézi munka enyhítését. Az ACM-et illető optimista nézet szerint a technológia egyidejűleg képes egyszerűsíteni, így hatékonyabbá tenni a könyvtár működését és növelni a látogatói elégedettséget. Míg a habozók álláspontja szerint félő, hogy a hatékonyság növelése a könyvtári gyűjtemények kulturális gazdagságának és sokszínűségének rovására megy.

A tanulmány, amelynek elméleti keretét a New Public Management (NPG) hatékonysági elvei és az Új Kormányzat (NPG) részvételi (az érintettek bevonását szorgalmazó) módszerei adják, arra a következtetésre jut, hogy az algoritmusalapú gyűjteménykezelés az NPG együttműködési modelljével összhangban kínál logisztikai előnyöket is a könyvtárak számára, ám a gyűjtemények szélességének és mélységének csökkenése kockázatot jelenthet a szakmai kompetenciákat és kreativitást, valamint a kulturális sokszínűséget tekintve

Linkelhalás a könyvtár- és információtudományi irodalomban: egy 20 éves tanulmány a webhivatkozások romlásáról, visszanyerhetőségéről és a megőrzés kihívásairól

Ormándy Marcell Ottó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
ormandy.marcell@oszk.hu

Sadatmoosavi, A., Khasseh, A. A., Tajedini, O. (2026) *Link rot in LIS literature: a 20-year study of web citation decay, recovery and preservation challenges*, Aslib Journal of Information Management, preprint.
<https://doi.org/10.1108/AJIM-05-2025-0286>

A könyvtár- és információtudomány területén paradox módon nagymértékű a linkelhalás (link rot) jelensége. A közgyűjtemények és információtudományi intézetek egyik fontos feladata a halott linkek kiküszöbölése és a közös kulturális és tudományos örökségünk megőrzése. Ennek ellenére a cikkben idézett számos kutatás szerint a könyvtár- és információtudomány területén is 35%-os az elévülés, amelyet egyre kisebb mértékben tudnak ellensúlyozni a különböző visszanyerésre alkalmazott eszközök.

A jelen kutatás a fentiek szerint négy kérdésre keresi a választ a könyvtár- és információtudomány területén, egy 2012 alaputatást nyomán. A kutatás 608 darab, 2005 és 2008 között publikált cikk 2886 webes hivatkozását vizsgálta. A linkeket automatikus és manuális módszerekkel különböző böngészőkből is megpróbálták elérni, begyűjtötték a HTTP-hibakódokat, az átirányítási kísérleteket. Az elérhetetlen URL-ek esetében egy többlépcsős helyreállítási folyamatot alkalmaztak először a Wayback Machine keresőjében, majd MI-alapú keresőeszközökkel, végül manuális URL-elemzéssel.

Az eredményeket kvalitatív és kvantitatív módszerekkel is elemezték. Utóbbi alatt a hibakódok, a stabilitás trendjeit és a webes erőforrások élettartamát vizsgálták; utóbbi alapján a linkek elavulásának osztályozását állították fel. A metodológiát részletesen dokumentálták, amely kiindulási alap lehet további kutatások lefolytatására.

A vizsgálat fő eredménye: a könyvtár- és információtudomány területén a linkelhalás exponenciális jellegű, a 10. évet meghaladó kutatások esetében a hivatkozások csak 38%-a marad életben, míg az első 5 évben ez az arány 87%, a következő 5 évben pedig 62%. Ez éves szinten az erőforrások 5,2%-os elavulását jelenti.

A domének esetében .gov és .edu domének a legstabilabbak, 93% és 91%-kal. A kormányzati .gov oldalak legtöbbször a 403 – *nincs jogosultság* állapotüzenetet, az oktatási .edu oldalak pedig a 401 – *nem azonosított üzenetet* küldik, amelyek inkább szervezetiirányítási és hozzáféréskezelési problémákat jeleznek. Az .org domén esetében elsődlegesen az 500 – *belső szerverhiba* az infrastruktúrák és szerverek sebezhetőségéből fakad. A kereskedelmi .com oldalaknál viszont a 404 – *nem található* hiba a leggyakoribb, amit az erőforrások törlése okoz. Fontos kiemelni, hogy a 404-es hiba – doméntől függetlenül is – a leggyakoribb hibakód.

A Wayback Machine 2012-höz képest 171%-kal eredményesebb visszakereshetőséget biztosít, és az újonnan megjelent MI-keresőeszközök is 28%-os sikerrátával működnek. Ezt ellensúlyozza az, hogy a visszakeresést támogató eszközök nélkül a források 64%-a helyett csak 45%-uk érhető el azonnal. Összesítve az erőforrások elérhetősége 95%-ról 85%-ra esett vissza a vizsgált időszakban, amely a webes architektúra változásaiból adódik: a sima PDF-ben (92%-os stabilitás) vagy HTML-lapként tárolt (67%) kutatásokkal ellentétben, a hibák 19%-áért felelős multimédiát tartalmazó kutatások vagy az interaktív környezetben megjelenő dinamikus tartalmak a vizsgált időszak alatt növekvő arányban válnak elérhetetlenné. Ez egy alapvető paradoxonra világít rá, hiszen a szofisztikáltabb eszközök együttes hatása ellenére is megháromszorozódott az elérhető erőforrások aránya.

Az eredmények alapján a szerzők szerint a digitális megőrzés és a webes hivatkozások alapvető struktúráját is át kell gondolnunk; a csak technológiai megoldások kevesek lesznek a növekvő linkelhalás kiküszöbölésére. Információs szakemberként kifejezetten nagyobb felelősségünk van abban, hogy a hivatkozások rendszere ne csak egy egyszeri beillesztés legyen a kutatásokban, hanem egy élő folyamat, amely folyamatos közösségi gazdálkodást és megőrzést igényel, és hogy az egyének helyett a rendszerekre és a kutatói társadalom egészére vonatkozó kötelezettségeket határozzunk meg.

Munka mozgásban: az aktív munkaállomások szerepe a tudományos könyvtárakban

Ormándy Marcell Ottó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
ormandy.marcell@oszk.hu

**Cope, L., Dosch, B. R., Linton, K. (2025) *Work in motion: the role of active workspaces in academic libraries, Performance Measurement and Metrics*.
<https://doi.org/10.1108/PMM-06-2025-0031>**

A 2025-ös felmérésben – ami egy 2018-as állapotfelmérés megismétlése – a Knoxville-ben található Tennessee-i Egyetem könyvtárában kialakított „aktív tanulótér” használatát vizsgálják a szerzők. Az „aktív” jelző a szerzők és a könyvtár használói szerint is félrevezető, mivel itt nem azokat a módszereket vizsgálták, amelyekben a tanuló aktívan részt vesz az oktatásban, hanem olyan eszközökről és terekről van szó, mint az asztallal ellátott gyaloglópadok vagy elliptikus tréner, az állóasztalok, az állítható magasságú asztalok és székek, a spinnerbiciklik vagy a fitneszlabdák.

A szerzők röviden végigveszik a *wellness* megjelenését a munka világában, kezdve Halbert Dunn munkáival az 1950-es években és Bill Hettler továbbfejlesztett módszereivel az 1970-es évekből. Ezt követően számos példát említenek arról a folyamatról, ahogy (főleg amerikai) egyetemek elkezdtek bevezetni ezeket az egészségmegőrző és -javító eszközöket. Az egyetemek a *wellness* intellektuális részét alapvetően az információs műveltség oktatásával, kutatástámogatással és tanulótér biztosításával támogatják. A 21. században viszont olyan nem tradicionálisan könyvtári terek, szolgáltatások és eszközök is megjelentek, mint a meditációs vagy imádkozásra szolgáló terem, a mentális egészségre irányuló foglalkozások, stresszoldó módszerek tanítása, terápiás állapotok szolgáltatása, valamint videójátékokat, felnőtt kifestőket, LEGO-kat vagy kézműves eszközöket tartalmazó gyűjtemények. Mindezek tovább viszik azt a holisztikus elgondolást, amely szerint a hallgatók sikere nemcsak az oktatás minőségétől, hanem a hallgatók és oktatók jóllététől is függ, amit az egyetemi könyvtárakat vizsgáló szakirodalom is folyamatosan alátámaszt.

A kutatás a 2018-ban nyílt „aktív tanulótér” használatát vizsgálja, amely a nap 24 órájában nyitva áll a hallgatók, oktatók és az egyetemi személyzet számára, valamint 7.30-tól éjfélig a köz számára is. Az adatokat kétféle módszerrel gyűjtötték: egy online kérdőívre 48 hallgató válaszolt 2024 márciusa és májusa között; megfigyeléseket pedig kétórás periódusokra bontva tettek hétfőtől péntekig, reggel 10-től este 6-ig, március 4. és március 22. között. A megfigyelés során feljegyezték, hogy mely eszközök voltak használatban, illetve hogy a terekben lévő személyek épp várakoztak-e valamely eszköz használatára. Az ötven rögzített megfigyelésben 103 eszközhasználati adatot és 96 „tradicionális” használatot jegyeztek fel.

A felmérésből megállapítható, hogy a legtöbb látogató a hagyományos könyvtárhasználat során találkozott először ezekkel az eszközökkel, tehát nem a könyvtár marketingtevékenysége eredményeképpen. Viszont a későbbiekben a legtöbben rendszeres használóivá váltak az aktív terek, havonta vagy akár hetente többször is látogatták. A megfigyelésekből leszűrhető, hogy a hagyományos, vagyis nem aktív használat mellett a leggyakrabban keresett eszköz a gyaloglópado volt, ezt követte az állóasztal, az egyensúlyozószék, majd a pedálos munkaállomás. A felmérés 262 darab szabadszöveges válaszából egyértelműen látszik, hogy a használók több gyaloglópado szeretnének látni a könyvtárban. A legtöbb válasz az aktív tér fejlesztésére irányult, többen újféle eszközök beszerzését is javasolták.

A szerzők négy pontban fogalmaztak meg javaslatot a Tennessee-i Egyetem könyvtára számára: (1) új festéssel és padlózattal újítsák meg az aktív tér kinézetét; (2) helyezték át a teret egy nagyobb és egy jobban elkülönülő helyre, mivel a legtöbb válasz szerint túlságosan szem előtt van; (3) szerezzenek be több eszközt, kifejezetten gyaloglópadokat; (4) nevezzék át a teret az „aktív tanulás” elhagyásával, és erősítsék meg a könyvtár jelenlétét és népszerűsítését az aktív térrel együtt.

Az információs műveltség „apóriái”

Ormándy Marcell Ottó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
ormandy.marcell@oszk.hu

**Choi, J. (2026) *Aporias of information literacy: a critical review*, *Journal of Documentation*, 82(2) p. 467–493.
<https://doi.org/10.1108/JD-08-2025-0236>**

Az információs műveltség fogalma több értelmezésben, pedagógiai és gyakorlati alkalmazásban is megjelent az előző évtizedek során. Számos kulcsfontosságú feltételezés övezi azonban ezen műveltség központi elveit, ami így kérdéseket vet fel az információs műveltség kutatásának és gyakorlásának irányával kapcsolatban.

A szerző egy „apórián”¹ alapuló módszertannal vizsgálja a kérdéskört, amely módszer feltérképezi a különféle leírások, keretrendszerek és gondolkodásmódok közötti hasonlóságokat és különbözőségeket, annak érdekében, hogy az apória feloldásával egy olyan kérdést tegyen fel, amely átformálja a probléma megoldásának a kezdetét is.

A kutatás alapjául egy korpuszelemzés szolgál, amely az *information literacy* kifejezésből alkotott csonkolt keresőkérdésekkel nézte át a Scopus, A Web Of Science Core Collection és a ProQuest adatbázisokat. Ezt a szerző a hólabdamódszer segítségével terjesztette ki, majd válogatott le összesen 618 angol nyelvű cikket. Ezáltal hat darab apóriát állapított meg az igazság, a tudás és adatok, az információs viselkedés, generikusság vagy kontextualitás, az ideológia és a politikai gazdaság, valamint az írástudatlanság (*illiteracy*) összefüggéseiben.

- Az igazság kérdésében a szakirodalom két pólust jelöl ki. Az egyik szerint az információs műveltség csak egy kritikai eszköztár elsajátítását jelenti, és bármely információ – igazságtartalmától függetlenül – hordozhat bizonytalanságot vagy részrehajlást. A másik felfogás vallja, hogy ez a műveltség nem létezhet az információ igazságtartalma nélkül, amely elsődleges a gondolkodásmód kialakításával szemben. Egy hasonló apória alakul ki egy szinttel beljebb is az információ igazságtartalma és informatív jellege között. A szakirodalom veszélyesen a post-truth, azaz az „igazság utáni korszak” gondolkodását veszi át. Mindez az információ ontológiai alapjait állítja szembe: az információ objektív vagy az olvasó szubjektív értéke, illetve esetleg mindkettő egyszerre.
- A szerző szerint az adat–információ–tudás–bölcsség hierarchiája sok esetben tisztázatlan marad a szakirodalomban. A túl sok rendezetlen adat vagy értelmezés nélküli információ akár a tudásformálás gátját is szabhatja. Számos szerző szerint az információs műveltség a „tanulás tanulásának” számít, és a tudás megszerzésének előfeltételével teszik egyenlővé ezeket a készségeket. Viszont több empirikus kutatás mutat rá, hogy egy kezdő tudós inkább a szakterületi ismeretek, a kognitív érettség és a tudásátadás kompetenciáinak birtokában tudja elsajátítani az információs készségeket, és nem ezek nélkül.
- Az információs műveltséget sokszor párosítják az információs (vagy információkereső) viselkedéssel, viszont a két fogalom kevésszer találkozik a szakirodalomban. Az egyik kialakult nézőpont vallja, hogy ez a két fogalom egy érme két oldalaként is felfogható, mások szerint csak átfedés van a két terület között. Egy harmadik vélekedés azt taglalja, hogy az információs viselkedés csupán egy része az információs műveltség tágabb fogalmának, míg egy negyedik a két rendszert egymás eredményének tekinti: az információs műveltség a teória, míg az információs viselkedés ennek gyakorlati megvalósulása.
- Egy másik szempontrendszer azt hangsúlyozza, hogy különbség van a két fogalomban a használói szándékosság szerint is. Az információs műveltség kutatói legtöbbször az explicit információs igények felől közelítik meg a kérdéseket, ahol a használónak előre elgondolt kérdése és céljai vannak. Az információs viselkedés szerzői viszont sokkal inkább a véletlen-szerű, passzív és rutin információkeresés mozzanatait vizsgálják.
- Nincs egyetértés a szakirodalomban az információs műveltség dimenzióinak feltárásában. Egyfajta fogalmi eltolódás vehető észre mind a készségek tanításában, mind az információ kontextusának felfogásában. Kérdéses, hogy az információs műveltség általános kompetenciákat ad, amelyek semlegesek és különböző szakterületek között is átjárhatók; vagy

az információs műveltségnek muszáj alkalmazkodnia az adott szociokulturális, tudományterületi, illetve helyi sajátosságokhoz. Egy szerző különbséget tesz a használat és a kritikai használat között. Az információs készségeknek egyszerre kellene általánossá válniuk, hogy feltárhassuk bármely rendszer rejtett csatornáit és logikáit, és egyszerre kellene elégségesen beágyazottnak maradniuk, hogy a helyi szinteken is értelmezhető eredményeket kapjunk.

- Kérdéses továbbá az is, hogy mit jelent a kontextus. A szakirodalom olyan sokszor hivatkozik rá, főleg absztrakt és következtetlén módon, hogy egészen elmosódik a fogalom értelme. A kutatók többsége leginkább a szociokulturális értelmezést használja, amely az egyéntől a társadalmi szintig tart. Kevesebbszer magának az információnak (vagy adatnak) a kontextusát értik alatta, beleértve azt, hogy a metaadatok és más szövegbéli elemek hogyan változtatják meg az információs viselkedést.
- Az információs műveltség fogalma sok ideológiai lencsén keresztül értelmezhető: az állampolgárság, a társadalmi rétegek interakciói, az emberi jogok; a problémamegoldás; a megalapozott döntéshozatal; az élethosszig tartó tanulás, akadémiai kiválóság; a társadalom kritikai vizsgálata; vagy csupán a tudás hatásos elsajátítása mind olyan célok, amelyek különböző karaktert adnak a műveltség fogalmának. Eleinte ezek a készségek a szervezeti problémamegoldás és a munkahelyi erőforrások optimalizálására születtek. Csak később kötötték össze a demokrácia és a közmédia általi „információszenyezés” jelenségeivel. Nemzetközi szinten sokszor emberi jognak tartják, amely elengedhetetlen a társadalom egészségéhez, a közéletben való részvételhez. A kritikai információs műveltség szerint az elsődleges cél az információ előállítását és terjesztését megalapozó hatalmi struktúrák megkérdőjelezése.
- Az információs készségek elsajátítását és tanítását kétféleképpen értelmezi a szakirodalom: a hiányosságok vagy az erősségek szemszögéből. A kritikai szemlélet szerint kerülendő az információs műveltség alacsonyabb fokainak leírására a hiányosság vagy műveletlenség (írásképtelenség) kifejezés. Az apória itt az információs szakadék megértésében rejlik: egyrészt a hiányosságok feltérképezése célzott beavatkozásokat tesz lehetővé, másrészt megerősítheti a megbélyegzés által a kevesebb hozzáféréssel és kevesebb jártassággal rendelkező tanulókat és közösségeket.

A szerző szerint ezek az apóriák a szakirodalom egészében megjelennek, viszont csak a generikusság kontra kontextualitás problémája az, amellyel maga a szakirodalom is foglalkozik. A többi apória nem jelenik meg az információs műveltségről szóló metakutatásokban sem. A szerző kutatása arra világít rá, hogy az információs műveltségről szóló vizsgálatokban feloldhatatlan feszültségek léteznek abban, hogy mi is valójában az információs műveltség (definíció), hogyan létezik, és milyen hatásai vannak (ontológia), hogyan kellene megfogalmazni azt és alkalmazni (episztemológia), és hogy milyen céljai vannak, vagy milyen célokra használható fel (axiológia).

Az apórián alapuló vizsgálat eredménye az, hogy ezek a határvonalak élesebbé váltak, és ezzel visszaszorítható a fogalmi eltolódás a szakirodalomban. A szerző következtetése, hogy az információs műveltség pedagógia elemeit össze kell kapcsolni az információs környezetet kialakító szakpolitikával. A *post-truth* veszélyeit, az információs túlterhelést és az algoritmusok elfogultságát csak a megbízható közvetítők – azaz a könyvtárak, iskolák, közösségi szervezetek – támogatásával lehet kiküszöbölni, akik ezen apóriákat diagnosztikai eszközként használhatják az információs műveltség oktatásában és alkalmazásában.

Jegyzet

¹ apória: (gör.) úttalanság; valamely probléma feloldásához való eljutás lehetetlensége, mivel a gondolatmenetben ellentmondások lépnek fel, vagy a dologban magában, vagy a használt fogalmakban. In: Rathmann, J. (1996) *Idegen szavak a filozófiában: Az arkhétól a zoón politikonig*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, ISBN 963-18-7514-8.

A kutatási adatrepozitóriumok konzorciumainak kritikus sikertényezői életciklus-alapú megközelítésben

Szüts Etele¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
szuts.etele@oszk.hu

Yi, H., Xuanning, C. (2026) *Critical success factors in research data repository consortia: a lifecycle perspective with evidence from China*, The electronic library.
<https://doi.org/10.1108/EL-06-2025-0222>

Yi He és Xuanning Chen tanulmánya a kutatási adatrepozitóriumok konzorciumi modelljeinek (research data repository) működését és sikerességi tényezőit vizsgálja életciklus-alapú megközelítésben, empirikus kínai adatokra támaszkodva. A szerzők abból az alapfeltevésből indulnak ki, hogy a kutatási adatok kezelésének, megosztásának és hosszú távú megőrzésének hatékonysága egyre inkább intézményközi együttműködések keretében biztosítható, amelyek a nyílt tudomány (open science) infrastruktúrájának meghatározó elemei.

A tanulmány központi célja azon kritikus sikertényezők (critical success factors) azonosítása és rangsorolása, amelyek meghatározzák a kutatási adatrepozitórium konzorciumok hatékony működését a teljes életciklusuk során. A szerzők három fő szakaszt különítenek el: a tervezési (planning), a megvalósítási (implementation) és a fenntarthatósági (sustainability) fázist, hangsúlyozva, hogy az egyes tényezők relatív jelentősége e szakaszok mentén dinamikusán változik.

A kutatás módszertanilag vegyes megközelítést alkalmaz. A kvalitatív szakaszban félig strukturált interjúk révén azonosították a releváns tényezőket, míg a kvantitatív szakaszban az analitikus hierarchiafolyamat módszerével rangsorolták azokat. A vizsgálat kínai kontextusa különösen releváns, mivel a kutatási adat-infrastruktúrák fejlődése itt erősen felülről irányított, állami rendelkezések által meghatározott keretben zajlik.

A tervezési szakasz elemzése rámutat arra, hogy a szabályozási keretrendszer (policy framework) a konzorciumok létrehozásának elsődleges meghatározója. A világos és koherens szakpolitikai háttér biztosítja a működés legitimitását, valamint keretet ad az adatkezelési és megosztási gyakorlatoknak. Ezzel párhuzamosan a kutatók adatmegosztási hajlandósága kulcsfontosságú tényezőként jelenik meg, amely a rendszer működőképességének társadalmi és kulturális dimenzióját hangsúlyozza. Az állami szerepvállalás – különösen a kínai top-down modellben – szintén meghatározó, ugyanakkor a szerzők kiemelik, hogy a kutatói motiváció nélkül a formális keretek önmagukban nem elegendők. További releváns tényezők közé tartozik a fenntartható finanszírozás biztosítása, a kutatási adatok iránti növekvő igény, valamint a megfelelő technológiai infrastruktúra megléte.

A megvalósítási szakaszban a hangsúly egyértelműen a jogi és technikai feltételek biztosítására helyeződik. A szellemi tulajdon kezelésének szabályozása alapvető előfeltétele az adatmegosztásnak, mivel csökkenti a bizonytalanságot és növeli a résztvevők bizalmát a rendszer iránt. Ezzel szoros összefüggésben az adatok standardizálása és harmonizációja biztosítja az interoperabilitást, amely a konzorciumi működés technikai alapját képezi. Az adatvédelem, az adatminőség-ellenőrzés, valamint a biztonságos tárolás szintén kiemelt jelentőségű tényezők. Figyelemre méltó eredmény, hogy a klasszikusan „soft” összetevők – mint a bizalom vagy a felhasználói élmény – kisebb súlyt kapnak, ami a kínai intézményi környezetben a formális szabályozási mechanizmusok dominanciájával magyarázható.

A fenntarthatósági szakaszban a kutatás eredményei egyértelműen a kormányzási és ösztönzési mechanizmusok szerepét hangsúlyozzák. A juttatások dinamikus elosztása (dynamic benefit allocation) a legfontosabb tényezőként jelenik meg, ami arra utal, hogy a résztvevők hosszú távú elköteleződése csak akkor biztosítható, ha a részvételből származó előnyök arányban állnak a befektetett erőforrásokkal. A teljesítményértékelés és a visszacsatolási mechanizmusok lehetővé teszik a folyamatos adaptációt és fejlődést, míg a jövőorientált, stratégiai vezetés biztosítja a konzorcium alkalmazkodóképességét a változó tudományos és technológiai környezetben. A szakértői humán erőforrás, a szervezeti tanulás és a differenciált szolgáltatások szintén fontos, de inkább támogató jellegű tényezőkként jelennek meg.

A tanulmány egyik legfontosabb elméleti hozzájárulása, hogy a kutatási adatrepozitórium konzorciumokat nem pusztán technikai infrastruktúráként, hanem komplex adaptív rendszerekként értelmezi, amelyek működését a kormányzási, jogi, technikai és társadalmi tényezők dinamikus kölcsönhatása határozza meg. Az életciklus-alapú megközelítés lehetővé teszi annak megértését, hogy a különböző fejlődési szakaszokban eltérő prioritások érvényesülnek.

A kutatás gyakorlati implikációi különösen relevánsak a könyvtárak és kutatóintézmények számára. A szerzők hangsúlyozzák a nemzeti szakpolitikákhoz való igazodás szükségességét, a kutatói ösztönzőrendszerek fejlesztésének fontosságát, valamint a jogi és technikai interoperabilitás biztosítását. Hosszú távon az adaptív, rugalmas kormányzási modellek és az átlátható haszonmegosztási mechanizmusok kialakítása tekinthető a fenntartható működés kulcsának. Összességében a tanulmány jelentősen hozzájárul a kutatási adatmenedzsment és a digitális tudományos infrastruktúrák vizsgálatához azáltal, hogy empirikus alapon tárja fel a konzorciumi működés sikerességi feltételeit, különös tekintettel a központosított, államilag vezérelt rendszerek sajátosságaira.